

MAANDBLAD

oud-utrecht

Vereniging tot beoefening en tot verspreiding van de kennis
der geschiedenis van de stad en de provincie Utrecht

Achtenveertigste jaargang 1975

Uitgave van de vereniging

Utrechtse klokkenmakers

Toevallig trof ik onlangs in het Maandblad van 1966 (blz. 79) een verzoek om inlichtingen aan over de klokkenmaker „J. Langerik, Utrecht“, wiens naam in fraaie letters vermeld staat op de wijzerplaat van een 18e eeuwse tafclklok met maanstand en datum in particulier bezit. Het Klokkenmuseum te Utrecht had over de maker geen gegevens kunnen verstrekken. Een in het gemeente-archief ingesteld „voorlopig onderzoek“ had evenmin iets opgeleverd.

Deze voor zover mij bekend nog steeds onbeantwoord gebleven vraag bracht mij er op, dat hier te lande omstreeks 1960 een dergelijk verzoek over een andere klokkenmaker circuleerde van iemand uit High Point in North Carolina. Ook deze was in het bezit van een oude eveneens in Utrecht vervaardigde klok met de naam van de maker „David Granot“ *) gegraveerd op de wijzerplaat. Zijn schrijven gericht aan de „Chamber of Commerce“ te Utrecht werd doorgezonden naar het Klokkenmuseum, dat het - zo werd mij althans medegedeeld - op zijn beurt doorzond naar de Economische voorlichtingsdienst te 's-Gravenhage. Via de directie van het Rijksmuseum te Amsterdam belandde het vervolgens op het toenmalige departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, dat beter geïnformeerd 's mans schrijven uiteindelijk om bericht en raad toezond aan de voor beantwoording er van aangewezen instantie nl. het Utrechtse gemeente-archief. Doch ook het gemeente-archief bleek niet in de staat ook maar een enkel gegeven over de maker aan het licht te kunnen brengen.

*) In een volgend artikel komt de auteur, G. Brinkhuis hierop terug.

Omtrent beide uurwerkmakers nu kan ik uit aantekeningen in mijn bezit, aangevuld met de resultaten van recent archief-onderzoek, het volgende mededelen.

Vooraf een kleine verbetering aangaande de juiste schrijfwijze van de op de wijzerplaat van bovengenoemde tafclklok voorkomende naam van de maker. Bij navraag bleek namelijk, dat deze niet „J. Langerik“, doch - zoals werd vermoed - „J. Langerak“ luidt.

Deze J. Langerak (ook wel Langerack, Langeraeck, zelfs Langeraad geschreven) nu is zonder twijfel identiek met de op 16 juli 1721 in de Dom gedoopte Jochem, als zoon uit het in 1711 gesloten huwelijk van „Nicolaas Langerack en Geertruid van der Weyde wede. van Frederik Timmerman wonende te Nimwegen.“

BIJ DE NIEUWE VOORPLAAT

Op de omslag zal dit jaar de pomp op de Mariaplaats prijken, zoals die met een gezellig straatatfeerel in 1859 is uitgebeeld op een chromolitho (steendruk in kleuren) van P. W. van de Weijer (1816-1880) (G.A.U., Top. Atlas, Vz. nr. 58 2e ex.). Volgens een bericht in de Utrechtsche Courant van 7 juli 1834 zou zijn drukkerij-uitgeverij-boekwinkel toen geopend zijn in de buurt van de Weerdpoort. Gaf zijn bedrijf aanvankelijk litho's van anderen uit (Utr. Courant, 6-7-1835), later moet hij ook zelf het steendrukken beoefend hebben.

Iedereen weet dat er nu geen pomp staat op de Mariaplaats. Hij is in september 1931 verwijderd, maar gelukkig bewaard gebleven. We mogen de hoop koesteren hem op het eind van 1975 weer echt op zijn oude plek te kunnen zien. Dit herstel is namelijk een van de gemeentelijke projecten voor dit monumentenjaar, voor de verwezenlijking waarvan de Lions Club Utrecht een financiële bijdrage zal leveren.

L. v. T.

MAANDBLAD

oud-utrecht

48e jaargang - nummer 1 - jan. 1975

Vereniging tot beoefening en tot verspreiding van de kennis der geschiedenis van de stad en de provincie Utrecht

Voorzitter:
Secretaris:

A. H. R. Hoogezand, Zandpad 87, Breukelen, tel. (03462) 23 62.
drs. H. L. Ph. Leeuwenberg, p/a Rijksarchief, Alexander Numankade 201, Utrecht, tel. (030) 71 00 44.

Penningmeester:

D. A. Belderbos, Kromme Nieuwegracht 19, Utrecht, tel. (030) 31 23 18.

Administratie:
Redactie:

Contributie: f 30,-, gironr. 575520.
mevr. M. Uittenbogaard-van Terwisga, Titus Brandemalaan 17, Vleuten, tel. (03407) 19 86.
G. J. Rohner, p/a Alexander Numankade 199, Utrecht, tel. (030) 71 18 14, actualiteit.
H. Sneijder, Oasedreef 2, Utrecht, tel. (030) 61 60 91, eindredactie.
Mej. drs. L. van Tongerloo, Euterpedreef 52, Utrecht, tel. (030) 33 23 15 (werk), historie.

Redactieadres:

Oasedreef 2.

De vader Nicolaas Langerack, van beroep „garentwinder“, was een zoon van Nicolaas Gerritsz. Langerack „cleermaecker van Heusden“ die in het na-jaar van 1666 als burger van Utrecht werd ingeschreven.

Al vroeg moest Jochem zijn ouders missen. Kort na zijn geboorte stierf zijn moeder, zijn vader, die inmiddels was hertrouwd, in 1724. Het echtpaar liet twee kinderen na, nl. Arien oud 9 jaren en Jochem, de latere klokkenmaker, oud 3 jaren. Daar de vader was overleden „zonder zijn voornoemde twee kinderen iets ter wereld tot hun onderhoud na te laten“ werden beide kinderen op verzoek van de stiefmoeder in nov. 1724 in het Gereformeerd Burgerweeshuis opgenomen.¹⁾

In 1753 - op 14-jarige leeftijd dus - werd Jochem door Regenten van het Weeshuis als leerjongen besteed bij de in de Schoutenstraat wonende „horlogemaker“ Willem van Dadelbeek, aanvankelijk tegen een weekloon - voor het Weeshuis wel te verstaan - van drie stuivers „boven vrij gereetschap, schootsvel, leerkindsgeld ende den daelder jaerlijcx.“²⁾

Pasen 1744 verliet hij „met uijtset en kleeding“ het Weeshuis.³⁾ Ruim twee jaren later - op 13 dec. 1746 - werd hij na een leertijd van elf jaren als

meester van het Smedengilde, tot welk gilde de uurwerkmakers van ouds behoorden, ingeschreven.⁴⁾ Hij verkreeg hierdoor de bevoegdheid zijn ambacht zelfstandig uit te oefenen.

Betrekkelijk kort daarop (mei 1747) trad hij in het huwelijk met Regina Prette en nog in hetzelfde jaar vinden we hem als Mr. Horlogemaker vermeld in een perceel aan de oostzijde van de Choorstraat bij de Maartensbrug.⁵⁾

Vermoedelijk ter verkrijging van een betere werkgelegenheid verhuisde hij drie jaren later naar een perceel aan de zuidzijde van de Minrebroederstraat, dat op 15 mei 1750 aan hem in eigendom werd overgedragen.

Bekwaam vakman

Blijkbaar is hij een bekwaam vak- en zakenman geweest, die gaandeweg een welgesteld man is geworden. In betrekkelijk korte tijd namelijk wist hij zich de eigendom te verwerven van verschillende percelen in de binnenstad. Ook belegde hij gelden onder hypothecair verband.⁶⁾ Zelfs kon „Monsieur Jochem Langerak, burger en Mr. Horlogemaker alhier“ zich in 1761 de aankoop veroorloven van „sekere Hoff off Plaisier thuyne met een steene speelhuys . . . voorzien van diverse fijne vrugbo-

De hierbij afgebeelde tafelklok van Jochem Langerak dateert uit de tweede helft van de 18e eeuw.

Over dit fraaie werkstuk was de eigenaar nog zo vriendelijk de volgende bijzonderheden te verstrekken. De klok is - inclusief de koperen handgreep - 53,5 cm hoog, breed 30 cm. De kast is van eikehout, gefineerd met perenhout (zwart). Het uurwerk loopt 8 dagen; het slagwerk, dat kan worden afgezet, heeft een lage en hoge toon voor resp. de hele en halve uren. De maanstand is - evenals de omlijsting van maanstand en wijzerplaat - geschilderd. De achterzijde van het binnenwerk is over het volle oppervlak fraai gegraveerd.

men gelegen tussen de twee steegen ter noordzijde van de Nagtegaalsteeg." 7)

In 1765 verhuisde hij andermaal, thans naar een door hem in hetzelfde jaar aangekocht perceel aan de zuidzijde van de Mariaplaats tussen Springweg en Boterstraat (thans nr. 52), waar hij zijn bedrijf nog jarenlang voortzette.

Na de dood van zijn vrouw (30 april 1804) hield hij de zaak nog enkele jaren gaande. In 1809 echter deed hij de zaak aan kant, verkocht zijn huis aan de Mariaplaats 8) en trok zich terug in zijn reeds sedert 1763 in eigendom toebehorend deftig huis aan de westzijde van de Plompstorengracht (thans nr. 22). 9) Hij overleed daar op 16 augustus 1813 in de leeftijd van ruim 92 jaren.

G. Brinkhuis

1) Een en ander is ontleend aan het verzoek van de stiefmoeder berustende in een verzameling stukken betreffende de openeming van weeskinderen. (Archief v. h. Geref. Burgerweeshuis nr. 721).

2) Lijsten v. besteding v. weeskinderen. (idem nr. 769).

3) Register v. ingenomen weeskinderen. (idem nr. 723).

4) Rekening v. h. Smedengilde. 1746/47. (Archief v. h. Eloyengasthuis nr. A 85).

5) Manuaal v. d. Liberale gifte van 1748. Wijk Zwarte knechten. (Cat. v. h. Arch. der stad, 2e afd. nr. 2048).

6) Registers van transp. en plechten der stad.

7) Reg. v. transp. en plechten v. h. gerecht Witte-vrouwen. 25 nov. 1761 fol. 107 vs.

8) Notaris C. J. Heylidy. 12 juli 1809 fol. 451.

9) W. Elderling-Niemeyer, De huizen aan de westzijde van de Plompstorengracht en hun bewoners van 1552-±1800. fol. 60.

Uitbreiding redactie

Reeds lang wilden wij graag meer aandacht besteden aan actuele gebeurtenissen. We hadden er jamer genoeg onvoldoende tijd voor. Daarom doet het ons genoegen u te kunnen mededelen dat de heer G. J. Röhner, wel bekend als tweede secretaris van onze vereniging, tot de redactie is toegetreten om in het bijzonder deze taak op zich te nemen. Als medewerker van het Gemeentelijk Archief is hij het beste geïnformeerd over de stad Utrecht. Voor actualiteiten uit de provincie zal hij veel meer op tips van anderen aangewezen zijn. Komt u in uw woonplaats dingen tegen die voor mensen elders interessant kunnen zijn - gevallen van restauratie of (dreigende) afbraak, herdenking van historische gebeurtenissen e.d. -, denkt u er dan eens aan die aan hem door te geven?

De redactie

CONTRIBUTIE

Door de laatste ledenvergadering is de contributie voor het jaar 1975 vastgesteld op f 30,—.

In dit Maandblad is een accept-girokaart ingesloten. Wilt u wel controleren of uw naam en adres juist zijn ingevuld? Eventuele correcties kunt u met de pen aanbrengen; ze zullen in de administratie verwerkt worden. Wilt u zelf uw postrekeningnummer invullen en de kaart ondertekenen? Vriendelijk dank!

In bedoelde ledenvergadering kwamen, in verband met de sterke stijging van de contributie, enige suggesties naar voren waaromtrent het bestuur zich nog beraadt. Voor dit jaar is daar evenwel weinig meer aan te doen. In de huidige constellatie gaat uw contributie voor bijna 90% op aan kosten voor Maandblad en Jaarboek. En als u dan bedenkt dat papier en porti voorop gaan bij de prijsverhogingen, dan begrijpt u dat we dit geld hard nodig zullen hebben. Maar nogmaals: uw opmerkingen zijn niet aan dovemansoren gezegd! We zullen op dit punt nader terug komen.

D. A. Belderbos,
penningmeester

Tentoonstelling munten

In mei 1972 werd bij graafwerkzaamheden voor de nieuwbouw van de Willem Arntsz Stichting aan de Lange Nieuwstraat te Utrecht een vondst gedaan van 295 zilveren en 7 gouden munten, die tijdens het beleg van Utrecht in de nazomer van 1483 in de grond gestopt moeten zijn. Voor een nadere beschrijving kan verwezen worden naar het artikel door dr. H. Enno van Gelder in het Maandblad van Oud-Utrecht, oktober 1972, pag. 73 en 74.

De munten zijn door het Koninklijk Kabinet van Munten, Penningen en Gesneden Stenen te 's-Gravenhage gereinigd en gedetermineerd. Na taxatie is de schat door de vindsters verkocht aan de Willem Arntsz Stichting, die als eigenaar van de grond nu volledig eigenaar van de muntvondst is. Het Centraal Museum heeft de munten van deze stichting in langdurig bruikleen ontvangen. Deze aanwinst zal een maandlang in de hal van het museum te bezichtigen zijn.

Op de avond van de opening, dinsdag 21 januari om kwart over acht, zal dr. H. Enno van Gelder, directeur van het Koninklijk Kabinet van Munten, Penningen en Gesneden Stenen te 's-Gravenhage de tentoonstelling inleiden.

Dr. J. E. A. L. Struick, Gemeentearchivaris, zal op dinsdag 28 januari om 20.15 uur een lezing houden: „1483 Utrecht belegerd”.

De tentoonstelling blijft geopend tot en met 23 februari 1975.

Centraal Museum

Honderd jaar geleden werd „baas Flentge” geboren

Op 20 december viel de honderdste geboortedag te herdenken van een der markante persoonlijkheden, die onafscheidbaar verbonden waren aan de grote herstelling van de domtoren in het begin van deze eeuw, „baas Flentge”. Als jong steenhouwer werkte hij nog mee aan de laatste fase van de kloostergang-restauratie onder de grote Cuypers. Van hem weet ik, dat in de oorspronkelijke stukken van het raam met de touwen glasponningen zaten en in de stijlen niet. Na de kloostergang nam Cuypers hem mee naar de herbouw van het kasteel te Haarzuilens, en reeds in 1902, het eerste jaar van de domtorenwerken, komt Flentge daar op de loonlijst voor (24 ct. p.u.). In 1904 volgde zijn vaste aanstelling als onderbaas en korte tijd daarna werd hij de uitvoerder bij de herstellingswerken, een functie welke hij tot de officiële oplevering van het werk op 23 januari 1929 bekleedde.

Uit de mond van Flentge weet ik, dat Cuypers bij herhaling tegen de steenhouwers zei: Jullie maken je werk te schabloonachtig, het leeft niet genoeg. Waar staat zo'n interessante en onbekende trek van Cuypers, wie men juist de kilheid van zijn steenbewerking verwijt?

Generatie

Flentge was een typische exponent van Cuypers en zijn restauratieprincipes. Tot de kenmerken van zijn generatie, opgroeiend in de bloeitijd van de neo-gotiek, behoort het zoeken naar een maatsysteem en een moduul, welke aan het begin van de 19e eeuw als grondslag voor het toen aan de orde zijnde neo-klassicisme werd verondersteld. Flentge heeft zijn leven lang gezocht naar een mathematisch stelsel, waarop de gotiek zou berusten. Hij ontkende, als kind van zijn tijd, verschil tussen vroege en late gotiek.

Zijn enorme en consciëntieuze tekeningen, gelegateerd aan en bewaard in het Kunsthistorisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Utrecht maken, voor wie de uitleg ervan niet kent, de indruk het werk te zijn van een bezetene. En toch heeft Flentge ontdekkingen gedaan ten aanzien van moduul en meetkundige wetmatigheid, zoals deze aan de dom en de grote Franse kathedralen moet hebben gegolden. Zijn belangrijkste vondst is wel, dat bij de Dom niet van de grote of kleine Utrechtse voet is gebruik gemaakt, maar van de Franse koningsvoet (0,32484 m).

Met Flentge bezocht ik in 1937 Chartres en Amiens. De maten, die hij in Chartres zocht strookten precies met zijn theoretische maat 19,50 m zijnde 15 eenheden van 1,30 m ($4 \times 32\frac{1}{2}$ cm). In Amiens wilde de proef op de som maar niet lukken. Hij heeft niet meer mogen beleven dat de sleutel voor de meetkundige grondslag in Amiens toch gezocht moest worden bij de „pied du roy”. Flentge zocht naar omtreksmaten en in Amiens zijn het de hartmaten, zoals uit een zeer exact door prof. ir. N. Luning Prak verricht onderzoek is gebleken *).

Hemels Jeruzalem

Flentges opzet van zijn systeem berustte op zijn gedachtengang, dat de middeleeuwse kathedraal het hemels Jeruzalem wilde verbeelden en daarom ontworpen moest zijn op een stramien naar het

Johannes Flentge (1874 - 1974).

stelsel van Ptolemaeus met 9 hemelsferen zoals ook Dante het heelal aanschouwt. „Onthoud dat Dante is overleden in het jaar dat met de domtoren werd begonnen” - aldus begon de allereerste les van Flentge aan mij. Zijn these is even intel-

liger als origineel, maar in de door Flentge gegeven versie te maniakaal en in zijn algemeenheid niet houdbaar.

Aan Flentge dank ik enkele overleveringen uit de domkerkrestauratie van $\pm$ 1888 zowel als van het werk op de toren uit 1917, berichten die neerkwamen op tijdens de herstelling aan het licht getreden reconstructiefouten, vergissingen welke in de notulen van de restauratiecommissie niet zijn vastgelegd, maar niettemin door mij alsnog na meer dan een halve eeuw zijn geverifieerd.

Flentge was een vakman met een heldere kop en een wijsgerige en artistieke inslag, maar bovenal voor mij een van de meest sympathieke mensen die ik in mijn leven heb ontmoet.

Th. Haakma Wagenaar

*) Niels Luning Prak, „Measurements of Amiens Cathedral” in: „Journal of the Society of architectural historians”, 25 (1966) no. 3.

Aanvulling Kroniek 1973

Ondanks de grootst mogelijke zorgvuldigheid, waarmee de jaarkroniek voor het jaarboekje wordt samengesteld is er in de Kroniek 1973 toch nog een belangrijk feit vergeten te vermelden. Op 14 december 1973 nl. kreeg de heer Chr. Leeflang, boekverkoper hier ter stede, uit handen van burgemeester Van Tuyll de zilveren stadsmedaille uitgereikt, wegens zijn verdiensten voor de stad op cultureel gebied.

EXCURSIES IN 1975

Hierbij een indruk van wat het programma voor 1975 biedt. In het februarinummer hopen we met een concreter overzicht te kunnen komen. De voorjaarslezing heeft als thema *Stadsontwikkeling en stedschoon*. Met „De Utrechtse Molen” vieren we het 75-jarig bestaan met een molentocht op 14 juni. In het kader van M75 bezoeken we Wijk bij Duurstede.

Verder staan een bezichtiging van kasteel Heemstede en een stadswandeling langs restauratiepanden op het programma. Ook de herstellende Dommertoren met klokkenspel krijgen onze aandacht. Eind 1975 springt de „Oudegracht in de bocht”, maar eerst nog even de ontwikkeling van Gasthuisbed tot bejaardenflat, een tentoonstelling in het Gemeentelijk Archief (van februari tot april).

Ruilbeurs

In deze nieuwe rubriek stelt de redactie de lezers van het maandblad in de gelegenheid hun wensen tot ruil tot uitdrukking te brengen.

Vergeet u niet duidelijk naam, adres en eventueel telefoonnummer te vermelden. De redactie publiceert slechts, dus eventuele ruiltransacties kunt u onderling regelen. De heer G. Smilda bijt de spits af.

AANGEBODEN: Utrecht in woord en beeld 29-3-29/30 jrg.; Kopergravures en ansichten van stad, provincie en land; Broers: Historische wandelingen; William Kuijk: Utrechtse notities; Rijnsoever: St. Maarten in de Tolsteeg; Rientjes: Kerspel Jutphaas; Graadt van Roggen: Een Utrechtse sleutelroman; Alberts en jkvr. van Winter: Nederland voor 100 jaar.

GEVRAAGD: Soortgelijks van stad en provincie en v. d. Aa: Aardrijkskundig woordenboek van Nederland.

U kunt contact opnemen met de heer G. Smilda, Wolter Heukelslaan 58, Utrecht, tel. 516076.

Historische reeks in oprichting

In dit nummer vindt u een folder, waarop ik extra uw aandacht wil vestigen. U zult erin lezen dat de Provinciale Staten van Utrecht dit jaar hun 600ste verjaardag willen vieren. Ter gelegenheid daarvan laten zij een qua inhoud en illustraties fraai boekwerk verschijnen, waarop u nu kunt intekenen. Zoals nog zal blijken, hoop ik dat velen die kans zullen benutten.

Hier wil ik echter wat meer over de achtergronden en bedoelingen van deze uitgave onthullen dan de folder kan doen. Al ruim een jaar geleden opverde ik in het bestuur het idee, of Utrecht niet eens het voorbeeld van verschillende andere provincies zou kunnen volgen, d.w.z. of onze provincie niet ook een reeks behoorde te hebben waarin met enige regelmaat historische studies van wetenschappelijk niveau en grotere omvang dan de Jaarboekartikelen zouden kunnen verschijnen. Hierbij dacht ik allereerst aan dissertaties, maar ook aan andere studies over historische onderwerpen (in de ruimste zin) uit het (Neder)Sticht.

Het idee viel in goede aarde

Maar informatie naar opzet en ervaringen van de

bestaande reeksen had best een hele tijd kunnen sudderen, als niet in het voorjaar ons bestuurslid Uittenbogaard de vraag van het provinciebestuur had overgebracht, of Oud-Utrecht kans zag om een herdenkingsbundel voor de Staten te verzorgen voor mei 1975. We beseften dat de voorbereidings-tijd uitermate kort was. Maar we zeiden ja, om hiermee tegelijk de reeks te kunnen laten beginnen - Stichtse Studies noemden we hem toen nog. Financieel hadden we er de moed voor omdat de provincie deze bundel uiteraard subsidieerde en het fonds, dat onze vereniging reeds een paar keer heeft geholpen, weer een bijdrage had toegezegd juist om de reeks op gang te helpen.

Stichting

Als historici werden H. Leeuwenberg en ik tot redactie gebombardeerd, terwijl de voorlichtings-ambtenaar W. Alings onze contactfiguur met de provincie was. Met haast werden auteurs aangezocht en gelukkig nog gevonden ook. Pas daarna konden we er aan denken om met de andere historische verenigingen in de provincie te overleggen over de oprichting van een stichting, die voortaan de reeks onder haar hoede zal nemen. De zin

daarvan is, dat geen van de deelnemende verenigingen dan financieel risico loopt bij de publicaties: baten en lasten zijn voor rekening van de stichting, terwijl de boeken zichzelf zullen moeten bekostigen uit intekening en subsidies.

Als ik de drie plenaire bijeenkomsten goed heb beluisterd, dan is er geen enkele vereniging tegen het plan. Daadwerkelijk meedoen zal symbolisch gedemonstreerd kunnen worden door een tientje in het stichtingskapitaal te storten, maar effectiever door leden voor het stichtingsbestuur en de twee werkcommissies - redactie en financiën/werving - beschikbaar te stellen. Deze kleine werkgroepen zijn al in een voorlopige samenstelling hard aan het werk gegaan, waarbij enthousiastelingen uit de Stichts-Hollandse Historische Vereniging en de Stichting Tussen Vecht en Eem geweldig meedraaien.

Dank zij de inzet van zovelen zal de stichting in februari officieel opgericht kunnen worden. Dat onder haar auspiciën de Stichtse Historische Reeks met zijn eerste en vele volgende delen een succes mag worden, is mijn publieke nieuwjaarswens!

L. v. T.

Vreemde straatnamen in De Bilt (III)

Laantje van Toon van Scherpenzeel

Wie vroeger, dat wil zeggen in voor-Uithofse tijden, tegenover „t Kalfje" de Oostbroekselaan was opgegaan, kreeg driemaal de gelegenheid rechts af te slaan. Eerst het Zwartewegje, waarmee men, toen de rondweg er nog niet was, op de Rembrandtkade uitkwam; vervolgens, tegenover het fort aan de Hoofddijk, de Militaireweg die de Oostbroekselaan met de Weg naar Rhijnauwen verbond, en tenslotte, wanneer men de bocht om was en het fort juist voorbij, een landelijk weggetje dat de familiale naam droeg van „Laantje van Toon van Scherpenzeel". Tenminste, zo werd het genoemd. Officieel had het geen naam en de enige woning die er aan lag, de boerderij „De Uithof" van genoemde Van Scherpenzeel, was genummerd Hoofddijk 45a. (Hoofddijk is de officiële naam voor de Oostbroekselaan).

Het Laantje van Toon van Scherpenzeel bestond uit twee gedeelten, een Biltse helft, van de Oostbroekselaan tot de boerderij, waar de weg een banjonetknik maakte om met een bruggetje de Bis-

schopswetering - de gemeentegrens tussen De Bilt en Zeist - over te steken, en een stuk in Zeist dat uitmondde en dit nog doet op de weg Rijnsoever. Dit Zeister gedeelte loopt langs de mooie brede gracht van het fort Rhijnauwen. Bij de laatste wijziging van de grenzen tussen Utrecht en de randgemeenten die met 1 januari 1954 in werking trad, werd het laantje in kwestie ineens belangrijk. De Oostbroekselaan en de Biltse helft van het Laantje van Toon van Scherpenzeel zijn toen nl. de nieuwe grens gaan vormen tussen Utrecht en De Bilt. Zo komt het dat we die buitonijsige naam zien paraderen in officiële gedrukte stukken als de Memorie van Toelichting bij het wetsontwerp van 1951, in het Voorlopig Verslag van de Tweede Kamer en in de Memorie van Antwoord van minister Beel, wat op de Biltenaar een wat koddige indruk maakt.

Het laantje had overigens al eerder in zijn bestaan aanleiding gegeven tot algemene belangstelling. Het was indertijd bijzonder in trek bij Utrech-

ters op vrijersvoeten wat bij bepaalde categorieën Biltaren grote ergernis en verontwaardiging opwekte. Nadat voorstellen tot beteugeling van anti-revolutionaire zijde en van boeren uit de omgeving aanvankelijk hadden schipbreuk geleden, werd in 1924 een bepaling in de algemene politieverordening opgenomen waarbij het verboden werd in gezelschap van iemand van andere kunne te zitten of te liggen op of aan een openbare weg gelegen ten zuiden van de Utrechtseweg. Toen enkele maanden later het artikel nog eens aan de orde kwam naar aanleiding van bezwaren van Gedeputeerde Staten, betoogde het raadslid Vlek dat De Bilt zich de risée van het hele land had gemaakt, dat in de Haagsche Post een prent was verschenen waarop een oude opoe en haar kleinzoon door de politie werden weggejaagd en dat de bepaling maar weer gauw moest worden ingetrokken. Maar de gemeenteraad dacht er anders over en voegde aan het artikel de clausule toe, dat het verbod niet van toepassing was op personen die met elkander gehuwd waren of elkaar in de eerste of tweede graad van bloedverwantschap of zwagerschap bestonden. Borden met dit hele verhaal erop hebben jaren lang bij de toegangen van het Laantje van Toon van Scherpenzeel pal gestaan voor orde en zedelijkheid. Het beruchte artikel is pas in 1960 komen te vervallen.

Schamele rest

Het zgn. Transitorium I, een van de eerste gebouwen van het Universiteitscentrum, is in 1962 dwars over 't Laantje van Toon van Scherpenzeel geplaatst zodat het met zijn ene helft in Utrecht en met zijn andere in De Bilt staat. Vóór het gebouw is de Heidelberglaan aangelegd en erachter de Leuvenlaan. Door deze en nog andere uitgevoerde werken zoals een groot parkeerterrein is er van ons laantje op Bilts gebied nog maar een schamel restje overgebleven en ook dat zal binnen afzienbare tijd wel worden opgeruimd.

Tot slot nog iets over Toon van Scherpenzeel zelf. Aan wie precies het weggetje in kwestie zijn naam nu eigenlijk heeft ontleend is moeilijk uit te maken. De boerderij „De Uithof” werd in 1840 al bewoond door een Anthony van Scherpenzeel en zijn gezin. Ook diens zoon Anthony Jan Helmert en kleinzoon Teunis bewoonden de boerderij. Laatstgenoemde heeft haar in 1961 verlaten toen de veterinaire faculteit erover moest beschikken. Overigens, een goede Biltenaar die een boodschap had voor die verre uithoek, zei niet „Ik moet naar Van Scherpenzeel” of „Ik moet naar De Uithof”, maar „Ik moet naar de Rus”. Die zegswijze dateerde van anderhalve eeuw her. Toen jhr. mr. Jan Balthazar Strick van Linschoten heer van Rhijnauwen de enige zoon uit zijn tweede huwelijk, Jan Carel Wendel, voor de dienst in Napoleon's leger zou

moeten afstaan, met de tocht naar Rusland in het vooruitzicht, heeft hij een van zijn pachters bereid gevonden als remplaçant die militaire verplichting over te nemen. Volgens een onlangs overleden nazaat Strick zou dit een overgrootvader van genoemde Teunis van Scherpenzeel zijn geweest en wel Helmert van Scherpenzeel, die in 1822 te Odijk op 55-jarige leeftijd is overleden. Bij de invoering van het bevolkingsregister in 1840 woonde Helmert's weduwe op „De Uithof” in De Bilt met het gezin van haar zoon Anthony die in 1840 te Odijk was geboren. Het is van overlevering bekend hoe iedere bezoeker van „De Uithof” werd onthaald op de meest realistische en weezinwekkende verhalen over de belevenissen die vader Helmert op zijn tocht naar Rusland had meegemaakt. De bijnaam de Rus, die blijkbaar van Helmert op diens zoon was overgegaan en van Odijk naar De Bilt, is telkens op een volgende generatie vererfd - weer eens een sprekend staaltje van plattelandsconservatisme - tot en met Teunis die in 1961 „De Uithof” heeft verlaten. Van Jan Carel Wendel Strick van Linschoten kan nog worden vermeld, dat hij wél in 1813 deel heeft uitgemaakt van Napoleons garde d'honneur en als zodanig de slag bij Leipzig heeft meebeleefd. Hij is in 1850 op Rhijnauwen overleden, 59 jaar oud.

P. H. Damsté

Naschrift

Een wet tot wijziging van de grens tussen Utrecht, De Bilt, Bunnik en Zeist heeft het gehele Universiteitscentrum binnen Utrechts grenzen gebracht. Hierdoor vormt het Laantje van Toon van Scherpenzeel, of wat daar nog van over is, met ingang van 1 januari 1975 dan ook geen grens meer tussen Utrecht en De Bilt.

Verongelukte jaarboeken

Het kan bijna niet anders of er is met sommige jaarboeken wat misgegaan. Sommige leden hebben al ontdekt dat hun exemplaar verkeerd was ingebonden en hebben dat tegen een goed exemplaar ingeruild. Wil ieder die dat nog niet gedaan heeft zijn exemplaar goed controleren op mogelijke ongelukken in het afdrucken en inbinden? Graag zo spoedig mogelijk inruilen bij of terugzenden aan de heer Röhner, Gemeentelijk Archief, Alexander Numankade 199 te Utrecht.

De bezorging door eigen leden valt allerminst onder deze ongelukjes te rekenen, integendeel! Aan allen die zich daarvoor hebben ingezet wordt hartelijke dank gericht!

Utrechts lantaarnconsoles

Nog onlangs publiceerden wij een juichende recensie over het boekje *Reliëfs in Blauw*, een overzicht van ongeveer zestig lantaarnconsoles langs de Utrechtse grachten, van de hand van de heren A. Graafhuis en C. A. Baart de la Faille en van foto's voorzien door de heer A. G. Ubaghs en het Gemeentelijk Archief. Al kort na verschijnen bleek het boekje uitverkocht! Hier blijkt wel uit, dat de belangstelling voor de merendeels prachtige kunstwerkjes die onze grachten sieren groeiende is.

Vandaar, dat wij met ingang van dit nummer een maandelijks serie starten van foto's, welwillend ter inzage gegeven door de heer Ubaghs, van enkele juwelen van kraagstenen die niet in bovengenoemd boekje voorkomen. In dit eerste nummer van de nieuwe jaargang: De bekering van Paulus.

(...) „Maar toen hij op zijn reis Damascus naderde, bliksemde eensklaps een licht uit de hemel om hem heen. Hij viel op de grond, en hoorde een stem, die hem zeide: Saul, Saul,

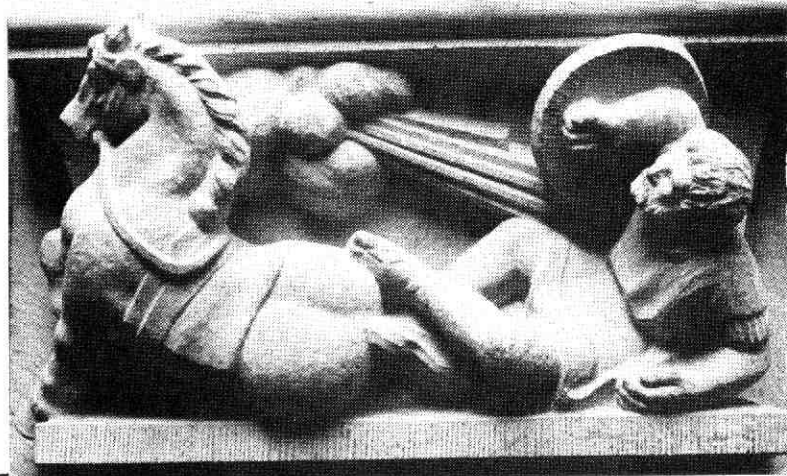
De bekering van Paulus

waarom vervolgt ge Mij? Hij sprak: Wie zijt Gij, Heer? En de stem: Ik ben Jezus, dien ge vervolgt; het valt u hard terug te slaan tegen de prikkel. Sidderend van angst zeide hij: Heer, wat wilt Gij dat ik doe? En de Heer zeide tot hem: Sta op en ga naar de stad; daar zal men u zeggen, wat ge moet doen". (...)

Aldus vertellen ons de Handelingen 9: 1-11.

Deze wonderschone console van beeldhouwer Cornelis Groeneveld is geplaatst voor het pand Nieuwegracht 25, zo dicht mogelijk bij de plaats waar eens de Paulus-abdij heeft gestaan. (Zoals bekend de plaats waar nu de gerechtsgebouwen staan in de Hamburgerstraat). De Paulus-abdij stamde waarschijnlijk van 1054. Na de hervorming werd zij gesloten en in 1580 geplunderd. In 1596 werd een deel ervan verbouwd en in gebruik genomen als provinciaal gerechtshof.

Merkwaardig is, dat geen straatnaam in de directe omgeving meer doet denken aan de genoemde abdij. Wel echter de naam van een der oudste bruggen over de in de 14e eeuw gegraven Nieuwegracht: de Paulusbrug, de brug die de Herenstraat met de Hamburgerstraat verbindt.

Beeldhouwer:
C. Groeneveld.
Geplaatst: Nieuwe-
gracht 25.
Foto: A. G. Ubaghs

„We zijn nog steeds bezig met de Dom”

Tijdens de opening van de tentoonstelling „De Dom in puin” in het Centraal Museum op 1 augustus 1974 kon de oprichting worden aangekondigd van de „Stichting Onderzoek Herstel Domkerk Utrecht”. Naar aanleiding van dat feit zijn er reeds talrijke reacties verschenen. Die in gedrukte vorm waren voor het merendeel sterk afwijzend¹⁾, mondeling waren er ook onderscheidene positieve reacties. Ter wille van de duidelijkheid van de discussie stel ik het op prijs, de rede waarin de aankondiging plaatsvond, alsnog in het Maandblad van Oud-Utrecht te publiceren:

„De Dom in puin - zo heet deze tentoonstelling. Toch was er heel wat méér puin, driehonderd jaar geleden op deze dag, zo in 't begin van de avond. En ook over dat „andere puin” zult u straks allerlei informatie vinden. Maar ook toen stond de Dom centraal, evenals nu op de tentoonstelling. Terecht, want gebouwen als Domkerken waren - en zijn - topprestaties, balancerend op de uiterste grens van het mogelijke. Gedurende de „eerste ronde” van de grote kathedralen, globaal van 1140 tot 1240 (voordien waren het de abdijkerken, die de toon aangaven), was de bereidheid tot samenspel groot genoeg om onderscheidene van deze topstukken - ondanks onvoorstelbare technische, financiële en organisatorische moeilijkheden - tot een goed eind te brengen.

Bij de „tweede ronde” ging het doorgaans wat moeizamer. In 1242 begint men in Doornik met een grandioze koorpartij met 4 torens rond de kruising, maar nooit wordt het romaanse schip vernieuwd. In 1247 start Frankrijks hoogste kathedraal: Beau-

vais, één verhaal van instortingen en nieuwe pogingen. Een bijpassend schip komt er nooit, nog steeds staat er het minuscule preromaanse schipje. Keulen, 1248. Van de grootse opzet komen slechts het koor en een zijbeuk gereed, met een torenstomp die met zijn middeleeuwse bouwkraan tot in de 19e eeuw het silhouet beheerst. Dan vindt men bouwtekeningen terug en wordt het gebouw voltooid.

Geen gek figuur

Utrecht - eerste steen 1254 - slaat tussen dit alles geen gek figuur. Al duurt 't 300 jaar, het gebouw komt verder dan vele van zijn broers (of zusters). Alleen 't constructieve systeem, dat de ruimtelijke vorm in evenwicht had moeten houden bij 'n storm als die van 300 jaar terug, mankeerde. Ook bijv. de 90 jaar later begonnen Praagse St.-Vitus krijgt pas in de 19e eeuw zijn schip.

Wel opvallend is ondertussen, dat deze „tweede ronde” een familie vormt. Er zijn zoveel punten van verwantschap, dat het duidelijk is dat een groot deel van Europa - op 'n bepaald niveau - een éénheid vormde, een eenheid zoals die nu misschien bestaat op het vlak van de ontwikkeling van kernenergiecentrales. Bij de resultaten van deze beide voorbeelden van samenspel is er sprake van „uitstraling” - waarbij gezegd kan worden dat er rond die van de eerste groep nooit moeilijkheden waren, deze droeg geen kiem van levensbedreiging in zich. Integendeel, deze straling kon een bloei veroorzaken, die de bron evenaarde. Voor velen is bijv. de Bossche St.-Jan mooier dan de Dom, hij is compleet en rijker van detail. Maar hij is een

oud-utrecht

MAANDBLAD

48e jaargang - nummer 2 - februari 1975

Vereniging tot beoefening en tot verspreiding van de kennis der geschiedenis van de stad en de provincie Utrecht

Voorzitter:
Secretaris:

A. H. R. Hoogezand, Zandpad 87, Breukelen, tel. (03462) 23 62.
drs. H. L. Ph. Leeuwenberg, p/a Rijksarchief, Alexander Numankade 201, Utrecht, tel. (030) 71 00 44.

Penningmeester:

D. A. Belderbos, Kromme Nieuwegracht 19, Utrecht, tel. (030) 31 23 18.

Administratie:
Redactie:

Contributie: Minimum: f 30,—, giro nr. 575520.
mevr. M. Uittenbogaard-van Tervisga, Titus Brandsmalaan 17, Vleuten, tel. (03407) 19 86.
G. J. Rohner, p/a Alexander Numankade 199, Utrecht, tel. (030) 71 18 14, actualiteit.
H. Snejder, Oasedreef 2, Utrecht, tel. (030) 61 60 91, eindredactie.
Mej. drs. L. van Tongerlo, Euterpedreef 52, Utrecht, tel. (030) 33 23 15 (werk), historie.

Redactieadres:

Oasedreef 2.

produkt van die uitstraling - is zonder de familie der Domkerken ondenkbaar - is regionaal en niet Europees en daardoor toch van een andere „orde“. Hoeveel mooie stadskerken we ook hebben - de Dom blijft een eenling, het enige lid van de echte kathedraalfamilie binnen onze grenzen.

Maar al nam en neemt die Dom dan zulk een belangrijke plaats in, is dat een reden om de ramp, die dit produkt van mensenheden trof, te herdenken? Zoiets is toch niet gebruikelijk. Alleen al op bouwkundig gebied zouden we een kalender van herdenkingen kunnen opstellen! Voor twee zou ik nog wel willen pleiten:

Allereerst voor die van de Venetiaanse bom, die in 1687 in het, toen Turkse, Parthenon het daar opgeslagen kruit deed ontploffen. Een merkwaardig actuele gebeurtenis, nu Cyprus aantoonde, dat de wrijving Azië/Europa in 't oostelijk deel van de Middellandse Zee nog steeds explosieve gevolgen kan hebben.

Ten tweede voor de herdenking van de moedwillige sloop in 1809 e.v. van de geweldige abdijkerk van Cluny. Een moeizaam karwei, zelfs in 'n tijd, die over handleidingen voor het opblazen van niet te grote gotische kerken beschikte. De achtergrond was al even actueel: het zich afzetten van één politieke visie tegenover een andere - al gebeurde het formeel onder 't mom van zonder omlopen koeien naar de markt te kunnen brengen.

Bezig

Met de slachtoffers van deze twee grootste rampen uit de geschiedenis van de Europese bouwkunst is men, op een of andere manier, nog steeds bezig. „Herdenken“ doen we iets ook eigenlijk alleen, wanneer we daar nog mee bezig zijn, wanneer er een voor ons actueel aspect aan zit. De organisatoren van deze tentoonstelling moeten dat ook in de stormschade van de Dom hebben gezien. Ongetwijfeld heeft men zich - al is daarvan uit archiefonderzoek niets gebleken - destijds al afgevraagd of deze als onherstelbaar moest worden beschouwd en er zijn nog altijd mensen, die dat doen. Twaalf jaar terug voorspelde ik daarom in „Oud-Utrecht“, dat het schip er wel weer eens

zou komen; later wijdde ik er nog een proefschriftstelling aan. Ik stelde dit niet als stormlopende initiatiefnemer, daar mis ik de talenten voor - ik ben nu eenmaal meer „waarnemer dan door-douwer“ -, maar vanuit de visie dat er voor projecten, afgestemd op andere dan berekenbare economische belangen, ook weer een tijd zou komen. Het was toen nog het „plan-Feuchtinger“ waarover gediscussieerd werd, waarin elke straat in „Persoonkraftwageneinheiten pro Stunde“ was vastgelegd, en er een soort 8-baansweg over 't Domplein moest komen om deze pkw te kunnen verwerken. De huidige zienswijze, waarbij ik met name ook wethouder Zeevalking, ambtshalve de laatste jaren 't meest bij „auto en binnenstad“ betrokken, noem, toont aan wat er in 12 jaar kan veranderen!

Ik stel het erg op prijs om deze tentoonstelling te mogen openen, want het is de best denkbare gelegenheid om een mededeling te doen, die de „actualiteit“ aantoonde: enkele uren geleden is er een „Stichting Onderzoek Herstel Domkerk Utrecht“ opgericht! Let wel: géén Stichting *Herstel* Domkerk, maar een stichting *Onderzoek* Herstel Domkerk. Een aantal mensen vond, dat het maar eens uit moest zijn met vaagheden als „wat zou 't mooi zijn als het schip er weer was“ en dooddoeners als: „het is natuurlijk onzin, dat dat ooit zou kunnen“.

Zij hebben het doel, alle aspecten eens goed uitgewerkt op 'n rijtje te zetten: landelijke, stedelijke, kerkelijke (nog 15 jaar geleden ving ik naar aanleiding van subsidiëring van kerkrestauraties op: „ik heb gehoord, de „monumenten“ zijn er voor iedereen, zelfs voor de katholieken“ - ook wat dat betreft is er in korte tijd veel engheid verdwenen), organisatorische, financiële (eenmalige en blijvend!), architectonische en technische. Dan beschikken we bij de verdere discussies over dit fascinerende onderwerp tenminste over een goedgedocumenteerd en goed-doorwrocht basisstuk!

Risico

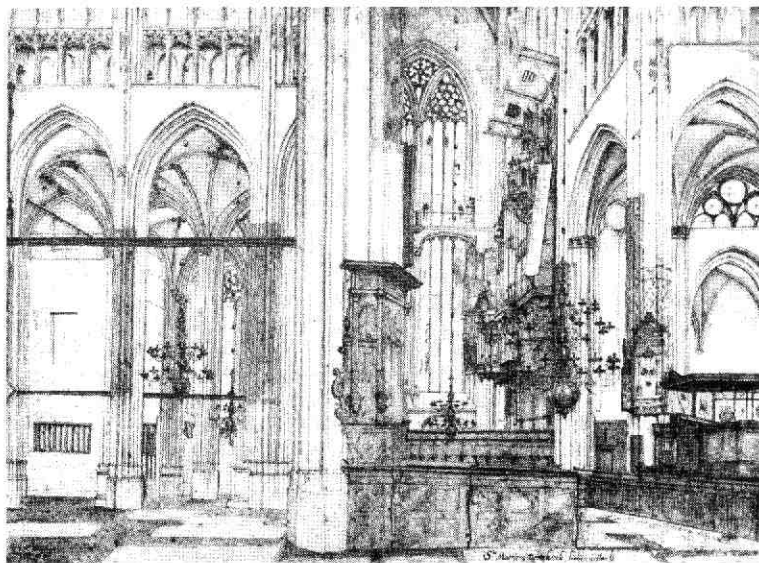
Voor wat het architectonische aspect betreft, kunnen we merkwaardigerwijze allerlei kanten op, alleen net niet die van het exact herbouwen van wat er 300 jaar geleden op dit tijdstip nog stond - dat zou immers 't risico van herhaling met zich meebrengen! Men kan, als éne uiterste, maken-wat-had-moeten-komen, zie Haakma Wagenaars grandioze tekening, waarin tientallen jaren van studie zijn verwerkt, men kan aan de andere kant ook volstaan met een heel abstracte ruimtelijke suggestie²⁾. Alles is beter dan niets. Ik ga daar nu niet verder op in.

Waar ik ook niet nader op inga, is op dat „andere puin“ en op de „inzenders“, Saftleven in de eerste plaats, Kipp met zijn fenomenale doctoraalscriptie over deze kunstenaar, Haakma Wagenaar met zijn

AGENDA

Door het uitvallen van een der deelnemers aan de voordracht Stadsvernieuwing en Stedesschoon is dit programmapunt verschoven naar het najaar.

13 maart: 20.00 uur, Kunsthistorisch Instituut, Drift 25, Utrecht: Dia-lezing door de heer B. Belonje, waterbouwkundige, over Utrechtse molens.

Zo tekende Pieter Saenredam de dwarsarm van de Domkerk.

reconstructie en zijn hier te koop zijnde boeiende „momentopnamen“, en de vele anderen. Met een woord van bewondering voor de staf van 't museum en die van 't archief, die in samenspel de tentoonstelling hebben opgezet, wil ik deze graag voor geopend verklaren, in de hoop dat hij velen bewust zal maken voor het feit, dat we met de Dom nog steeds bezig zijn!”

In aansluiting hierop verwijs ik graag nog naar mijn stukje in het decembernummer van Heem-schut (p. 165). Inmiddels zijn de cijfers bekend geworden betreffende de w.w. uitkeringen in de bouwnijverheid: 212 miljoen in 1973, 371 miljoen in 1974, ofwel elk jaar zeker 50 x het bedrag dat zinnig in 'n jaar aan een project als het ter discussie staande verwerkt zou kunnen worden. Dit is natuurlijk niet helemaal eerlijk: behalve een arbeidsloonpost is er een materiaalpost (deze echter is toch ook weer voor een deel tot arbeidsloon terug te voeren). Maar de omvang van de bedragen bewijst het gestelde, dat de gemeenschap als geheel bedragen van de hier aan de orde zijnde grootte uiteindelijk vrij moeiteloos blijkt te kunnen opbrengen. Tot slot ook hier het eind van mijn stukje in Heem-schut: ondertussen heeft het spel met deze gedachte zeker al mede een gunstige invloed gehad op het plan om het Domplein autovrij te maken en het weer „vorm“ te geven!

C. L. Temminck Groll

¹⁾ Uiteraard ben ik in het algemeen evenzéer tegen het terugbrengen van wat verdwenen is. Ik

kan me echter uitzonderingsgevallen voorstellen en er zijn onderscheidene praktijksituaties aan te wijzen, waarin men het gereconstrueerde niet graag meer zou missen!

²⁾ Er staat in het museum van „Monuments Historiques“ in Parijs een groot model van de reeds genoemde abdijkerk te Cluny, bestaande uit de contouren van de werkelijke bouwmassa's en ruimtes, dat aantoon met welke relatief bescheiden middelen al een ruimtelijke suggestie kan worden bereikt.

Tentoonstelling

Op 13 februari is in het Gemeentelijk Archief te Utrecht een expositie geopend, die gewijd is aan de huisvesting van bejaarden. De titel van de tentoonstelling „Van Gasthuisbed tot Verzorgingsflat“ laat duidelijk zien, dat het de bedoeling geweest is om de ontwikkeling van de zorg voor de oud geworden mens in de samenleving door de eeuwen heen op de voet te volgen.

Aanleiding tot het houden van de expositie is het feit, dat 75 jaar geleden in de stad Utrecht het armenhuis aan de Doelenstraat voor de huisvesting van bejaarden geschikt werd gemaakt. De gemeentelijke zorg voor de huisvesting van bejaarden heeft daarna met name in de stad Utrecht een hoge vlucht genomen, zó zelfs dat de ontwikkelingen de aandacht van vele deskundigen tot ver over onze grenzen trokken.

De tentoonstelling zal duren t/m 19 april. Ze is op werkdagen geopend van 10.00 tot 16.00 uur en

's zaterdags van 9.00 tot 12.00 uur. De toegang is gratis. Er is een goed gedocumenteerde catalogus verkrijgbaar.

In het kader van de tentoonstelling zullen enkele lezingen worden gehouden, waarover in de plaatselijke pers nog nadere mededelingen volgen.

In het kader van de tentoonstelling „Van gasthuis-bed tot verzorgingsflat”, zullen op enkele donderdagavonden in de studiezaal van het Gemeentelijk Archief, Alexander Numankade 199, de volgende lezingen worden gehouden:

20 februari: „Voor God en de regenten”, bejaardenhuisvesting in vroeger tijd, door A. Graafhuis, adjunct gemeentearchivaris.

6 maart: „De bejaarde is een zelfstandig mens”, door B. M. van Rij, arts, hoofd van de afdeling geriatrie van de G.G. en G.D.

20 maart: „Geborgen of opgeborgen”, door L. J. Terlien, directeur van het verzorgingstehuis Titus Brandsma.

3 april: „Niemand woont alleen”, door W. A. H. W. M. Janssen, directeur van de Gem. Bouw- en Woningdienst.

Aanvang steeds om 20.00 uur.

Utrechtse klokkenmakers (2)

David Granot (ook wel Granat, Grenat of Grenard geschreven) stamde vermoedelijk van een uit Frankrijk herkomstige familie van uurwerkmakers. De vader, Daniel Grenard, trad op 4 mei 1698 in de Dom in het huwelijk met Geertruy van Bree. Hij woonde toen aan de Voorstraat. Eerst in 1713 werd hij als „oorlogiemaker” lid van het Smedengilde met de aantekening „heeft op hand gegeven drie gulden hoewel hij geen burgenrecht en heeft”¹⁾.

Wat zijn vermoedelijke afkomst uit Frankrijk betreft verdient het opmerking, dat bij zijn huwelijk in 1698 o.a. als getuige optrad „Joffrou Pinassou, nicht des bruidegoms”, die in hetzelfde jaar (7 nov. 1698) in de Waalse kerk als „Anna Pinasseau” huwde met David Marmié. Voorts liet de moeder van de bruidegom - zeer waarschijnlijk de op 11 december 1721 aan de Voorstraat overleden „Judith Legrand wede van Daniel Granat” - weten, dat zij haar zoon „aan zijn liberteit laat”. Wijders is het opmerkelijk, dat vier van zijn kinderen in de Waalse kerk werden gedoopt en dat daarbij als doopheffer of -hefster optraden o.a. Nicolas de Quesne, Judith le Grand veuve Daniel Grenat,

Maria de la Falle, Jean le Grand, Rachel Montier en Henriette Courcelles. En ten slotte, dat zijn jongste zoon Pieter - over wie hierna meer - in 1744 huwde met Catharina du Croy (ook Ducroy). Al deze Frans klinkende namen nu in aanmerking genomen lijkt het zeer aannemelijk, dat de herkomst van de familie Grenat in Frankrijk gezocht moet worden. Is deze onderstelling juist dan is het vrijwel zeker, dat deze familie tot de groep Franse vluchtelingen behoorde, die na de herroeping van het Edict van Nantes (1685) naar Nederland uitweken en die volgens prof. Zumthor „het oude horlogemakersambacht in de Nederlanden tot een ware industrie verhieven en de grondslag legden voor de latere instrumenten-fabricage”²⁾.

Over Daniel's werk is niets vermeld gevonden. Hij overleed op 29 januari 1743 aan de Voorstraat en werd in de Jacobikerk begraven.

Weinig succes

Veel succes in zaken schijnt hij evenwel niet te hebben gehad. Want niet alleen liet hij bij zijn overlijden een huurschuld achter van f 195,—³⁾, maar ook kan dit worden afgeleid uit een door zijn gezamenlijke kinderen (twee zonen en vier dochters) twee maanden na zijn dood gepasseerde notariële akte, waarbij drie van hen na rijp beraad te kennen gaven de door hun ouders nagelaten boedel „te repudieren en zich int bestier of genot derzelve niet in te laten”. De drie overige comparanten - onder wie zijn beide zonen David en Pieter - verklaarden zich daarop bereid tegen overdracht aan hen van „alle de meubilen, constante penningen, horlogien, actien en crediten des boedels nietwes uytgezonderd” de door hun ouders nagelaten schulden over te nemen⁴⁾.

Daniel's oudste zoon, David Grenat, over wie inlichtingen werden gevraagd, werd 13 juni 1706 als David Nicolaus in de Jacobikerk gedoopt. Hij was een leerling van zijn vader en werd op 16 september 1743 in het Smedengilde „verheervaert” als horlogemaker⁵⁾. Op 6 oktober 1746 trad hij in de Dom in het huwelijk met Gijsberta de Goyer. Verder is van hem nog bekend, dat hij in 1746 en 1752 leerjongens in dienst nam en dat hij in 1753 „voor 't verswijgen van een leerknegt” door het gilde werd beboet met f 6,— en 6 stuivers⁶⁾. Uit het verzwijgen van zo'n klein bedrag voor een leerling (f 1,— en 10 stuivers) zou men kunnen opmaken, dat ook hij nogal onfortuinlijk gewerkt heeft. Voorts doet de inschrijving van het overlijden op 24 september 1770 van zijn echtgenote als „Gijsberta de Goyer huisvrouw van N. N. Grenat op 't Geertenkerkhof verder onbekent” vermoeden dat hij van zijn vrouw gescheiden leefde.

Naar de inschrijving van zijn verscheiden is in de Utrechtse overlijdensregister tevergeefs gezocht.

Daniel's tweede zoon, Pieter Grenat, werd 22 april 1715 in de Waalse kerk gedoopt. Ook hij ontving zijn eerste onderricht in het uurwerkmakers-ambacht van zijn vader. Hij huwde op 25 mei 1744 in de Jacobikerk met Catharina Ducroy en won vervolgens op 10 december 1745 als „orlogiemaker” het gilde der Smeden⁷⁾.

Tegenslag

Hij heeft zonder twijfel met veel tegenslag te kampen gehad. Van zijn talrijk kroost - ik vond tien kinderen van hem vermeld - stierven er niet minder dan negen op jeugdige leeftijd. Maar ook in zakelijk opzicht ging het niet naar wens. Woonde hij aanvankelijk enige jaren als zelfstandig horlogiemaker aan de Zadelstraat⁸⁾, uit de doopakten van zijn kinderen kan worden opgemaakt, dat hij zich al spoedig genoodzaakt zag naar het Zakkendragersteegje te verhuizen. Via het (onbekende) Robijnspoortje kwam hij ten slotte terecht in het Drakenburgsteegje.

Hij overleed in zeer behoeftige omstandigheden op 14 juli 1763, na latende zijn vrouw en een onmondige dochter en werd gratis in de Buurkerk begraven. Zijn 17-jarige dochter werd in verband met haar „doplorabele en armoedige staat” op verzoek van haar „naaste vrienden” op 29 augustus 1763

in het Stadskinderhuis opgenomen⁹⁾. Van zijn weduwe is na 1763 geen spoor meer te ontdekken. (Slot)

G. Brinkhuis

¹⁾ Rek. v. h. Smedengilde. 1712/13.

²⁾ Paul Zumthor, *Het dagelijks leven in de gouden eeuw*. Dl. II, blz. 94 (Prisma-boeken 1962).

³⁾ Notaris Wern. v. Vloten. 8 mei 1744 nr. 119.

⁴⁾ Notaris Jurriaan van Lanckom. 26 maart 1743 nr. 76.

⁵⁾ Rek. v. h. Smedengilde. 1743/44. Van „verheer-gewaden”, hetgeen inhield dat de oudste zoon van een overleden gildebroeder voor een klein bedrag het gilde van zijn vader kon winnen. Vgl. Muller, *Schetsen uit de middeleeuwen*. Dl. I (Amsterdam 1900), blz. 125.

⁶⁾ Idem 1746/47, 1752/53 en 1753/54.

⁷⁾ Idem 1745/46.

⁸⁾ *Manuaal v. d. Liberale gifte*. 1748. Wijk Zwarte knechten nr. 63.

⁹⁾ Rekesten aan de Vroedschap houdende verzoeken om opname van kinderen in het Ambachtskinderhuis. (Cat. Arch. der stad. 2e afd. nr. 1857).

In het Maandblad van januari wijdde de heer Brinkhuis een artikel aan de Utrechtse klokkenmaker J. Langerak.

UTRECHTS ONBESTORVEN VERLEDEN VII

Er hing de juiste sfeer voor jonge mensen die iets met elkaar hadden te bespreken. Het was een toevluchtsoord voor de door het winkelen vermoeide dames om even bij te komen met 'n kop koffie en een plakje cake. En zakenmensen kwamen er binnen voor besprekingen. Door het geroezemoes van stemmen, het zachte gerinkel van serviesgoed en een mengeling van restaurant-

Ruteck's restaurant

geuren, was het er altijd gezellig. Deze gezelligheid werd 's middags en 's avonds nog verhoogd door een optredend orkestje, dat zijn violen liet klagen en juichen in samenwerking met de andere strijk-, tokkel- en blaasinstrumenten en niet te vergeten de zangeres. Nu is een orkest niet alleen iets om naar te luisteren; het is eveneens iets om naar te kijken want het oog wil ook wel wat hebben heeft wijlen Godfried Bomans eens zeer juist opgemerkt.

De musici waren dan ook altijd gekleed in smoking

of in een smaakvol uniform. De zangeres droeg 'n japon die daarbij aansloot.

Hoe geheel anders is dit bij de tegenwoordige amusementsorkestjes waarvan de musici gekleed in borstrok en pyjamabroek zo'n hels geraas produceren, dat de zangeres daar niet bovenuit kan komen en om toch te laten zien dat zij een werkzaam aandeel in 't geheel heeft maar wat staat te dribbelen.

't Is dan ook geen wonder dat de werkende jongeren de huidige cultuur duf en saai vinden, zoals een onderzoek door een Noord-Hollandse projectgroep aan het licht heeft gebracht.

De belangstelling voor de optredende orkestjes was altijd groot in Ruteck's restaurant aan de Potterstraat. Daar werd niet alleen goede verstrooiingsmuziek ten gehore gebracht, maar bovendien was de prijszetting van de verkrijgbare consumptie aantrekkelijk ook voor heel veel werkende jongeren. Door de sluiting op 31 januari 1965 van dit restaurant ging als 't ware tevens een soort cultureel centrum voor Utrecht verloren.

W. F. van Schaverbeke

Zo maar een foto van zo maar een boom

Iemand stopte in mijn bus „zo maar een foto“ onder de titel: „De kromme oude op de Kromme Nieuwe(-gracht). Welbedankt, onbekende, ik ben er blij mee; je hebt er oog voor! U ook?

Deze „kromme oude“ is een wonderlijk gegroeide es, die inderdaad heel typerend is voor dit stukje gracht. Essen zijn overigens in onze stad niet zo talrijk, in tegenstelling tot bijvoorbeeld iepen of olmen, die deze maand gaan bloeien. Let u daar eens op: u vindt vast de vele rose-rode bloemetjes op de kale takken. Dan weet u gelijk zeker dat het tóch weer voorjaar zal worden.

Naast iepen vindt u in de binnenstad veel kastanjes, linden, platanen, esdoorns, e.d., die alle waardige leeftijden kunnen bereiken. Zij bepalen in belangrijke mate mede het aanzicht van de stad, maar staan helaas niet op de Monumentenlijst.

Verkeer

Als verkeer en binnenstad elkaar niet verdragen, dan geldt dat net zo sterk voor de boombeplantingen in de binnensteden. In december werd gemeld, dat de gemeente rekening hield met een strenge winter en 5000 ton wegzout voorhanden had. Daarmee worden verkeersroutes opgehouden. Maar daarmee wordt ook een zware aanval gedaan op de beplantingen langs die routes. Gelukkig is het winterseizoen, althans wat dit betreft mild. Maar bomen gaan, mits goed verzorgd, langer mee... Het is een jaarlijks terugkerend probleem.

Vroeger werd er gestrooid met zand. De ijs- en sneeuwlagen bleven dan liggen en werden alleen stroef gemaakt. Na de dooi nam de bodem het zand op, wat geen schade deed en in veel gevallen zelfs gunstig werkte. Door het strooien met zout echter, smelten sneeuw en ijs. De wegen worden zeer goed berijdbaar, maar het zoute water dringt diep in de bodem door: tot de wortels van de planten en bomen. Hopelijk zijn de gemeentemensen zich wél bewust van dit gevolg van hun overigens nuttige werk. Overdaad schaadt ook hier. In de buurt van planten zou eigenlijk helemaal niet gestrooid moeten worden met zout.

Verjonging

Behalve het ontzien en verzorgen van het oude bestand aan bomen, moet er aandacht zijn voor de

Deze es staat tussen de nrs. 25 en 21 aan de Kromme Nieuwe Gracht.

verjonging. Er sneuvelen veel oude bomen, die geofferd worden aan het verkeer en de stadsreconstructies (ze worden nog wel eens op spectaculaire wijze herplant!), maar ook door gas en wegzout, terwijl ze last but not least gelukkig ook nog een natuurlijke dood kunnen sterven.

De Gemeentelijke Plantsoenendienst, die hier goed oog voor heeft, plant vrij veel jonge bomen aan, maar mijns inziens nog veel te weinig. Eigenlijk zouden alle beschikbare ruimten ter verbetering van de leefbaarheid een passende boombeplanting moeten krijgen. Ik denk daarbij aan het uitdijende voetgangersgebied in de binnenstad, aan de werven, aan speel- en leefstraten, aan pleinen en pleintjes. Waarom wordt het Voorclarenburg niet ingeplant, de Lange Jansstraat, de Breedstraat en het Predikherenkerkhof? om zo maar eens een paar voorbeelden te noemen. Het antwoord is natuurlijk: het verkeer, dat ook vraagt om wegzout. Maar we waren het er met z'n allen zo langzamerhand toch wel over eens, dat het verkeer in toenemende mate rekening zal moeten gaan houden met de binnensteden. En dus ook met de daarin behorende bomen!

Als de aanval de beste verdediging is, vind ik, dat

de Plantsoenendienst best eens in de aanval mag gaan. Ze mogen voor mij gerust eens een boom planten op een plek, waar het verkeer er terdege rekening mee moet houden. Als men ten aanzien van nieuwbouwwijken tot de conclusie is gekomen, dat de beplanting goeddeels klaar zou moeten zijn voordat de bouw start, dan zou je dat in binnensteden kunnen vertalen door nu reeds boombeplantingen aan te brengen op plaatsen, die daar later om zullen vragen. Dat kan dan nu al een positieve bijdrage leveren aan het terugdringen van het verkeer.

Ons nageslacht zal er ons dankbaar voor zijn!

D. A. Belderbos

Dorestad

W. A. van Es, *Die neuen Dorestad-Grabungen 1967-1972, in: Vor- und Frühformen der europäischen Stadt im Mittelalter, I* (Göttingen, 1973) 202-217. Ook verschenen als R.O.B.-Overdrukken nr. 56.

De leider van de opgravingscampagne bij Wijk bij Duurstede heeft vorig jaar een tweede voorlopig rapport gepubliceerd over de resultaten van vijf jaar speuren naar onze „handelsmetropool“ uit de Karolingische tijd. Hadden de eerste jaren vooral de grote omvang en het agrarisch karakter van de nederzetting aan het licht gebracht, in 1972 is bovendien duidelijk geworden hoe de bewoners zich ingespannen hebben om in contact te blijven met het transportmiddel: de rivier.

Vanaf de Hoogstraat zijn oostwaarts in een oude Rijnbedding paalconstructies gevonden, die de fundering gevormd moeten hebben van smalle aanlegkaden (of vlonders over drassig oeverland - deze interpretatie is later ontwikkeld en beschreven in Westerheem, 23 (1974) 92). Deze constructies zijn telkens verlengd, wat erop wijst dat de (Kromme) Rijn zich voortdurend in oostelijke richting verplaatst heeft.

In dezelfde tijd, of misschien al eerder, heeft de Rijn ook langs de westkant van Dorestad gestroomd. Op de westelijke oever van deze Rijnloop is een laat-Romeinse nederzetting gevonden, die ook in de 7e eeuw bewoond moet zijn geweest. Misschien is dit het Dorestad waar de Merovingische muntmeester Madelinus gewerkt heeft.

Op een van de begraafplaatsen van het 8e-eeuwse Dorestad heeft men nu ook de sporen van een houten kerkje van 8 bij 15 meter gevonden, waarbuiten vermoedelijk een doopbekken en een klokkestoel gestaan hebben. Tot nu toe is nog geen enkele aanwijzing gevonden dat Dorestad op de een of andere manier omheind was. De Noordmannen moeten deze nederzetting in de 9e eeuw

dus makkelijk hebben kunnen overrompelen.

De vondsten zijn nog steeds gering en weinig opvallend. Elk boerendorp had wel zijn weefgetouwen en andere vormen van lichte huisindustrie, zodat voorwerpen uit die sfeer niets zeggen over grootscheepse nijverheid. Het zijn alleen de aardewerkvondsten en munten die wijzen op handelsrelaties met het Middenrijngebied, Engeland en Frankrijk. De reeds beschreven paalconstructies zijn verder de belangrijkste aanwijzing dat de boerenederzetting Dorestad óók een handelsplaats was. Onderzoek in zuidelijke richting, langs de oude Rijnbedding, zou dit allicht nog overtuigender kunnen aantonen, maar dat wordt door de aanwezige bebouwing onmogelijk gemaakt.

L. v. T.

Zeven Steegjes

Jan de Kleijn, *Gewoon maar dood; verhalen uit de Zeven Steegjes*, Utrecht, 1974. 65 bladzijtes, 300 exx., m. ill. f 6,90.

Uitgeverij Váva heeft zich alweer op de boekenmarkt gemeld. Dit keer is het produkt een eenvoudig uitgevoerd werkje met verhalen over de bewoners van de Zeven Steegjes. De schrijver groeide zelf in dat Utrechtse buurtje op en schreef er in de oorlog een roman over. Daaruit zijn nu vier fragmenten herdrukt, aangevuld met een vijfde schets.

Voor wie ook niet weet waar de Zeven Steegjes te vinden zijn geef ik door wat ik van de heer Smilda leerde: het zijn de zeven kleine, deels doodlopende straatjes tussen de Geertekerk, Pelmolenweg en de Oude Gracht, dus de beide Rozendaalen, de Moutstraat enz., die na 1850 in een vroegere tuin zijn aangelegd.

Reactie

Naar aanleiding van het artikel „De Driekoningenkapel aan de Brigittenstraat“, voorkomende in het maandnummer van het maandblad, waarin ook sprake is van het gasthuis van de Broederschap „St. Maria in Vinea“ aan de Nieuwegracht, vestig ik er de aandacht op dat de aan de Nieuwegracht no. 58 gelegen R.K. Huishoudschool destijds een nieuw schoolgebouw in de tuin van dat perceel, thans genummerd Nieuwe Kamp 11, heeft gebouwd en daaraan de naam heeft gegeven van „Maria in den Wijngaard“, aldus een herinnering bewarend aan genoemd gasthuis dat voorheen op die grond stond.

Een fraaie gevelsteen boven de ingang van het gebouw Nieuwe Kamp 11 wijst hierop.

Mr. J. A. M. Koch

Utrechts lantaarnconsoles

De Bakkerbrug heeft in het verleden een grote rol gespeeld. In de achttiende eeuw werd hier zuivel, fruit en peulvruchten aangeboden. Begin negentiende eeuw kwam hier de pottenmarkt die zich zo uitbreidde dat zij zelfs de Oudegracht in beslag nam tussen Bakker- en Bezembrug.

Sinds Bakkerstraat en Bakkerbrug behoren tot Utrechts vermaarde voetgangersgebied lijkt het erop, dat die marktfunctie weer enigszins terugkeert. Men vindt er een bloemenkraam, vaak een stand met politieke pamfletten en boekwerkjes en ook werd juist daar enige maanden geleden het boekje Reliëfs in Blauw voor het publiek, ten doop gehouden.

Hoe Bakkerstraat en Bakkerbrug aan hun naam zijn gekomen, staat niet vast. Was het een hommage aan een daar in de buurt gevestigd zijnde „warme bakker”, zoals er ook nu nog enkele in onze stad een straatnaam verdienen! Of danken zij hun naam aan Gijsbrecht de Backer, de stichter van het Barbaraan Laurentiusgasthuis, gelegen bij de stadskraan (bij de Bezembrug)? Men dient hierbij te bedenken, dat reeds voor de stichting van deze tehuizen de namen Backerstege en Backerbrugh bekend waren.

Beide panden werden in 1836 verkocht aan de

heer Sinkel voor f 24.000,—, die er zijn manufacturenwinkel bouwde. Het gebouw werd toen bekend als het eerste grote warenhuis in ons land en om de „beelden van Sinkel”; in 1896 werd het pand gekocht door Vlaer en Kol.

Hoe het met de naam ook zij, men houdt het er

De deegtrapper

maar op, dat in de buurt van de huidige Bakkerstraat een huis gestaan heeft dat bewoond werd door een familie Zijl of Van Zijl en dat later onder de naam Backershuys, Backershofstede of Backerstein in handen kwam van het geslacht De Backer.

Er is grote kans, dat genoemde Gijsbrecht tot deze familie behoord heeft, zodat beide mogelijkheden aanwezig blijven.

Beeldhouwer C. Groeneveld heeft met veel gevoel voor de sfeer van eeuwen her een alledaags tafereel weten neer te zetten. Men ziet links de deegtrapper, die zich in evenwicht houdt met behulp van op juiste hoogte aangebrachte ringen en rechts de bakker die zijn deeg in de oven schuift.

Beeldhouwer:
C. Groeneveld.
Geplaatst:
Oudegracht 137.
Foto: A. G. Ubaghs.

Financieel jaarverslag over 1974

Op de komende voorjaarsvergadering zal u de hierna afgedrukte ontwerp-jaarrekening over 1974 ter goedkeuring worden aangeboden, waarop ik u hierbij graag bij voorbaat enige toelichtingen verstrek.

De balanspositie is duidelijk verbeterd: het verenigingskapitaal, per 31 december 1973 groot **f 10.271,35** kon worden versterkt met het voordelige saldo van de baten- en lastenrekening over 1974 ad **„ 8.563,76** en komt daardoor per ultimo 1974 op **f 18.835,11**

Opmerkelijk is de afname van de post „Vooruit-

ontvangen contributies“: vorig jaar nog f 16.200,—, thans slechts f 1.500,—. Dit valt te verklaren uit het feit, dat de giro-acceptkaarten voor de contributie over 1974 reeds eind 1973 werden toegestuurd, waardoor in 1973 reeds veel betalingen werden ontvangen voor 1974. Thans werden de kaarten eerst in het Maandblad van januari 1975 toegezonden: In 1974 ontvingen we daardoor slechts van enige leden spontane contributiebetaling voor 1975, meestal nog f 25,—, terwijl in november 1974 werd besloten de contributie voor 1975 te stellen op f 30,—!

	per 31 dec. '74	per 31 dec. '73
Aanwezige geldmiddelen	f 49.200,—	f 50.500,—
waarin begrepen aan vooruitontvangen contributies	„ 1.500,—	„ 16.200,—
Blijft	f 47.700,—	f 34.300,—
waaruit te betalen was aan drukkosten en overige lopende nota's	„ 35.300,—	„ 27.200,—
Resteert aan liquiditeit	f 12.400,—	f 7.100,—
die te zamen met de kortlopende vorderingen en de voorraden	„ 5.600,—	„ 2.200,—
	„ 800,—	„ 1.000,—
het verenigingskapitaal vormt	f 18.800,—	f 10.300,—

Het relatief hoge bedrag aan geldmiddelen is voor wat het daartoe beschikbare deel betreft steeds zodanig belegd geweest bij onze bankier, dat dit steeds optimaal rente droeg. Bij de hoge rentestand in 1974 leverde dit een fikse rentebate op! De resultatenrekening over 1974 vertoont een positief saldo van f 8.500,—, dat wel bevredigend lijkt, maar toch eigenlijk niet is! Dit komt, omdat we in 1974 wederom een gift mochten ontvangen

EXCURSIE

19 april: stadswandeling langs gerestaureerde en te restaureren panden in de binnenstad o.l.v. de heer A. Verlaan van de Gem. Dienst van Openbare Werken.

Vertrek om 14.00 uur vanaf het **Pieterskerkhof**. De wandeling is om 16.00 uur afgelopen. In verband met het karakter van de wandeling is de maximale grootte van de groep vastgesteld op 25 personen. Per lid is één introductie toegestaan. Bij gebleken grotere belangstelling zal de excursie in de zomermaanden worden **herhaald**. Zie daarvoor in volgende nummers. Kaarten tot 10 april bij De Discus, Minrebroederstraat 25, à f 2,—. Bestellingen per giro op nr. 575520 t.n.v. Vereniging Oud-Utrecht met f 0,50 extra voor de toezending der kaartjes. Op maandagen is De Discus gesloten tot 13.30 uur.

MAANDBLAD

oud-utrecht

48e jaargang - nummer 3 - maart 1975

Vereniging tot beoefening en tot verspreiding van de kennis der geschiedenis van de stad en de provincie Utrecht

Voorzitter:
Secretaris:

A. H. R. Hoogezand, Zandpad 87, Breukelen, tel. (03462) 23 62.
drs. H. L. Ph. Leeuwenberg, p/a Rijksarchief, Alexander Numankade 201, Utrecht, tel. (030) 71 00 44.

Penningmeester:

D. A. Belderbos, Kromme Nieuwegracht 19, Utrecht, tel. (030) 31 23 18.

Administratie:
Redactie:

Contributie: Minimum: f 30,—, gironr. 575520.
mevr. M. Uittenbogaard-van Terwisga, Titus Brandsmalaan 17, Vleuten, tel. (03407) 19 86.
G. J. Röhner, p/a Alexander Numankade 199, Utrecht, tel. (030) 71 18 14, actualiteit.
H. Snejder, Oasedreef 2, Utrecht, tel. (030) 61 60 91, eindredactie.
Mej. drs. L. van Tongerlo, Euterpedreef 52, Utrecht, tel. (030) 33 23 15 (werk), historie.

Redactieadres: Oasedreef 2.

van f 10.000,—, afkomstig van een Stichting, die weliswaar onbekend wenst te blijven, maar naar welke niettemin onze bijzondere dankzegging uitgaat. Zonder deze bijdrage zou onze resultatenrekening echter een tekort hebben vertoond van bijna f 1.500,—. De oorzaak daarvan is niet te vinden in de batenkant: integendeel! Met uitzondering van de excursies - die duidelijk te hoog waren begroot en bovendien door een paar tegenvallers maar nauwelijks kostendeckend uit de bus komen - vertonen vrijwel alle baten aanzienlijke overschotten t.o.v. de begroting.

Het euvel zit duidelijk in de lasten, waar de scherpe stijging van de drukkosten (met name van de papierprijzen) en van de portokosten ons parten heeft gespeeld, doch waar bovendien de post „Overige activiteiten” de emmer heeft doen overlopen. In deze post is nl. begrepen het resultaat van de tentoonstelling „Kaartmakers van het Sticht”, die we in het najaar van 1974 hielden en waar we een tekort op moesten noteren van f 2.500,—. De oorzaak daarvan lag voornamelijk in de te late aflevering van het drukwerk (de tentoonstellingscatalogi en de kaartmappen) waardoor de publiciteitsmedia niet tijdig kon worden geïnformeerd en waardoor het tentoonstellingsbezoek te laat op gang kwam.

In de „Overige lasten” tenslotte zijn - behalve wat nagekomen lasten uit oude jaren - ook begrepen de kosten, verbonden aan de recente wijziging van de statuten van onze vereniging.

Vereniging Oud-Utrecht

ONTWERP-JAARREKENING OVER 1974

Balans per 31 december 1974

	31 dec. '74	31 dec. '73
BEZIT		
Geldmiddelen	f 49.199,02	f 50.472,84
Kortlopende vorderingen	„ 5.648,85	„ 2.217,02
Voorraad litho's Wm. Kuyk	„ 800,—	„ 1.000,—
Voorraad jaarboeken en maandbladen	„ 1,—	„ 1,—
Voorraad kaartmappen en cat.	„ 1,—	„ —,—
	<u>f 55.649,87</u>	<u>f 53.690,86</u>
SCHULD		
Nog te betalen wegens:		
— drukkosten jaarboek	f 25.960,92	„ 21.691,47
— drukkosten maandblad	„ 3.126,39	„ 4.061,95
— overige kosten	„ 6.222,45	„ 1.464,59
Vooruitontvangen contributies	„ 1.505,—	„ 16.201,50
	<u>f 36.814,76</u>	<u>f 43.419,51</u>
VERMOGEN		
Positief kapitaalsaldo	<u>f 18.835,11</u>	<u>f 10.271,35</u>

ONTWERP-JAARREKENING OVER 1974

Resultatenrekening over 1974

	1974		Begroting 1975
	Begroting	Uitkomst	
BATEN			
Contributies	f 37.381,26	f 37.500,—	f 46.500,—
Advertenties maandblad	„ 4.360,—	„ 4.100,—	„ 5.000,—
Opbrengst verkopen:			
— litho's Wm. Kuyk	„ 1.025,—	„ —,—	„ 1.000,—
— jaarboeken en maandbladen	„ 898,75	„ 500,—	„ 1.000,—
Batig saldo excursies	28,66	„ 800,—	„ —,—
Rentebaten	„ 3.272,03	„ 100,—	„ 2.500,—
Donaties, subsidies, giften	„ 10.482,41	„ 300,—	„ 300,—
	<u>f 57.448,11</u>	<u>f 43.300,—</u>	<u>f 56.300,—</u>
LASTEN			
Jaarboek	f 24.704,22	f 22.100,—	f 30.350,—
Maandblad	„ 17.130,33	„ 16.550,—	„ 18.900,—
Overige activiteiten	„ 2.970,90	„ 700,—	„ 1.700,—
Beheerskosten	„ 3.204,31	„ 3.450,—	„ 4.850,—
Overige lasten	„ 874,59	„ 500,—	„ 500,—
	<u>f 48.884,35</u>	<u>f 43.300,—</u>	<u>f 56.300,—</u>
BATIG SALDO			
Positief resultaat 1974	<u>f 8.563,76</u>	<u>f —,—</u>	<u>f —,—</u>

Al met al kunnen we constateren, dat onze vereniging met 1974 in financieel opzicht een jaar heeft afgesloten dat een behoorlijk positief resultaat vertoonde, waardoor het kapitaalsaldo aanzienlijk werd versterkt. Dit zal ons goed te pas komen wanneer in de nabije toekomst het eerste deel van de Stichtse Historische Reeks („Van Standen tot Staten”) zal verschijnen, waarvan onze vereniging naast de provincie Utrecht initiatiefneemster is, maar waaraan voor ons de financiële consequentie is verbonden te zorgen voor voldoende werkkapitaal in de vorm van een geldlening, omtrent welke condities het overleg nog gaande is. Dit is mogelijk geworden - behalve door de inzet van het gehele bestuur en de actieve belangstelling van zo vele leden - door de generositeit van een onbekend Fonds, dat wij, het zij nogmaals gezegd, daarvoor zeer dankbaar zijn.

*D. A. Belderbos
penningmeester*

VERSLAG KASCOMMISSIE

De kascommissie, voor het jaar 1974 bestaande uit de leden mr. J. W. C. van Campen, mr. W. Chr. Groen en de heer A. J. Lisman verklaart hiermee de ontwerp-jaarrekening van de vereniging over 1974 met het daarbij behorende jaarverslag te hebben onderzocht en akkoord bevonden.

De kascommissie

Algemene voorjaarsledenvergadering

Het bestuur van de vereniging Oud-Utrecht nodigt de leden uit tot het bijwonen van een algemene ledenvergadering op woensdag 23 april a.s. te 19.30 uur in het Instituut voor Muziekwetenschap, Drift 21 te Utrecht.

Na het huishoudelijk gedeelte van de vergadering zal om ongeveer 20.30 uur door dr. P. H. Kylstra, lid van het bestuur, een lezing worden gehouden over „Honderd jaar leuteren langs de lijn”.

De agendapunten van de vergadering zijn de volgende:

1. Opening.
2. Notulen van de ledenvergadering van 14 november 1974, voortgezet 23 januari 1975.
3. Ingekomen stukken en mededelingen.
4. Jaarverslag van de secretaris over 1974.
5. Rekening en verantwoording van de penningmeester met verslag van de kascommissie (mr. J. W. C. van Campen, mr. W. C. Groen, de heer A. J. Lisman).

6. Verkiezing bestuursleden. Periodiek aftredend zijn mev. E. L. S. Offringa-Boom, mev. J. C. Jongbloed-Gerritsen, mev. B. E. Buys-de Geus en de heren P. H. Kylstra, W. Uittenbogaard en G. J. Röhrner. Allen stellen zich herkiesbaar. Tegenkandidaten kunnen schriftelijk worden gesteld uiterlijk vóór 20 april bij de secretaris.
7. Excursies.
8. Monumentenjaar 1975. Een voorstel tot een bijdrage.
9. Rondvraag.
10. Sluiting.

Om ca. 20.30 uur zal dan de aangekondigde lezing van de heer P. H. Kylstra plaatsvinden.

Nieuwe statuten aangenomen

Tijdens de najaarsledenvergadering op 14 november 1974, welke wegens tijdgebrek werd onderbroken en daarna voortgezet op 23 januari j.l., werden de concept-statuten besproken en - zij het op enkele plaatsen gewijzigd - aangenomen.

De wat ons betreft definitieve tekst is vervolgens opgezonden naar het ministerie van Justitie in Den Haag, ter verkrijging van de vereiste koninklijke goedkeuring. Zodra deze is ontvangen zal ten overstaan van notaris F. H. Ebell de akte worden gepasseerd, houdende wijziging der statuten. De dag waarop dat gebeurt treden zij in werking. Thans wordt de wijziging van het huishoudelijk reglement van de vereniging voorbereid.

Ons bestuur is alle leden die op de vergadering aanwezig waren zeer erkentelijk voor hun bijdragen aan de discussie.

*A. H. R. Hoogezand,
voorzitter*

Ruilbeurs

Na drie prettige ruiltransacties door de vorige beurs nog AANGEBODEN:

Tijdschrift van Utrecht 1848 en 1852;

De Geer: Dom van Utrecht 1861;

Tengbergen: Liefdadige Instellingen te Utrecht;

v. d. Pas: 100 jaar Kromstaf.

Verder gravures en ansichten van stad, provincie en hele land

GEVRAAGD: *Alles over stad en provincie. Gibo Smilda W. Heukelslaan 58, Utrecht, tel. 030 - 51 60 76.*

Restauraties in 1974 in de provincie

Het is onvermijdelijk om een verslag over restauraties in deze tijd te schrijven zonder de moeilijke financiële toestand te noemen.

Door de subsidiestop kunnen steeds minder restauraties beginnen en de gevolgen hiervan zijn niet op korte termijn te voorspellen.

Zeker is dat door het niet tijdig beginnen van enkele urgente restauraties de omvang van de uit te voeren werkzaamheden zal worden vergroot, terwijl het er ook niet naar uitziet dat de prijzen van de materialen en de lonen spoedig tot stilstand zullen komen.

Het is voor ieder duidelijk dat door het niet be-

uitgevoerd met extra gelden die na de stormrampen van 1972 en 1973 beschikbaar werden gesteld.

In *Eemnes* brandde de boerderij Meentweg 19 geheel uit. Gelukkig kon voor dit noodgeval nog hulp worden geboden en kan de boerderij in oude staat hersteld worden.

In *Amersfoort* werd de restauratie van de pandjes Lieve Vrouwestraat 4-10 voltooid. Het in deze huisjes nog voor een groot deel aanwezige houtskelet kon worden gereconstrueerd, waarbij nog zeer veel van het oorspronkelijke werk kon worden behouden.

Bij de Kamp werd een deel van de stadsmuur her-

Het Marktplaats te Wijk bij Duurstede, waarvan de bomen zwaar geteisterd waren door de stormen, opnieuw beplant en bestraat (foto Dick Versteeg, Wijk bij Duurstede).

schikbaar komen van de nodige gelden een steeds groter aantal monumenten geheel verloren dreigt te gaan.

Ondanks de beperkte middelen die thans beschikbaar zijn kon in het jaar 1974 een begin worden gemaakt met $\pm$ 60 restauraties.

Een belangrijk deel hiervan wordt ingenomen door de restauraties van de *rieten daken van boerderijen*, die ook in het Utrechtse landschap zo'n belangrijke plaats innemen.

Een aantal van deze werkzaamheden kan worden

steld. Het is te verwachten dat de werkzaamheden nog voortgezet zullen worden.

Met de restauratie van de panden Nieuwstraat 10, Muurhuizen 199 en Bloemendaalsestraat 24 werd begonnen, evenals van het pand Breestraat 76, dat zal worden gebruikt als uitbreiding van het Museum Flehite. Bij de gereedgekomen werken in Amersfoort moeten nog genoemd worden Breestraat 72 en 't Hof 72.

In *Abcoude* en *Overlangbroek* zijn de spitsen van de torens hersteld.

In *Linschoten* kon worden gestart met de restauratie van het koor van de hervormde kerk. Helaas bleek onder de pleisterlaag nog maar weinig van het oorspronkelijke werk aanwezig te zijn.

Met de ingebruikneming van het nieuwe stadskan-

toor in *IJsselstein* kwam het oude stadhuis leeg te staan. De bouwkundige toestand hiervan bleek zo slecht dat de gemeente besloot direct met de restauratie te beginnen. Eind december kon de windvaan op de herstelde toren worden geplaatst. In *Oudewater* werd begonnen met de restauratie van het pand Havenstraat 6.

In *Vreeland* met het pand Duinkerken 5, in *Baambrugge* met het pand Brugstraat 1-3 en in *Maarsse* met de panden Lange Gracht 13, 43 en 47. De reeds enige jaren durende restauratie van het huis *Jaarsveld* kwam vrijwel gereed.

De witte huisjes aan het Kerkpad te *Bunnik* werden onder handen genomen. Helaas is hier van de oorspronkelijke indeling van het interieur weinig gespaard gebleven.

Door beperkte financiële middelen kon de restauratie van de Hamtoren te *Vleuten* nog niet worden voltooid.

Van de grote, langer lopende werken noemen we

hier de restauraties van de Nicolai en Jacobikerkerk in Utrecht, de Grote Kerk in Wijk bij Duurstede, en de kastelen: „Renswoude” en de „Heemstede” bij Houten. Ook voor deze werken was niet voldoende geld beschikbaar, de restauratie van „de Heemstede” moest zelfs na het herstel van het dak voorlopig worden gestaakt.

In *Wijk bij Duurstede* werd de markt nieuw bestraat. Ook zijn daar nieuwe bomen geplant omdat de oude na de stormramp niet behouden konden worden.

Al zijn de resultaten van de restauratie-activiteiten over 1974 niet zo spectaculair, over wat gereed is gekomen kunnen we ons toch verheugen. Hoewel voor 1975 geen extra gelden beschikbaar komen is het te verwachten dat door de samenwerking met het ministerie van Volkshuisvesting in de woonhuissector wat meer activiteit kan worden ontplooid.

C. J. Bardet

Restauraties in 1974 in de stad

Van de Dienst van Openbare Werken Utrecht, afdeling gebouwen en monumenten, ontvingen wij een opgave van de onder toezicht van deze dienst uitgevoerde restauraties in 1974 en van restauraties, waarmee in 1974 werd aangevangen.

Voltooide restauraties in 1974:

Achter St. Pieter 18 (schouw)
Ambachtstraat 2
Choorstraat 34-36 (achtergevel)
Kintgenshaven 1
Kromme Nieuwegracht 7
Kromme Nieuwegracht 64-66
Lichte Gaard 3
Loeff Berchmakerstraat 38
Nieuwegracht 20 (kap) (zie foto)
Nieuwegracht 159
Oudegracht 88 (kappen en gevels)
Oudegracht 327 (kap)
Prins Hendriklaan 50 (Rietveldhuis; 1ste fase) *)
Worfboulevard, Oude Gracht tussen Vie- en
Dezembrug
Werfmuren Oude Gracht 350, 352, 314, 360, 366,
368, 370; Nieuwe Gracht 119, 121, 123
Werftrap Nieuwe Gracht 121

Restauraties, waarmee in 1974 werd aangevangen: ►

Op 7 maart 1975 is overleden de heer ir. J. D. M. Bardet, oud-voorzitter en ere-lid van onze vereniging. In ons volgende nummer zullen wij uitvoerig terugkomen op de grote verdiensten die de heer Bardet voor de Vereniging Oud-Utrecht had.

Catharijne Convent
Reconstructie Domein
Drift 19 (2de fase)
Jeruzalemstraat 8-10 (1ste fase)
Lange Nieuwstraat 53-55 (achterbouw)
Kapelweg 13 (2de fase)
Kromme Nieuwegracht 24
Oudegracht 175
Oudegracht 329 (kap)
Predikherenstraat 7
Werfmuren

Foto: Gemeentelijke Film- en Fotodienst.

*) Tot en met 4 mei wordt er in het Centraal Museum een tentoonstelling gehouden onder de titel „50 jaar Rietveld Schröder Huis“.

Het Catharijne Convent

Zoals bekend wordt het Catharijne Convent aan de Lange Nieuwstraat gerestaureerd om onderdak te kunnen bieden aan het Rijksmuseum voor Religieuze Kunst. Bovendien wordt het pand Nieuwe Gracht 63 bij het Museum getrokken. Daarmee wordt een „historische“ situatie hersteld: dit huis, waarin de brouwerij van de Johanniters (die het Convent bewoonden) gevestigd was, werd op 22 april 1635 door Peter Wttenbogaardt namens de Staten van Utrecht verkocht aan Frederick Matthijsz. van Lobrecht. Het koert dus nu weer naar het „moedergebouw“ terug.

Een museum heeft veel kelderruimte nodig en daarom moet er veel gegraven worden: een goede gelegenheid om door middel van archeologisch onderzoek meer te weten te komen over de bouwgeschiedenis en het gebruik van het Convent en de daarbij behorende gebouwen. Al te veel wil ik hier over de resultaten nog niet meedelen; ten eerste zijn een aantal conclusies nog erg voorlopig: ze kunnen in het licht van verder onderzoek nog sterk gewijzigd worden; ten tweede zal in het najaar in het kader van het Internationale Monumentenjaar 1975 een tentoonstelling over het Catharijne Convent in het Centraal Museum georganiseerd worden. Daarin zal ook aandacht besteed worden aan het archeologisch - bouwhistorisch onderzoek.

Opmerkelijk

Op een paar opmerkelijke verschijnselen wil ik nu wel even ingaan. De Johanniter ridders betrekken in 1528 het Convent als ze moeten wijken voor de

bouw van het kasteel Vredenburg. Tot dan toe waren de Carmelieten aan de Lange Nieuwstraat gevestigd. De heren van St.-Jan troffen de gebouwen aan in niet voltooide staat, maar in hoeverre ze niet af waren is niet erg duidelijk. In ieder geval zetten ze het werk voort. Verder is er nog een periode van bouwactiviteit geweest na 1561, toen Hendrick Berck balijer was.

Op verscheidene punten in het Convent en in het Brouwhuis aan de Nieuwe Gracht treffen we duidelijk onaffe funderingen aan of abrupte veranderingen in de voortzetting van bepaalde muren.

Afb. 1. De muur links van de boog eindigt in een zog. staande tand.

zoals uit de beide afbeeldingen blijkt. De muur links van de boog op afbeelding 1 eindigt in een zogenaamde staande tand: de manier om na een tijdelijke stilstand een muur weer verder te bouwen. Men heeft dat hier niet gedaan, tenminste niet op dezelfde wijze: een dunnere fundering op spaarbogen is gebruikt. De kelder die zich achter de muur links verbergt is niet doorgezet zoals aanvankelijk de bedoeling was, zodat met een dunnere en „open“ fundering volstaan kon worden. Verder archief onderzoek zal hopelijk duidelijk maken of we hier met een door Hendrick Berck gemaakte voortzetting te maken hebben of met een aanbouw uit 1528.

Op de tweede foto een afbeelding van een muur-deel haaks op de voorgevel van het brouwhuis die zich rechts bevindt. Enigszins zorgvuldig afgebroken lijkt de voor de hand liggende conclusie. Evenwel, een gesloopte muur laat sporen in de grond achter en in het profiel tegenover het uiteinde van het muurfragment is niets te zien wat op een uitbraaksleuf lijkt: de grond is ongestoord. Men zal

Afb. 2. Muurdeel haaks op de voorgevel van het brouwhuis.

dus tijdens het werk van gedachten veranderd zijn en op een andere manier zijn gaan verder bouwen. Waarom is (nog) niet duidelijk.

Voorwerpen

Ook voorwerpen worden gevonden. Een aantal putten leverde laat-middeleeuws tot 19e eeuws aardewerk en glas op. Vlak boven de daarnet beschreven muur aan de Nieuwe Gracht werd een smeedijzeren ruiterspoor aantreffen. Van oudere bewoningssporen geven 12e eeuwse scherven blijk en de reeds twee jaar geleden door de A.W.N. afd. Utrecht, gevonden houten waterput in de pandhof, waaruit drie Pingdorfer tuitpotten en een kan uit Andenne (aan de Maas in België) tevoorschijn kwamen, eveneens uit de twaalfde eeuw. Zij zullen te zijner tijd als oudste getuigen de tentoonstelling sieren.

T. J. Hoekstra

Foto's: Gemeentelijke Film- en Fotodienst

PETITE HISTOIRE

*Utrechtsche Courant 1838 -
maandag 26 november*

Utrecht 25 November

Gisteren avond omstreeks 7 ure had alhier een geval plaats, dat in onze dagen zeldzaam kan genoemd worden. Een persoon Stamrood genaamd geraakte verlief op een dienstmeisje, wonende bij den heer Hora Siccama, op de Kromme Nieuwe Gracht, doch kon geen wederliefde van haar verwerven. Gisteren avond komt hij wederom in huis, om haar te spreken een een' brief te overhandigen. Het meisje blijft weigerachtig, waarop de verliefde zich met een pistool voor het hoofd schiet en dood in den gang nederstort. Vraagt men of de halstarrigheid van het meisje niet de oorzaak van dit ongeluk en zij dus niet berispelijk is? Naar wij vernemen, in geenen deele, daar die persoon gehuwd was en van zijne vrouw gescheiden leefde.

Pomp op de Mariaplaats

Bij de toelichting die ik in het januarinummer gaf op de nieuwe voorplaat moet ik nog een aanvulling geven. Niet alleen de Lions Club Utrecht zet zich in om herplaatsing van de pomp op de

Mariaplaats mogelijk te maken; dit gebeurt samen met de Sociëteit De Constructieve. Wij allen zouden kunnen meehelpen om hun actie te laten slagen. Dat kan o.a. een heel eenvoudige manier. Van de litho die het Maandblad omhult zijn prentbriefkaarten gemaakt, die voor f 1,— te koop zijn bij het ICU aan de Lange Jansstraat en bij het VVV te Utrecht.

Voor verdere inlichtingen over de actie verwijs ik naar postbus 412, Utrecht, waar ook exemplaren - 10 of 25 tegelijk - besteld kunnen worden.

L. v. T.

Utrechts lantaarnconsoles

Bertha werd in 1427 in Utrecht geboren als dochter van Jacob van Lichtenberch, die in 1402 kanunnik van de Dom werd en in 1410 proost

Suster Bertken

van het kapittel van Sint-Pieter. Al op jeugdige leeftijd bleek zij een vroom meisje. De invloed van de Franciscaner monniken en in het bijzonder de paters Geeraard en Bernardus van Wesel zal daar niet vreemd aan zijn.

Zij was van plan in te treden in het klooster

predikheren. De kluis had een raam dat uitzag op de Vismarkt. Bovendien kon zij vanuit haar cel kijken op het hoogaltaar en het heilig sacraments-huis van de Buurkerk.

Zij bracht 57 jaar in de kluis door en stierf op 25 juni 1514, 87 jaar oud.

De juiste plaats van haar graf (zij werd na het afbreken van het koor en de kluis onder haar cel begraven) zou te vinden zijn onder het trottoir van Choorstraat 25 en 27.

Als dichteres van geestelijke lyriek genoot zij later grote faam. Onder vele anderen heeft ook onze Utrechtse dichter-journalist Gabriël Smit publikaties aan haar gewijd.

Hieronder een gezang van haar hand:

Beeldhouwer:
C. Groeneveld
Geplaatst:
Zoutmarkt 42
Foto: A. G. Ubaghs

Nazareth bij IJsselstein, waar men leefde naar de regels van Sint-Franciscus en waar in zwijgende eenzaamheid vele adellijke Utrechtse jonkvrouwen haar leven sleten onder de hoede van priorin moeder Margaretha. Zover is het echter niet gekomen.

In 1457 vroeg zij toestemming aan de toenmalige bisschop van Utrecht David van Bourgon dië om zich als kluizenares te mogen laten inmetelen in een Utrechtse kerk.

Zij verkocht haar meeste bezittingen, betaalde bouw en inrichting van haar kluis en stond een gedeelte af voor haar levensonderhoud aan de prior van het regulierenklooster aan de Oudegracht; de rest ging naar de armen. Haar insluiting vond met enig ceremonieel plaats door de eerwaarde Judocus, bisschop van Theopolis, suffragaan van Utrecht en doctor in de orde der

Die wereld hield mij in haar gewoud (macht)

Met hare strikken menigvoud,

Mijn kracht had zij benomen;

Zij heeft mij menig leed gedaan

Eer ik haar ben ontkomen.

Ik ben die wereld afgegaan,

Haar vreugde is alzo schier gedaan,

In alzo korte dagen.

Ik en wil die edel ziele mijn

Niet langer daarin wagen.

Ik zie den engen weg bereid

Die recht tot de eeuwige vreugde leidt

Natuur wil niet versagen.

Ik wil daar vromelijk door gaan

Om Jezus te behagen.

De console is vervaardigd door beeldhouwer C. Groeneveld en bevindt zich onder Zoutmarkt 42.

Historisch boerderijonderzoek

Reeds meer dan dertig jaar geleden begon S. J. van der Molen zijn boek „Het Friesche boerenhuis in twintig eeuwen” met de woorden: „Het aantal oude boerderijen in Friesland neemt snel af en de nog bestaande worden meer en meer zodanig gemoderniseerd, dat het oorspronkelijk karakter grotendeels verloren gaat. Dit proces, dat na de opkomst van het fabriekmatig zuivelbedrijf inzette, is niet te stuiten”¹⁾.

Deze verzuiging klinkt nog steeds door en is in de ten dienste van het Monumentenjaar M75 door de raad van Europese gemeenten ter discussie gestelde nota „Monument en Samenleving” in feite opnieuw te beluisteren. De structuurveranderingen op het platteland en de modernisering van de bedrijfsvoering, die nodig is om deze op verantwoorde wijze te kunnen voortzetten, hebben dikwijls tot gevolg dat de architectuur van oude boerderijen geweld wordt aangedaan. Vooral de kleine boerderijen hebben daar veel onder te lijden. Zij zijn meestal alleen te redden wanneer zij bestemming krijgen die vreemd is aan de agrarische sector.

Vrees

In de nota wordt geadviseerd te komen tot een snelle documentatie van de landelijke bouwkunst, omdat terecht gevreesd wordt, dat het aantal boerderijen, dat in oorspronkelijke vorm kan blijven bestaan zeer gering zal zijn. „Deze documentatie zal behalve boerderijen en andere gebouwen in het landelijk gebied zich mogelijk ook kunnen uitstrekken tot zaken zoals karakteristieke ver-

EXCURSIES

steeg 21, te 7 uur. Kosten
Woensdag 21 mei: her-
haling **stadswandeling** o.l.v.
de heer A. Verlaan. Des
avonds van 7 tot 9 uur,
verzamelpunt Dorstige Hart-
f 2,— per persoon.

Kaarten vanaf heden bij de Discus, of per giro (zie hieronder).

Mochten wederom belangstellenden moeten worden teleurgesteld bij voltekening, dan zal de wandeling nogmaals worden herhaald. Zie mei-nummer.

Het bezoek aan **Kasteel Heemstede**. In verband met het afsluiten van de eerste restauratiefase wordt het raadzaam geacht ons bezoek uit te stellen tot **oktober**. Dan wordt ook de toren te Bunnik in het programma betrokken.

14 juni: Molentocht ter gelegenheid van het 12½-jarig bestaan van de Stichting De Utrechtse Molens. Bezigting van een watermolen (Loenen), korenmolen (Wilnis) en een wipwatermolen. Op onze tocht door het landschap zullen verschillende molens die dag draaien (bij gunstige wind).

Programma: 9 uur vertrek vanuit de Kruisstraat, Utrecht. Een kopje koffie onderweg. Koffietafel in de molen Ellinzon te Abcoude. Terug in de Kruisstraat plm. 17 uur.

Kosten van deelname f 21,50 per persoon; bij eigen vervoer f 16,50. Kaarten vanaf heden bij De Discus, Minrebroederstraat 25, Utrecht, of per giro 55 57 20 t.n.v. Vereniging Oud-Utrecht, met f 0,50 extra voor toezending der kaarten.

De Discus is 's maandags tot 13.30 uur gesloten.

MAANDBLAD

oud-utrecht

Voorzitter:
Secretaris:

Penningmeester:

Administratie:
Redactie:

Redactieadres:

A. H. R. Hoozezaad, Zandpad 87, Breukelen, tel. (03462) 23 62.

drs. H. L. Ph. Leeuwenberg, p/a Rijksarchief, Alexander Numankade 201, Utrecht, tel. (030) 71 00 44.

D. A. Belderbos, Kromme Nieuwegracht 19, Utrecht, tel. (030) 31 23 18.

Contributie: Minimum: f 30,—, gironr. 575520.

mevr. M. Uittenbogaard-van Terwisga, Titus Brandsmalaan 17, Vleuten, tel. (03407) 19 86.

G. J. Röhrner, p/a Alexander Numankade 199, Utrecht, tel. (030) 71 18 14, actualiteit.

H. Sneljder, Oasedreef 2, Utrecht, tel. (030) 61 60 91, eindredactie.

Mej. drs. L. van Tongerloo, Euterpedreef 52, Utrecht, tel. (030) 33 23 15 (werk), historie.

Oasedreef 2.

48e jaargang - nummer 4 - april 1975

Vereniging tot beoefening en tot verspreiding van de kennis
der geschiedenis van de stad en de provincie Utrecht

kavelingsvormen (enklanschapen, eslandschapen, hoogstamfruitteelt), aanduidingen van perceelsscheidingen, wilgenrijen, historische tracés (hessenwegen, Romeinse wegen, holle wegen)" 2). Dit alles heeft immers betrekking op het historisch gegroeide beeld rond de boerderij en de daarbij behorende bedrijfsvoering.

Gaan we op zoek naar literatuur over de boerderij in onze provincie, dan blijkt dat er heel weinig bestaat; in ieder geval aanzienlijk minder in vergelijking met andere provincies. Naar de oorzaak hiervan valt moeilijk te gissen. Misschien houdt

T-huis, waarbij het woonhuis als dwarsbalk en de schuur als de staander van de T wordt gerekend. Ook het langhuis komt voor, waarbij de schuur in het verlengde van het woonhuis is gebouwd. Een andere boerderijvorm is die in de vorm van de letter L, het zogenaamde krukhuis. Deze vorm komt voornamelijk voor aan de bovenloop van de Vecht en hier en daar verspreid over het hele grondgebied van ons gewest. In deze boerderij was een kamer gereserveerd voor de landheer, die in de jachtijd kwam logeren. De boeren spreken over een hoeve met „herenoptrek". Niet

Eenvoudige boerderij van goede verhoudingen, met voor en achter een topgevel, waartussen opgesloten een met riet gedekt zadeldak. Goed geplaatste schoorstenen.

het verband met de verwantschap aan boerderijen in de aangrenzende gewesten, hoewel Hekker in zijn boeiende verhandeling over de ontwikkeling van de boerderijvormen in Nederland een „Hallehuisgroep middenlangsdeeltje, Stichts T-huis" in het Utrechtse localiseert 3).

„Loshoes"

De boerderij is ontstaan uit het hallehuis, het zogenaamde „loshoes", hetgeen een open huis is, gevormd door een met vier wanden omsloten, ongedeelde ruimte, waarin het boerengezin woonde, het vee gestald werd tijdens de winter en de oogst kon worden opgeslagen. Naar gelang de aard van het bedrijf - weidebouw, akkerbouw of gemengd bedrijf - ontstonden er diverse bouwwijzen, die ondergebracht zijn in de zogenaamde boerderijtypen.

De provincie Utrecht met haar centrale ligging in het land vertoont een vrij groot aantal van deze boerderijtypen met invloeden van Noord- en Zuidhollandse, Friese en Gelderse typen. Zo zien we over het gehele gebied verspreid veelvuldig het

zelden staat er ook nog een koetshuis bij de boerderij, waar het rijtuig van de landheer kon worden gestald. Als bijgebouwen komen bij een aantal boerderijen het zogenaamde zomerhuis voor en een boenhok boven de sloot en in sommige streken een bakhuis, terwijl de hooiberg mede een belangrijke rol speelt in het karakter van de boerderijgroep.

De bloei van de steden in de 17e en 18e eeuw heeft de ontwikkeling van het boerenbedrijf onder andere door de vraag naar voedsel sterk beïnvloed, hetgeen in vele gevallen ook in de architectuur tot uitdrukking kwam. Bestaande boerderijen werden verbouwd tot buitenhuis en in een architectuur opgetrokken, die onder andere voor de Vechtstreek verwant is aan het Amsterdamse grachtenhuis.

Industrie

Onder invloed van de opkomende industrialisatie, die zich vooral doet gelden in de directe omgeving van de grote steden met name Amsterdam, Utrecht en Amersfoort, wordt het agrarisch gebied in de

20e eeuw ontsierd door fabrieken. Ook zien we op vele plaatsen, voornamelijk na de Tweede Wereldoorlog, een nieuwe bedrijfsvoering ontstaan, de zogenaamde veredelingsbedrijven of bio-industrie. Door het gebruik van karakterloze, fabrieksmatig vervaardigde bouwelementen wordt langzaam maar zeker de ambachtscunst van de boer verdrongen door de wereld van de geleide economie en het profijtbeginnsel, die in zijn verschijningsvormen steriel aandoet.

Hierin kan slechts verzachting gebracht worden indien de gebruikers van de gronden in het zogenaamde buitengebied van onze provincie en degenen, die zich afvragen waar dit allemaal toe leidt, tot een samenspraak kunnen komen.

De begrippen „economisch haalbaar” en „leefbaarheid” lijken twee werelden, die met elkaar in conflict zijn. In deze toestand verbetering te scheppen is slechts mogelijk door beide partijen intensief te informeren over de betekenis van datgene waarmede zij bezig zijn en waardoor deze conflictsituatie ontstaat. Het is dan misschien mogelijk actievoerende groepen om te vormen in werkgroepen, die met elkaar de problemen oplossen.

Als onderdeel voor de vorming van zo'n betere verstandhouding kan de bovengenoemde documentatie een belangrijke bijdrage leveren. Teneinde hiertoe te komen, kan overwogen worden de historische verenigingen hiervoor te activeren en richtlijnen te geven voor het doen van werkzaam-

heden, die een snelle totstandkoming van een documentatie van de bebouwing in het landelijk gebied mogelijk zullen maken. Hiertoe zouden werkgroepen samengesteld kunnen worden van deskundige leden, die reeds van deze materie op de hoogte zijn en bereid zijn archiefonderzoek te doen naar de geschiedenis van daarvoor in aanmerking komende gebouwen in hun omgeving. Ook dient nagegaan te worden wat reeds op het gebied van het historisch boerderijonderzoek verricht is. Deze gegevens moeten gebundeld en verder uitgewerkt worden. Hierbij kan van belang zijn dat personen en instanties nog niet gepubliceerde informatie over de bebouwing in het landelijk gebied voor publikatie vrij geven.

Deze opmerkingen worden u voorgelegd in de hoop, dat u uw reacties hieromtrent zult willen kenbaar maken aan de redactie van dit blad. Het is namelijk niet uitgesloten, dat een lezer van dit artikel met soortgelijke gedachten bezig is, doch voor zichzelf nog geen vorm heeft kunnen vinden die nader uit te bouwen.

Doorn

F. A. Groen

¹⁾ S. J. van der Molen, *Langs Frieslands oude boerderijen*, 1975.

²⁾ Monument en Samenleving, Maastricht, 1975.

³⁾ R. C. Hekker, „De ontwikkeling van de boerderijvormen in Nederland”, in: *Duizend jaar bouwen, II*, Amsterdam, 1957.

MONUMENTENJAAR 1975

Het Provinciaal Comité Utrecht M'75 heeft ons onlangs een overzicht toegestuurd van de door haar te organiseren activiteiten in het kader van het Monumentenjaar 1975. De redactie van het Maandblad wil graag de aandacht op een aantal van deze activiteiten vestigen.

Zo wordt vanaf vrijdag 2 mei a.s. een tentoonstelling gehouden in de - ons door de kartografie-tentoonstelling zo bekende - gang van het Provinciehuis en in de Statenzaal. Er zal een groot aantal foto's en prenten van monumenten ge-exposeerd worden; verder o.m. bouwmaterialen, gereedschappen en gebruiksvoorwerpen. Ook zullen er een dia-klankbeeld en twee films („Monumenten, ons een zorg” en „Wentelende wieken”) op vaste tijden vertoond worden.

Andere activiteiten die het vermelden waard zijn: een schoolproject voor leerlingen van de twee hoogste klassen van het basisonderwijs en de twee laagste klassen van het voortgezet onderwijs; een

inventarisatie van kleine monumenten in stad en provincie, zoals gevelstenen, hekpalen, schaapskooien en theekoepels; een fotowedstrijd; wandelingen en speurtochten voor de jeugd en een historisch boerderij-onderzoek. Wij houden u op de hoogte van verdere M'75-ontwikkelingen!

G. J. R.

VVV - TOCHTEN

In verband met het Monumentenjaar heeft het Utrechtse VVV het aantal mogelijkheden om de stad te leren kennen uitgebreid. Naast de traditionele stadswandelingen op zondagmorgen (tussen 1 mei en 1 september; ook op Hemelvaartsdag en de beide Pinksterdagen), waarbij nu extra aandacht besteed zal worden aan M75, zullen er verschillende bijzondere tochten georganiseerd worden. Voor nadere informatie wenden men zich tot het VVV Utrecht, tel. 030 - 314132.

Bisschop Liudger te Maarsen geboren?

De eerste bisschop van Münster, gestorven 26 maart 809 te Billerbeck, werd volgens oude traditie geboren in een plaatsje nabij Utrecht. Een bezittingenlijst uit ca. 890 van het door Liudger gestichte klooster te (Essen-)Werden vermeldt goederen te Suecsnon „waar de heilige Liudger geboren is”. Zijn oomzegger Altfried, auteur van de oudste „Vita S. Liudgeri”, schrijft ca. 870: Liudgers grootvader Wursing nam zijn persoonlijk erfdeel uit de handen van Karel (Martel) opnieuw in bezit en vestigde zich nabij Traiectum in een plaats die Suahsna heet (de c of h uit te spreken als ch, vgl. Willibraht, thiadbract etc.).

Voldoende reden voor de meeste onderzoekers om een plaats Swesen of Swaagsen te veronderstellen en daarbij te denken aan de Sweser Eng, gelegen tussen Maarssen en Utrecht, op de westelijke Vechtoever nabij Zuilen. De recente Duitse vertaling van de Vita (Ruhrländische Verlagsgesellschaft bmH, Essen, 1957) spreekt dan ook op blz. 53 van Suecsnon of Suahsna, „welcher Ort wahrscheinlich dem heutigen Zuilen an der Vecht entspricht”.

Nu de tentoonstelling „Kaartenmakers van 't Sticht” ons gelegenheid gaf een groot aantal oude kaarten bijeen te zien, loonde het de moeite om naar zulk een plaats te zoeken, waar deze Sweser Eng bij behoort en zijn naam aan ontleent. De Sweser Eng zelf komt voor op de kaarten 18, 23, 27, 28, 30, 38, 42, 43, 44 en 46 van de kataloog. Een plaats Swesen of Swaagsen heb ik er niet gevonden, maar wel tot driemaal toe een Swaeborg, gelegen in de kom van Maarssen. Voorts een Snaefburg te Maarssen en wel op de Nova Tabula Dioeceseos Traiectinae = Nieuwe kaart van de Lande van Utrecht door Bernard de Roij (1696), in 1743 heruitgegeven door Joh. Covens en Corn. Mortier, in 1973 in facsimilé herdrukt door Canaletto, Alphen aan de Rijn. Het valt te bezien of deze naam te maken heeft met Swaeborg. Voor het overige varieert de schrijfwijze als volgt:

Swasenburg op de Topografische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, uitgeg. 1850-1864, blad 31, particulier bezit (kataloog nr. 44).

Swaesborg op de Ultraiectini Dominii Tabula, ca. 1675, uitgeg. door Nicolaas Visscher (II), Leiden

U.B. Collectie Bodel Nijenhuis, port. 39, 114 (kat. nr. 27).

Swaesborch op de Florentissimi Traiectini Principatus Typus (ca. 1675 afgedrukt) uitgegeven door Corn. Ant. Hornhövius 1599, later aangevuld; Leiden Un. Bibl., collectie Bodel Nijenhuis, port. 39, no. 86 en 97 (kat. nr. 23).

Houdt men in het oog dat een eng een plek is om vee te weiden, terwijl een borg een woonhuis aanduidt, dan ligt het voor de hand om voor Liudgers geboorteplaats aan Maarssen (Swaesborg) de voorkeur te geven boven Zuilen (Sweser Eng). Maar aangezien de historie altijd weer verrassingen herbergt, zou ik graag eens reacties horen van anderen die hier meer licht in kunnen verschaffen.

H. Lubbers, Utrecht
Wittevrouwensingel 26

Meer oude Maarssenaars

In 1972 heeft prof. Huisman zich verdiept in twee inscripties die vroeger in de oude kerk van Maarssen te zien waren. Eerst hield hij opruiming onder de spellingsvormen die bij verschillende schrijvers voorkomen. Daarop constateerde hij dat ook de oudste spelling waarin de teksten ons zijn overgeleverd, taalkundig onjuist is. Zulke fouten zijn vaker in de loop der tijden bij inscripties ingeslopen. Zo kwam hij tot de conclusie dat er vermoedelijk slechts twee mensen vermeld zijn geweest, Thidehart en Rielint, een man en een vrouw. Uit de spelling en de vermoede lettervorm kunnen hij en een andere schrijver die zich een paar jaar eerder in dit raadsel verdiepte, opmaken dat het opschrift uit de tiende eeuw stamt. Helaas stond er niets anders op dan die twee namen. Er valt wel te vermoeden dat Thidehart en Rielint een echtpaar, en te gissen of zij soms de stichters van de kerk geweest zijn. Maar het antwoord op die vraag schuift de naamkundige aan de historici toe.

L. v. T.

J. A. Huisman, *De inscriptie(s) in de oude kerk van Maarssen*, in: *Naamkunde*, 4 (1972) p. 36-39.

In memoriam ir. J. D. M. Bardet

Op 7 maart overleed, ondanks zijn hoge leeftijd (85 jaar) toch vrij onverwacht, onze oud-voorzitter en ons erelid ir. Jean Diederik Menno Bardet. Van 1950 - 1967 was hij de enthousiaste voorzitter van „Oud Utrecht“, die de vereniging vertegenwoordigde bij alle evenementen van historisch belang in de provincie (veelal op zijn brommer - als goed spoorwegman wilde hij nooit aan de auto!).

Hij was het, die het in 1949 genomen besluit om „Oud Utrecht“ van een vereniging voor „Utrecht en omstreken“ uit te breiden tot één voor „stad en provincie“ in feite realiseerde. Hij kende de provincie tot in de verste uithoeken, mede dank zij zijn liefde voor oude kaarten - hij bracht een mooie verzameling bijeen. Zijn uit oude kaarten verworven kennis kwam ook nog recentelijk naar voren in zijn laatste artikelen in het maandblad (1973, p. 36 en 1974 p. 94).

Ook de Utrechtse kastelen hadden zijn speciale liefde. Ook deze waren onderwerp van een grote collectie oude afbeeldingen. In 1963 - 1966 verzorgde hij een geheel opnieuw bewerkte 4e druk van het bekende Kastelenboek van de provincie van J. R. Clifford Kocq van Breugel, waarbij met name de bouwkundige aspecten veel meer aandacht kregen dan in de

eerdere drukken. Gedurende de afgelopen jaren heeft hij de tekst nog eens opnieuw bewerkt en ongetwijfeld zullen vele leden in de krant hebben gezien, dat 14 dagen na zijn overlijden het eerste exemplaar van de juist gereedgekomen 5e druk van dit boek in aanwezigheid van mevrouw Bardet - altijd zeer betrokken bij het werk van haar man - is aangeboden aan de Commissaris der Koningin in Utrecht mr. P. J. Verdam, onze ere-voorzitter. Het is wel typerend voor hem, dat hij tot het laatste toe bezig was met wat hem zo ter harte ging!

Ondertussen was zijn functie als voorzitter van „Oud Utrecht“ maar één van de vele taken, die hij - eerst naast zijn hoofdingenieurschap bij de N.S. en vooral later na zijn pensionering - op zich nam. Deze komen uiteraard nu elders ter sprake. Een drietal bestuursfuncties lag echter op gebieden, verwant aan de doelstellingen van Oud Utrecht: die bij de bond Heemschut, bij 't Utrechts Landschap en bij het Universiteitsmuseum en daarom willen we die ook hier in herinnering brengen.

Terecht benoemde het bestuur ir. Bardet bij zijn aftreden tot erelid: de vereniging heeft heel veel aan hem te danken!

C. L. Temminck Groll

MONUMENTENWACHT,

AFDELING UTRECHT

Op 30 januari 1974 ging de afdeling Utrecht van de Stichting Monumentenwacht Nederland van start. (zie Maandblad 1974, blz. 23-24) In het eerste jaar van haar bestaan bereikte zij een aantal van 33 abonnees, die in totaal 86 objecten hebben aangemeld voor regelmatige inspectie van daken, goten en afvoeren, als ook op aantasting door houtworm, roest en andere schadelijke zaken.

De objecten zijn verschillend van aard: kerken, torens, raadhuisen, boerderijen en woningen, die

vanweg hun historisch karakter 't waard zijn beschermd te worden tegen mogelijk verval.

De Monumentenwacht inspecteert de gebouwen tweemaal per jaar en voert kleine reparaties direct uit.

Worden grotere gebreken geconstateerd, dan wordt de eigenaar daarvan in kennis gesteld, opdat deze voorzieningen kan laten treffen door een aannemer.

De afdeling Utrecht heeft in 1974 de beschikking gehad over de monumentenwacht-wagen uit de noordelijke provincies; door de aanzienlijke stijging van het aantal abonnees in Friesland en Groningen en de oprichting van een afdeling Drenthe in februari jl. kon dit niet gecontinueerd worden.

Dank zij een royale gift van het Prins Bernhardfonds, was het mogelijk een tweede wagen aan te schaffen, die ter beschikking is gesteld van de afdeling Utrecht, die haar samen met Noord-Brabant, waar in maart een afdeling van start gaat, zal exploiteren.

De inrichting van de wagen kon worden bekostigd dank zij schenkingen door een tweetal fondsen in de provincie.

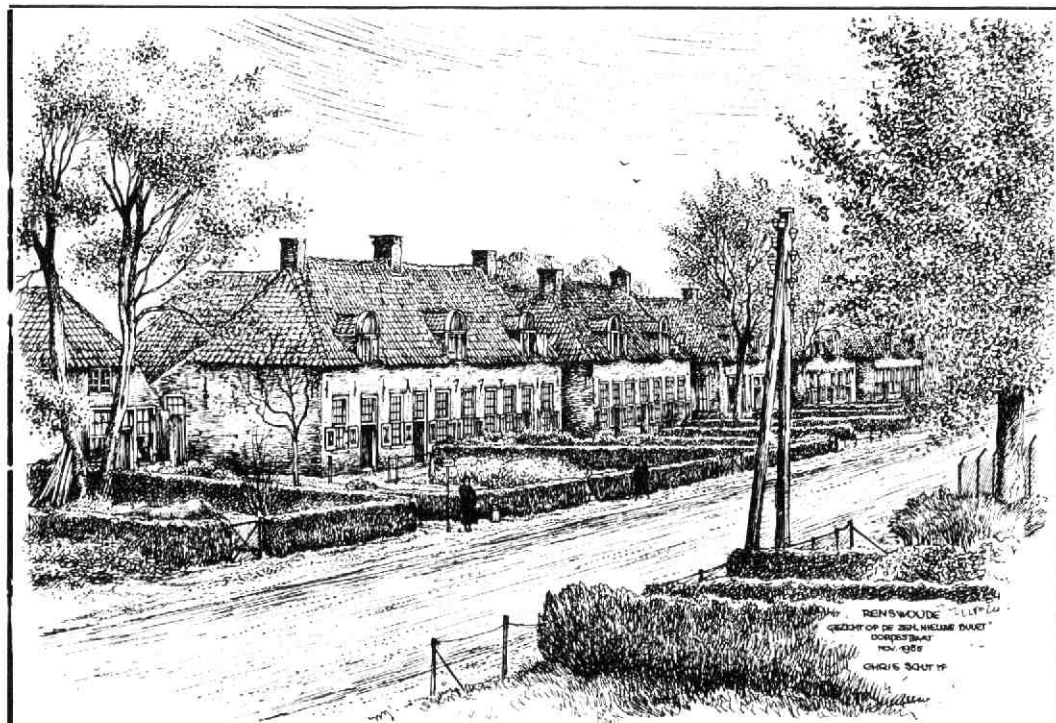
Thans wordt een bemanning voor de wagen aange-trokken. Dit alles is mogelijk mede dank zij subsidies van Rijk en provincies, die het belang van regelmatig onderhoud en controle van ons kostbaar erfgoed zeer duidelijk inzien.

De kosten van een abonnement bedragen f 71,— voor één object, f 125, voor twee en f 150,— voor drie of meer objecten van één eigenaar. Het abonnementsgeld moet gezien worden als „voorzijdkosten”. De kosten van de inspectie zelf, als ook die van de gebruikte materialen worden aan de eigenaren doorberekend. Dank zij de overheids-subsidies kunnen de uurlonen tot een relatief laag bedrag beperkt blijven.

De afdeling Utrecht hoopt dat de gestage groei van haar abonnementenbestand zich zal voortzet-ten.

Het secretariaat is gevestigd in Utrecht: Lange Nieuwstraat 63 telefoon 030 - 31 03 07.

P. E. Greven

Voor de beklagenswaardige kasteelhuysjes te Renswoude is op het nippertje redding opgedaagd. Door een initiatief van Gedeputeerde Staten zijn zij aangewezen als restauratieobject in het kader van het Monumentenjaar. Zulke objecten krijgen versneld subsidie, omdat zij anders nooit meer gerestaureerd zouden hoeven te worden . . . Dit goede besluit heeft zo snel resultaat opgeleverd, dat het eerste huisje, Dorpsstraat 26, reeds hersteld is. Het is in gebruik genomen als winkel-woonhuis voor een schildersbedrijf.

Petite Histoire

Utrechtse Courant - 1839

UTRECHT den 3. December - Gisteren avond zag men alhier eene Jufvrouw, oogen-schijnlijk wel gekleed, de Wittevrouwen Poort uitgaan, en, hoed en doek afgelegd hebbende, onder een schreeuw, in het water springen. Een der heeren commiesen, de koude en het gevaar trotserende, sprong haar spoedig na, en slaagde, na vele moeite, de wanhopige, geheel bewusteloos, te redden en in een nabijgelegen Logement te brengen, alwaar haar de noodige hulp is verleend.

★

UTRECHT den 23. December - Uit de hand te koop: Een phantôme met twee mannequins, voor den prijs van f 40. Nader informatie onder lett. K aan het Bureau dezer Courant.

Twee jaar Drentse genealogische vereniging

Drente is jarenlang op genealogisch terrein een onderontwikkeld gebied geweest. Het had geen eigen vereniging en zelfs de landelijke Nederlandse Genealogische Vereniging had geen Drentse afdeling.

In november 1972 meenden twee Assenaren P. Brood en J. E. Ennik een eind te moeten maken aan deze situatie. Zij richtten de Drentse Genealogische Vereniging op met het doel de bestudering van de Drentse geschiedenis en van de oorsprong, opvolging en verwantschap der geslachten in Drente te bevorderen. Dat er behoefte aan een genealogische vereniging bestond bleek uit het ledental, dat binnen twee maanden tot bijna 80 opliep.

Van de activiteiten die de vereniging is gaan ontplooiën kan ten eerste genoemd worden het organiseren van lezingen, gemiddeld eens in de twee maanden. Ten tweede de uitgave van een tweemaandelijks tijdschrift, getiteld Spint Arwt'n, naar een in Drente levende uitdrukking dat men wel een spint (inhoudsmaat) arwt'n (erwt) nodig

heeft om zijn familierelaties uit te leggen. Verder is begonnen een documentatiecentrum op te zetten, waar gegevens verzameld worden, die bij de leden bekend zijn over geslachten en boerderijen, alsmede familieberichten uit Drentse kranten. Verder is reeds eenmaal een excursie gehouden, hetgeen in de komende jaren ongetwijfeld voortgezet zal worden.

De vereniging telt momenteel ruim 200 leden. Het lidmaatschap ad f 25,— per jaar staat open voor een ieder; aan instellingen zoals archieven, bibliotheken en scholen, wordt bovendien de mogelijkheid geboden enkel een abonnement op Spint Arwt'n te verkrijgen tegen gereduceerde prijs.

Drentse Genealogische
Vereniging
Postbus 243, Assen

Zomerzegels

Ook de zomerzegels kunnen dit jaar niet om M 75 heen. De serie met de bekende toeslagen bestaat uit 4 postzegels met afbeeldingen uit Amsterdam, Middelburg en Orvelte en een van het Hubertus-slot op de Hoge Veluwe. Er is eveneens een stel correspondentiekaarten uitgegeven met monumenten uit alle provincies. De extra opbrengst is bestemd voor de gebruikelijke doeleinden. Hebt u ze nog niet besteld of gekocht: ze zijn nog tot en met 17 mei verkrijgbaar.

Ruilbeurs

Uit een opgeheven bibliotheek kreeg L. van Tongerlo een stel Maandbladen cadeau. De volgende jaargangen en losse nummers biedt zij aan: september-december 1962, mei 1966, geheel 1969, 1970 en 1971, en van 1973 de maanden januari, maart, mei en oktober. Men schrijfe of belle haar: Euterpedreef 52, Utrecht, tel. 030 - 621226. Niets in ruil gevraagd; slechts de portokosten of de moeite om de bladen zelf af te halen.

Utrechts lantaarnconsoles

Voor zover men kan nagaan, dateert het slaan van munten in de stad Utrecht van het jaar 937. Keizer Otto I verleende toen het recht van muntslag aan bisschop Balderik. In de tweede helft van de 14e eeuw werd het

stonden er plannen voor een vestiging tussen de Kruisvaart en de stadsbuitensingel.

In 1911 verplaatste men de Munt naar de Leidseweg; op de plaats van de oude Munt kwam de ruimte vrij die nu wordt bezet door het hoofdkantoor.

Beeldhouwer Groeneveld toont ons op de console het werk van de muntslagers. De man links slaat op een aambeeld het uit de oven gehaalde metaal met een vlakijzer plat. De man rechts is bezig met het eigenlijke slaan van de munten.

Zoals te zien is, ging dit met een zogenaamd muntstempel, dat in het opnieuw verhitte metaal geslagen werd. Zo'n ijzeren muntstempel werd destijds uit de hand gegraveerd.

Ook werden de stempels voor beide zijden der munten wel aan de einden van een schaarvormig instrument bevestigd. Het lantaarnvoetstuk is geplaatst achter het hoofdkantoor.

De Munt

bisschoppelijk munthuis gevestigd tussen de Korte Nieuwstraat en de Oudegracht. Rond 1570, de tijd van Philips II, was het „Conincklyke Majesteits"-muntgebouw ondergebracht aan het einde van de Munt- of Sacksteeg, die aan de Kromme Nieuwegracht uitkwam. De naam Muntstraat herinnert hier nog aan.

Pas in 1647 werd het steeds groeiende bedrijf overgebracht naar een gedeelte van het St.-Ceciliaklooster aan de Neude. Vanaf 1840 be-

Beeldhouwer:
C. Groeneveld.
Geplaatst: achter
hoofdkantoor.
Foto: A. G. Ubaghs.

De Dom-beiaard

Een unieke reconstructie

Het is dit jaar tien jaar geleden, dat ondergetekende als stadsbeiaardier van Utrecht het gemeentebestuur erop attendeerde dat de grotendeels 17e eeuwse Dom-beiaard aan een grondige restauratie toe was. De ijzeren klokkenstoel uit 1906 begon op vele plaatsen roestgaten te vertonen, verschillende klokken hadden beschadigingen aan de kronen, klepels e.d.

Daar het hier ging om een wereldberoemd klokkenspel, waarvan 33 van de 47 klokken door de gebroeders F. en P. Hemony in 1663 en 1664 gegoten waren, waren de vroege vaders onmiddellijk bereid een goed plan te laten opstellen.

In het bestuur van de Utrechtse Klokkenspel Vereniging is toen het idee geboren deze kans aan te grijpen om de oorspronkelijke bedoeling van de Hemony's te verwezenlijken. Deze gieters waren namelijk van mening, dat een bouwwerk als de Utrechtse Dom een zeer zwaar klokkenspel moest hebben. Daarom hebben zij gebruik gemaakt van de drie grootste luiklokken uit de reeks van dertien, die in 1505 door Geert van Wou gegoten waren. Deze klokken hingen echter enkele tientallen meters lager dan het carillon, en waren, vergeleken met de goed gestemde Hemony-klokken, niet erg zuiver. Vast staat, dat ze tot ongeveer 1900 aangesloten zijn geweest op het automatisch kwartierspel.

Het plan

In samenwerking met de adviescommissie van de Nederlandse Klokkenspel Vereniging is toen een plan uitgewerkt dat nu verwezenlijkt is. Het omvat de volgende punten:

1. De ijzeren klokkenstoel is vervangen door een stoel van Afrikaans billingshout.

2. De 33 Hemony-klokken zijn, waar nodig, aan de kronen gerestaureerd.

3. Daar in de gieterij bleek, dat deze klokken de laatste 20 jaar duidelijk geleden hadden van aantasting door chemische vervuiling, zijn de klokken

Voor het stemmen van de grootste twee klokken door middel van uitvijen - moest een speciale installatie buiten de gieterij gebouwd worden. Dit stemmen nam per klok enkele weken in beslag.

iets bijgestemd zodat de octaven weer zuiver zijn. Bovendien worden ze vanaf heden behandeld tegen deze corrosie.

MAANDBLAD

oud-utrecht

48e jaargang - nummer 5 - mei 1975

Vereniging tot beoefening en tot verspreiding van de kennis der geschiedenis van de stad en de provincie Utrecht

Voorzitter:
Secretaris:

A. H. R. Hoogezand, Zandpad 87, Breukelen, tel. (03462) 23 62.
drs. H. L. Ph. Leeuwenberg, p/a Rijksarchief, Alexander Numankade 201, Utrecht, tel. (030) 71 00 44.

Penningmeester:

D. A. Belderbos, Kromme Nieuwegracht 19, Utrecht, tel. (030) 31 23 18.

Administratie:
Redactie:

Contributie: Minimum: f 30,-, gironr. 575520.
mevr. M. Uittenbogaard-van Terwisga, Titus Brandsmalaan 17, Vleuten, tel. (03407) 19 86.
G. J. Röhner, p/a Alexander Numankade 199, Utrecht, tel. (030) 71 18 14, actualiteit.
H. Sneijder, Oasedreef 2, Utrecht, tel. (030) 61 60 91, eindredactie.
Mej. drs. L. van Tongerlo, Euterpedreef 52, Utrecht, tel. (030) 62 12 26, historie.

Redactieadres:

Oasedreef 2.

4. In de gieterij van Eijsbouts te Asten zijn 17 nieuwe klokken gegoten, waaronder drie zeer grote waardoor de beiaard een kwart naar beneden is uitgebreid. Dertien van deze 17 nieuw gegoten klokken vervangen eveneens door Eijsbouts gegoten klokken uit 1951! Dit is een overtuigend bewijs hoe de gietkunst, zeker wat betreft het inpassen in een reeks oude klokken, in een twintigtal jaren een grote vlucht genomen heeft.

5. De nieuwe klokken zijn nauwkeurige „kopieën” van de Hemony-klokken, wat betreft het profiel, de versieringen, de kronen enz. Het klankkarakter van de Dombeiaard is op deze manier geheel bewaard gebleven. In dit verband is het wel interessant te weten, dat de „kopieën” ook klokken omvatten die de Hemony's zelf nooit gegoten hebben. De grootste Hemony-klok is de alom bekende „Klokke Roeland” die in Gent (gescheurd) op het plein te kijk staat. Deze klok is ongeveer 1000 kilo lichter dan de door Eijsbouts gegoten basklok. Voor de kleinste (lichtste) klokjes geldt hetzelfde. Zes à zeven van de kleinste klokjes zijn kleiner dan de Hemony's ze konden (durfden?) gieten.

6. De klepels voor het handspel en de hamers voor het automatisch spel hebben de 17e-eeuwse vorm gekregen en bovendien werd de door Hemony gewenste gewichtsverhouding van klepel tot klok hersteld.

7. In de - eveneens nieuwe - beiaardierskamer is een nieuw stokkenklavier geplaatst, dat via het traditionele tuimelaarsysteem met de klepels verbonden is.

8. Op de drie nieuwe basklokken zijn randschriften aangebracht die ontworpen zijn door de in Utrecht geboren dichter Ad den Besten.

Op de Fis-klok (plm. 7000 kg, toets G), die tevens als uurslagklok gaat dienst doen:

Dagelijks roep ik U toe,

Dag en nacht spel ik U, hoe

laat het is, hoe ver gij zijt:

Leef en heb lief, - het is tijd!

Op de A-klok (toets Bes):

De droom van Hemony

vervult zich in ons drie:

hoor, hoe zijn beiaard klinkt!

Op de d-klok (toets es):

Geve de hemel, dat

ons lied over de stad

nog vele eeuwen zingt.

december, nu met de nieuwe aanwinsten. Het Domplein moest dagenlang voor alle verkeer afgesloten worden tijdens de hijswerkzaamheden.

Een aardige anekdote is nog, dat de chauffeur die de grootste klokken kwam brengen aan de verkeerde zijde de stad binnenreed, het beloofde

Als laatsten werden de grootste zes klokken afgeleverd, 13 december 1974.

politie-escorte miste en, „op gezicht” naar de Dom rijdend, in het voetgangersgebied vastliep, ten slotte bij het Conservatorium terechtkwam en vandaar door de politie langs veilige wegen Domwaarts geleid werd...

En zo hangen ze dan thans weer op hun plaats, en kan de Dom, na twee jaar gedwongen zwijgen, zijn stem weer laten klinken.

Met Adama van Scheltema kunnen we het van harte eens zijn als hij in zijn gedicht „Stadsklokken” zingt:

Zoo breekt een lied uit elken hoogen toren,

En slaat een band van jublende geluiden

Om ieder eenzaam hart, dat nog kan hooren;

Een krans van klokken komt me 't uur beduiden,

Daar stijgt mijn donk're ziel in lichte koren -

Daar slaat mijn hart, dat als een klok gaat luiden!

Tekst en foto's: Chris Bos

Spectaculair

De meest spectaculaire gebeurtenis tijdens dit renovatie-proces was in 1972 het gieten van de nieuwe 7-tons basklok tijdens het feest rondom het 100-jarig bestaan van de gieterij Eijsbouts. Andere voor buitenstaanders belangwekkende gebeurtenissen waren het aftakelen van de klokken in januari 1974 en het weer terugbrengen in

Correctie Resultatenrekening

In het maartnummer zijn de kolommen begroting en uitkomst van de resultatenrekening 1974 verwisseld. Helaas kon de correctie niet tijdig genoeg gesignaleerd worden voor het aprilnummer en dus voor de ledenvergadering.

„De stad onder de straat”

Tot 31 mei a.s. is in het Informatie Centrum Utrecht, Lange Jansstraat 5, een expositie te bezichtigen over de opgravingswerkzaamheden, die door en onder leiding van de stadsarcheoloog, drs. T. J. Hoekstra, in 1974 en 1975 zijn verricht. Op deze tentoonstelling kunt u zowel foto's van de opgravingen, vervaardigd door de Gemeentelijke Film- en Fotodienst, als een aantal tevoorschijn gekomen voorwerpen bewonderen. In januari 1974 heeft de stadsarcheoloog opgravingen

Een waterkan uit c. 1400, afkomstig uit de bouwput van de Nederlandsche Bank in Wijk C. (Foto: Gem. Film- en Fotodienst)

gen verricht op de Van Asch van Wijckskade, waarbij o.a. de 14e eeuwse fundamente van de Wolleweverstoren konden worden blootgelegd. In de periode februari-maart van datzelfde jaar heeft men zich beziggehouden met het terrein vóór de parkeergarage aan de Stroosteeg. Op dit terrein werd o.a. een waterput ontdekt, waaruit 31 vijftiende-eeuwse pijpenbeeldjes tevoorschijn kwamen.

Vervolgens werd tot september 1974 gewerkt in de

bouwput van de Nederlandsche Bank aan de Waterstraat in wijk C. Hier vond men een tweetal schepen uit de 12e eeuw, nl. een rijnaak met platte bodem van ca. 22 meter lengte en een zgn. zee-waardige hulk van ca. 12 meter lengte. Deze schepen worden nu in Ketelhaven geconserveerd. In september 1974 is men aangevangen met de restauratie van het Catharijneconvent aan de Lange Nieuwstraat. De stadsarcheoloog trof hier bij zijn opgravingen o.a. een vroeg-negentiende eeuwse keuken met drie gemetselde ovens en een 17e eeuwse riool aan.

In januari 1975 zijn nog opgravingen verricht in de Jacobikerk, ten behoeve van een onderzoek naar de vroegere fundamente. Bij deze werkzaamheden werden resten van een zijbeuk uit ca. 1300 gevonden.

Ten slotte kunt u nog foto's zien van opgravingen aan Achter Clarenburg en van de blootlegging van de zuidelijke grensmuur van de Paulusabdij en van de resten van de Pauluspoort op het terrein van het paleis van Justitie aan de Hamburgerstraat.

De expositie is gratis toegankelijk op maandag van 13.00 tot 16.30 uur; op dinsdag, woensdag en vrijdag van 9.00 tot 16.30 uur; op donderdag van 9.00 tot 19.00 uur.

G. J. R.

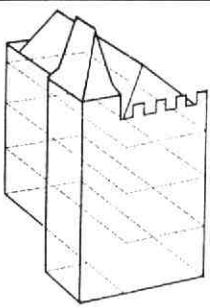
EXCURSIES

De jubilerende Utrechtse Molenstichting biedt onze vereniging een **filmavond** aan, voorafgaande aan de molenexcursie. Op **vrijdag 13 juni** zal in het gebouw voor **Muziekwetenschap, Drift 21**, een film vertoond worden

over de historische ontwikkeling en technische aspecten van onze molens. Aanvang **20.00 uur**. De toegang is vrij. Duur van de film 1½ uur. Naar aanleiding van wensen geuit op de algemene ledenvergadering wordt de mogelijkheid geboden, bij voldoende deelname, de molenexcursie als halvedag-excursie te herhalen, zonder koffietafel en met inkrimping van een programmapunt.

Gedacht wordt aan een herhaling in september. De kosten zullen ong. **f 9,50** bedragen. **Aanmelding per briefkaart** bij mevr. S. Hooykaas, Van Goyenlaan 2, Bilthoven (liever niet telefonisch).

Restauratie

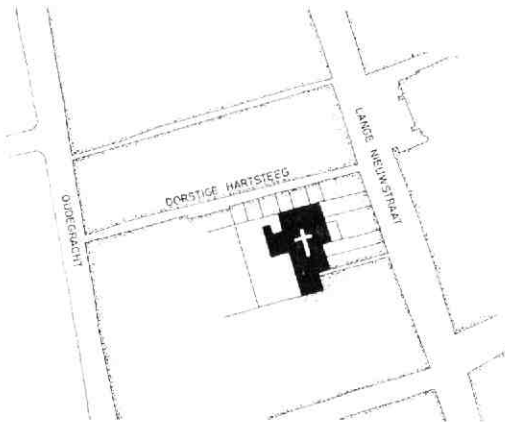
Dorstige Hartsteeg 21

Vrijwel onopgemerkt begon Het Utrechts Monumentenfonds in augustus 1974 met de restauratie van een heel verscholen liggend bouwsel: de achterbebouwing van Lange Nieuwstraat 53. Tot kort daarvoor had niemand zelfs meer enig belang gezien in de steeds meer in verval rakende be-

Lange Nieuwstraat 53 en 55). Aan architect A. L. Oosting werd direct opdracht gegeven een restauratieplan op te stellen, dat nog voor het einde van het jaar gereed kwam. Nadat Rijk en gemeente goedkeuring aan het plan hadden gegeven en subsidie hadden toegezegd, voerde het Aannemersbedrijf Jurriëns de restauratie uit tussen augustus 1974 en februari 1975. Van de toestand direct na de voltooiing van de restauratie geeft foto 2 een goed beeld.

Merkwaardig

Het galerijtje, dat voor de Utrechtse binnenstad uniek is, was tot voor kort een vergeten stukje

Tekening 1: kadastraal minuutplan.

bouwing. Zomer 1973 ontdekte de heer A. Verlaan van de afdeling Gebouwen en Monumenten van de Dienst van Openbare Werken min of meer bij toeval dat in dit toen al enige tijd leegstaande complexje een houten galerijtje voorkwam. Het galerijtje had drie ramen met de 18e-eeuwse roedeverdeling in een voorwand van rabatdelen. Het werd afgedekt door een lessenaardakje en rustte op twee houten pilaren op gemetselde basementen. Aan beide zijden werd het geflankeerd door schuurachtige bouwsels van 19e-eeuwse signatuur, terwijl de pilaren waren ingebouwd in een recent bouwsel, dat als werkplaatsje had gediend en dat nog voor de aanvang van de restauratie werd gesloopt. Het geheel verkeerde in zo slechte staat dat het gemeentelijk Bouwtoezicht overwoog afbraak te eisen. De hierbijafgedrukte foto nr. 1 laat die slechte toestand duidelijk zien. Door het enthousiasme van de heer Verlaan aangestoken kocht het Monumentenfonds in oktober 1973 de opstallen (met de bijbehorende huizen

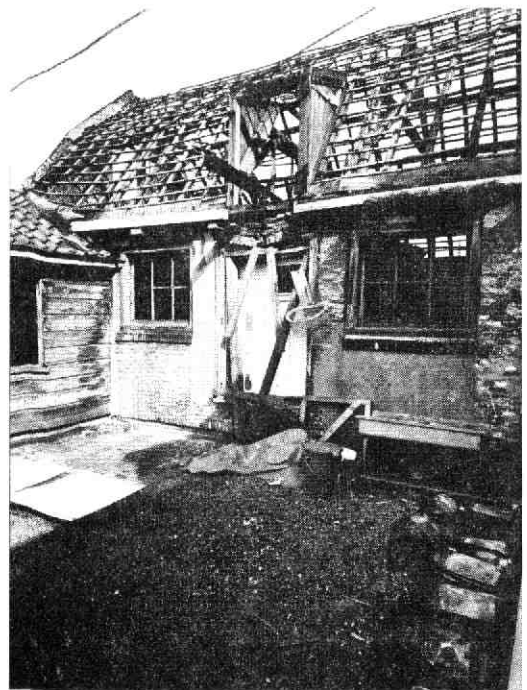

Foto 1: voor de restauratie...

Oud-Utrecht dat dan ook niet in de Rijksmonumentenlijst was opgenomen. Het is ook merkwaardig dat een dergelijk bouwseltje aan een binnenplaatsje van maar 7 x 9 meter werd opgetrokken.

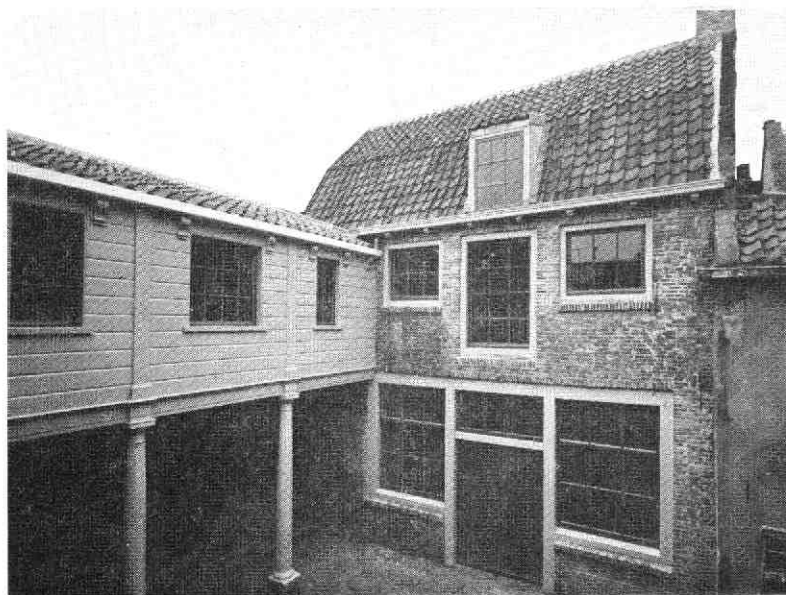

Foto 2:
na de restauratie...

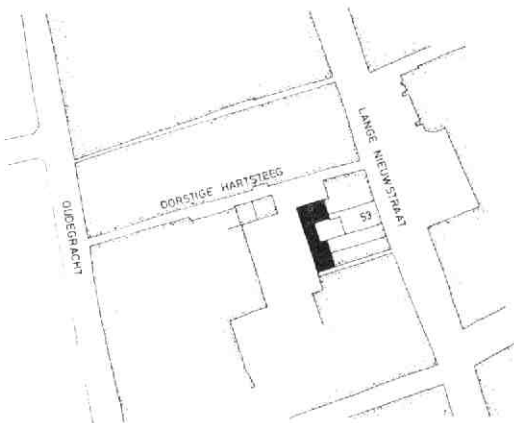
Onvermijdelijk rijst dan ook de vraag naar de bouwverwerf en het moment van de bouw.

Het kadastrale minuutplan van 1825 (tekening nr. 1) geeft aan dat in deze hoek van het bouwblok tussen Lange Nieuwstraat en Oudegracht een gebouw met een „bijzondere bestemming” stond. Rientjes ¹⁾ geeft een beschrijving van deze rooms-katholieke kerk „O.L. Vrouw van den H. Rozenkrans”. De (schuil)kerk moet ter plaatse tussen 1660 en 1665 in gebruik zijn genomen. In een akte van 5 januari 1687 ²⁾ wordt het gebouw omschreven als „seeckere huysinge en erve daeraan behoorende staande en gelegen alhier binnen Utrecht aan de westzijde van de lange Nieuwstraat, mitsgaders de aparte woningen daer annex alsmede nog drie cameran staende in 't dorstige Hartsteegje”. De kerk was dus gelegen achter een huis aan de Lange Nieuwstraat, dat wij als nr. 53 mogen herkennen. Op een in 1695 vervaardigde stadsplattegrond ³⁾ staat ter plaatse een huis getekend, dat niet als een kerkgebouw te herkennen valt.

In hoeverre de kerk in de eeuwen daarna werd uitgebreid is niet duidelijk: plattegronden uit later tijd geven hier geen bijzondere bebouwing te zien. Hoewel - of juist daarom - afbeeldingen van de kerk ontbreken mag worden aangenomen dat het geen opvallend gebouw was. Lange Nieuwstraat 53 bleef duidelijk samen met de kerk in gebruik: volgens de adresboeken woonden er nog in de eerste helft van de negentiende eeuw steeds priesters, terwijl dat in de tweede helft niet meer het geval was.

In 1843 werd de kerk dan ook afgebroken. Van

der Monde ⁴⁾ schrijft dat deze afbraak plaatsvond omdat de kerk buiten gebruik geraakt was. Bovendien steekt hij de loftrompet over de „twee rijen fraai getimmerde huizen . . . , tusschen welke een

Tekening 2: huidige situatie.

ruime hof, van tuintjes voorzien, veel tot veraangenaming en bevordering der luchtigheid bijdraagt”, die „op het ruime plein”, waar de kerk stond, gebouwd waren. Deze huisjes, de zgn. Dorstige Harthof, werden op 20 augustus 1956 door de gemeente Utrecht aangekocht. Zes van de negen woningen waren toen reeds onbewoonbaar verklaard. Ze werden in 1965 gesloopt om

plaats te maken voor de tegenwoordige parkeer-ruimte.

Indien men nu het hiervoor genoemde kadastrale minuutplan (tekening 1) en de huidige situatie (tekening 2) met elkaar vergelijkt doet men een ontdekking. Indien nl. het op kadastrale tekening zwart gekleurde terrein geheel door het kerkgebouw in beslag werd genomen (en als men de op de tekening ingetekende omtrekken van andere gebouwen met de tegenwoordige toestand vergelijkt, is er geen grond daaraan te twifelen) dan zou de kerk ook op de plaats van schuren en galerijtje hebben gestaan. Sterker nog, de grenzen van het kerkgebouw en het erbijbehorende terrein komen exact overeen met die van de voormalige Dorstige Harthof en de nu gerestaureerde bebouwing. Dat leidt tot de conclusie dat deze bebouwing na 1843 is opgetrokken, waarbij vermoedelijk van delen van het oude metselwerk van de schuilkerk (m.n. aan de gang tussen Lange Nieuwstraat 59 en 61) gebruik werd gemaakt.

Er bestaat voorts reden te vermoeden dat de pilaren uit de kerk (als ondersteuning van een galerij?) afkomstig zijn.

Archiefonderzoek heeft helaas geen bouwtekeningen van dit werk opgeleverd. En was de bouwer A. van Cuylenburgh, een timmerman, die in 1850 (en nog lange jaren daarna) Lange Nieuwstraat 53 bewoonde?

Tijdens de restauratie is o.l.v. stadsarcheoloog, drs. T. J. Hoekstra onder het galerijtje, in de zuidelijke hoek nog een beerput onderzocht. Deze bleek - zeer merkwaardig - onder de eerste, nog een tweede put te bevatten. In de put werden 17e- tot 19e-eeuwse aardewerkscherven aangetroffen.

Immiddels is niet alleen de historie van deze plek

opmerkelijk; ook de nu plaatsgevonden restauratie is dat. Bij de uitvoering ervan is nl. uiterst consequent getracht alle bestaande onderdelen te handhaven. Het is nog vaak de gewoonte dat door de tand des tijds aangetaste onderdelen - ook wanneer zij uit constructief oogpunt te herstellen zouden zijn - rigoreus worden vernieuwd. Dat soms ook vernieuwing om esthetische redenen plaatsvindt blijft hier maar onbesproken. Bij dit werk is maar één gevel vernieuwd, de overige werden door inboeten hersteld. Op analoge wijze werden ook de balklagen en kappanten door plaatselijk herstel behouden. Vloeren, dakbeschot, trappen en installaties moesten nieuw worden ingebracht omdat zij geheel ontbraken.

Voor deze nieuwe elementen werden eenvoudige eigentijdse materialen gebruikt zodat de kosten van de restauratie zo beperkt mogelijk bleven. Het oorspronkelijke karakter van de bouwsels is zo in stand gebleven, de metamorfose van bouwvallig naar hersteld werd niet tevens een metamorfose, die een gerestaureerd gebouw vaak in niets meer doet denken aan de toestand voor de restauratie.

Het Utrechts Monumentenfonds prijst zich gelukkig dat zij in een deel van het complex haar kantoor heeft kunnen onderbrengen.

W. Thoomes

Foto's: Florian J. Lem

¹⁾ E. J. Rientjes, *De Roomse kerken van Utrecht. Bibliotheek Gemeentearchief Utrecht, nr. 1993* (overdruk uit de „officiële kerklijst” 1914-1920).

²⁾ Gemeentearchief Utrecht, Register van transporten en plechten.

³⁾ Topografische Verzameling van de stad Utrecht, nr. Ab 76.

⁴⁾ N. van der Monde, *Beschrijving der stad Utrecht, deel I, blz. 317, 1844.*

Adoptie monument

In de ledenvergadering van 23 april jl. heeft het bestuur van Oud-Utrecht een voorstel gelanceerd waardoor de gedachte om in het kader van M '75 onze vereniging een klein monument te laten adopteren, wellicht eindelijk een vaste vorm kan gaan aannemen. Een van de grote hinderpalen om de keuze te bepalen en de plannen te realiseren bleek tot nu toe het kostenaspect te zijn. Het plan, dat in de ledenvergadering ter tafel is gebracht en dat ontwikkeld werd door ons bestuurslid drs. A. F. E. Kipp, heeft als groot voordeel dat er met betrekkelijk geringe bedragen iets gedaan kan

worden en dat het aantal objecten vastgesteld kan worden naar rato van de aanwezige gelden.

Geveltekens

Wat is nu de bedoeling? Zoals u ongetwijfeld weet heeft Oud-Utrecht voor de Tweede Wereldoorlog het idee gelanceerd tot oprichting van het Utrechtse Monumentenfonds. Naar dit voorbeeld wil het bestuur thans proberen te komen tot de oprichting van een soortgelijk fonds, maar dan een zgn. geveltekenfonds. Dit fonds zal dan particulieren of instanties, die hun huisnamen weer in oude of goede staat op hun panden willen aanbrengen, financieel kunnen steunen. Ook gevel-

stenen en uithangborden zouden dan weer in hun oude luister hersteld kunnen worden. Een dergelijk fonds - van bescheiden omvang, maar van groot belang - heeft als voordeel dat niet slechts één plaatselijk object wordt bereikt, maar dat deze verenigingsactiviteit zich over zowel stad als provincie kan uitstrekken. Uit de inmiddels gelegde contacten is gebleken dat wij goede hoop mogen koesteren, dat de plannen om tot de oprichting van een dergelijk fonds te komen, inderdaad nog in het Monumentenjaar gerealiseerd kunnen worden. Uiteraard is de steun van de leden van Oud-Utrecht hierbij onontbeerlijk. Mocht u suggesties hebben op het gebied van geveltekens, neemt u dan contact op met de redactie van het maandblad. Hoe u aan dit project financieel kunt deelnemen, hopen wij u t.z.t. bekend te maken.

Werkgroep

Graag wil de redactie in dit verband nog even terugkomen op het artikel van de heer F. A. Groen in het aprilnummer over het historisch boerderijonderzoek. Zowel voor dit omvangrijke en belangrijke onderzoek, als voor het onderzoek en de documentatie-werkzaamheden ten behoeve van het geveltekenfonds willen wij een beroep doen op de leden van onze vereniging. Als u voor één en ander belangstelling heeft - en dat heeft u natuurlijk allemaal - en als lid van een werkgroepje aan een dergelijk onderzoek mee wilt helpen, maak dan uw reactie kenbaar aan de redactie van dit blad.

Op deze manier kunt u uw historische interesse op een actieve manier nieuw leven inblazen!

G. J. R.

.... en nog meer over monumenten

Wie zich op de provincie Utrecht wil concentreren, die kan baat vinden bij de catalogus van de *provinciale monumenttentoonstelling*.

Er is op die tentoonstelling nog iets leuks te koop, voor slechts vijftig centen: Het Nieuws van Toen; Utrechtse Monumentenbode. Deze gefinancierde krant, o.a. voor scholen bestemd, bevat nieuws uit vele eeuwen, opgesteld alsof het zó van de redactietafel gerold is. Een aardig grapje, dat kan helpen om je eens even te realiseren hoe mensen vroeger een ramp, de groei van het aantal bedevaartgangers, een waag als redmiddel voor het vege lijf, de opruiming van stadspoorten en zoveel meer gebeurtenissen en ontwikkelingen ervaren hebben.

De tentoonstelling in het *provinciehuis* duurt nog tot 11 juni en is open op werkdagen van 9.00 tot 18.00 uur en van 19.00 tot 21.00 uur, op zaterdag

van 10.00 tot 17.00 uur en op zondag van 14.00 tot 16.00 uur. Bezichtiging op avonden en week-eind wordt aanbevolen i.v.m. toeloop van scholen overdag. Daarna wordt ze tot 1 augustus gehuisvest in de *Flevohof*, waarna ze vanaf 15 augustus (in verband met de schoolprojecten) te zien is in het *Zeister Slot*.

L. v. T.

Pomp op de Mariaplaats

Door een bezorgde vraag van de heer C. J. Cornet heb ik bij de afdeling gebouwen en monumenten van de dienst van Openbare Werken geïnformeerd, waar precies de oude pomp op de Mariaplaats herplaatst zal worden. Dat zal niet gebeuren op de sierbestrating voor het Conservatorium, dus op de plek waar hij nog lange tijd na 1931 tussen de rozenstruiken voor het oude ziekenhuis Johannes de Deo gestaan heeft, maar inderdaad exact boven zijn oude bron. Hij zal dan ook weer water gaan geven, waarvoor als dat nodig blijkt de waterleiding wel de taak van de eertijds befaamde bron zal overnemen. Zijn omgeving zal dan door de parkerende auto's niet de fraaiste zijn. Maar we kunnen hopen dat ook dit pleintje eens onder handen genomen kan worden zoals dat met het Domeinplein gebeurd is.

L. v. T.

Utrechtse Molenstichting

In dit nummer vindt u een folder over windmolens in de provincie. Met het oog op de excursie in juni is het wel prettig van te voren wat informatie over molenenmerken te kunnen doorlezen. Dat het tevens een wervingsfolder voor de Stichting De Utrechtse Molens is, valt daarin amper op. Daarom wijs ik er extra op dat men voor minimaal f 10,- mee kan helpen aan het instandhouden van de molens in onze provincie. Het secretariaat heeft zijn behuizing Achter St. Pieter 20, dus bij het provinciebestuur dat indertijd het initiatief heeft genomen tot oprichting van deze stichting, waarin o.a. onze vereniging deel uitmaakt van het bestuur. Het zou natuurlijk een aardig cadeau voor de nu 12½-jarige zijn, haar contribuantenaantal goed te zien groeien.

L. v. T.

Telefoon Drukkerij

Het telefoonnummer van onze drukker, Drukkerij De Boer-Cuperus b.v., staat foutief vermeld in de advertentie op pagina 3 omslag. Het juiste nummer is: (030) 88 58 21.

Utrechts lantaarnconsoles

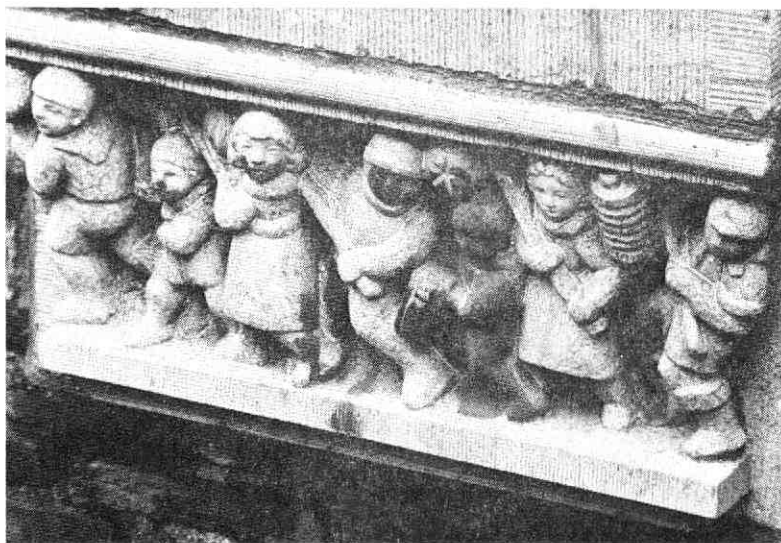
Sint-Maarten - de schutspatroon van onze stad - werd in 316 of 317 in Hongarije uit Romeinse ouders geboren. Hij stierf op 8 november 397. Het verhaal gaat, dat hij als Gallisch ruiter op vijftienjarige leeftijd in Amiens de helft van zijn mantel schonk aan een bedelaar. Al op jeugdige leeftijd trok hij zich als kluizenaar terug op het eiland Gallinaria bij Genua, later te Lige.

St.-Maartenviering

De console van beeldhouwer Groeneveld, geplaatst onder Vismarkt 23, herinnert aan de St.-Maartensoptochten op de naamdag der

jeugdbeweging beleefde het oude gebruik nog jarenlang een sterke opleving.

Het volksverhaal waaraan de kinderoptochten hun bestaan te danken zouden hebben, vertelt, dat St.-Maarten op een dag aan de zeekust kwam om het evangelie te prediken en - terugkerende naar huis - bemerkte, dat zijn ezel verdwenen was. Omdat het al donker begon te worden, ontstak men de lantaarns om beter te kunnen zoeken naar de ezel. En hieraan zouden de lichtjes van de optocht herinneren. In de loop der eeuwen kozen veel parochies, kloosters en steden St.-Maarten tot schutspatroon. Zo ook onze stad. De 11e november werd groots gevierd. Alle stadsambtenaren kregen St.-Maartenswijn uitgereikt en de armen

Beeldhouwer:
C. Groeneveld.
Geplaatst:
Vismarkt 23.
Foto: A. G. Ubaghs

heilige (11 november). Op St.-Maartensavond trokken groepen kinderen met lampions, ratels en uitgesneden knolrapen door de stad, terwijl zij o.m. het volgende lied zongen:

Sinte Maarten, de koeien hebben staarten,
Hier woont een rijke man, die wat geven kan.
Veel kan hij geven,
Lang zal hij leven.

Op 11 november 1954 werd in Utrecht de traditie van St.-Maartensavond in ere hersteld. Vooral door de activiteiten van de katholieke

ontvingen een penning. 's Morgens vroeg trokken de behoeftigen naar de Wittevrouwenpoort om daar de gaven van de stad, de geestelykheid en de voorname burgers in ontvangst te nemen. Zingend trok men langs de huizen om brandstof bijeen te brengen voor het St.-Maartensvuur:

Stookt vyer, maakt vyer:
Sunte Merten komt hier,
Met zijn bloote armen.
Hij wou zich geerne warmen.

De nacht van 22 op 23 juni 1943

Het vliegtuig op Wittevrouwen (1)

Vele ouderen onder de lezers zullen de nacht van 22 op 23 juni 1943 niet licht vergeten. Omstreeks half één hoorde men de eerste vliegtuigen, en langzaam zwol het geluid aan. De Engelsen waren weer op weg om doelen in Duitsland te bombarderen. Maar dat betekende dat ook de Duitse nachtjagers op pad gingen om met vol vermogen te proberen de Engelse vliegtuigen te achterhalen en neer te schieten. Luchtafweerkanonnen deden de lucht daveren van hun salvo's, waarna korte tijd later het „plok-plok“-geluid van de op grote hoogte ontplofende granaten te horen was. Veel mensen, nog niet in slaap of weer wakker geworden door het lawaai, bekwam dan ook een gevoel van angst. Het kwam immers zo dikwijls voor, dat een getroffen vliegtuig, in een laatste poging van de piloot om het toestel in de lucht te houden, zijn bommenlast liet vallen, of dat het vliegtuig neerstortte en op huizen terecht kwam. Andere keren sloegen de luchtafweergrenaten, die weigerden in de lucht te ontploffen, op straat of op de huizen terug om daar prompt wel tot ontploffing te komen.

Vurige bol

Het moet een paar minuten voor één geweest zijn toen een Engelse bommenwerper boven de stad Utrecht werd aangevallen door een Duitse nachtjager. Hoog in de lucht klonk een kort geratel, lichtpuntjes schoten door de nachtelijke hemel - plotseling ontstond er in de lucht een lichtje dat groter en groter werd en met een boog op het centrum van Utrecht afkwam. Terwijl het monotone gebrom van de andere overvliegende machines gestaag doorging en de lucht daverde van de

ontploffingen, groeide de lichtvlek uit tot een vurige bol waarvan kleinere stukken afvielen en die ten slotte met groot geraas tussen de huizen van de wijk Wittevrouwen verdween. Direct laaiden daar verschillende branden op. Onmiddellijk daarna begonnen de luchtalarmsirenes te loeien. Wat velen gevreesd hadden was dus gebeurd. Een grote viermotorige bommenwerper was door een Duitse jager in brand geschoten en tijdens zijn val, of door het ontploffen van zijn eigen bommen of door de sterke krachten van de luchtweerstand, volkomen uit elkaar gereten en in stukken en brokken neergekomen op de huizen en in de straten en tuinen van de Wittevrouwenwijk¹⁾. De heer A. Cocural, die destijds in Utrecht in de Minrebroederstraat woonde, had het drama zien gebeuren en reed de volgende dag - men mocht

¹⁾ De identiteit van de nachtjager en zijn bemanning is niet bekend. Mogelijk was het een Messerschmidt Me-110 of een Junkers Ju-88 van de basis Twenthe of Deelen. Voorzover bekend opereerden er vanaf Soesterberg geen nachtjagers.

EXCURSIES

Wilt u nu alvast de volgende datum in uw agenda noteren: **zaterdagmiddag 20 september**. Wij gaan dan naar Wijk bij Duurstede.

Nadere mededelingen zult u aantreffen in het augustusnummer.

MAANDBLAD

oud-utrecht

48e jaargang - nummer 6 - juni 1975

Vereniging tot beoefening en tot verspreiding van de kennis der geschiedenis van de stad en de provincie Utrecht

Voorzitter:
Secretaris:

A. H. R. Hoogezand, Zandpad 87, Breukelen, tel. (03462) 23 62.
drs. H. L. Ph. Leeuwenberg, p/a Rijksarchief, Alexander Numankade 201, Utrecht, tel. (030) 71 00 44.

Penningmeester:

D. A. Belderbos, Kromme Nieuwegracht 19, Utrecht, tel. (030) 31 23 18.

Administratie:
Redactie:

Contributie: Minimum: f 30,-, gironr. 575520.
mevr. M. Uittenbogaard-van Terwisga, Titus Brandsmalaan 17, Vleuten, tel. (03407) 19 86.
G. J. Röhner, p/a Alexander Numankade 199, Utrecht, tel. (030) 71 18 14, actualiteit.
H. Sneijder, Oasedreef 2, Utrecht, tel. (030) 61 60 91, eindredactie.
Mej. drs. L. van Tongerloo, Euterpedreef 52, Utrecht, tel. (030) 62 12 26, historie.

Redactieadres:

Oasedreef 2.

Een overzicht van de ravage achter Bouwstraat 37. Links op de voorgrond een stuk van de rechter vleugel met de binnenste motorgondel. Geheel rechts is nog een propellerblad te zien. (GA Utrecht, HA V 43.34).

toen immers 's nachts niet op straat komen - naar de getroffen wijk. Daar zag hij de vele wrakstukken en uitgebrande huizen en hoorde hij ook veel verhalen. Er was een gezin, bestaande uit vader, moeder en een zoon omgekomen, en een andere familie had een jong kind verloren. Vijf Engelsen waren op verschillende plaatsen dood gevonden; een was zelfs door een dak geslagen en in een slaapkamer dood op een bed gevonden. Een paar bemanningsleden zouden het er, hoewel gewond, met hun parachutes levend afgebracht hebben maar door de Duitsers gevangen genomen zijn. Hoe het allemaal werkelijk in elkaar zat was toen echter moeilijk te achterhalen. Maar de herinnering liet hem niet los; telkens weer vroeg hij zich af, wat het voor een vliegtuig geweest was, wie erin gezeten hadden, welke bewoners waren omgekomen, en zo meer.

Tijdrovend

Toen in 1973 verschillende dagbladen artikelen publiceerden over de berging door de Koninklijke Luchtmacht van vliegtuigen die in de oorlog waren neergestort, o.a. in Zuidelijk Flevoland en bij Haamstede, besloot Cocural te proberen om de gebeurtenissen in de nacht van 22 op 23 juni 1943 te Utrecht te reconstrueren. Publikatie van de feiten dertig jaar na de gebeurtenis leek hem interessant. Maar het verzamelen van de gegevens bleek zó tijdrovend, dat er van publikatie in 1973 geen sprake kon zijn. Pas nu kan min of meer gezegd worden dat er voldoende bekend is om daartoe over te gaan.

Begonnen werd met het raadplegen van het Gemeentearchief van Utrecht. Dit bleek alleen over een serie foto's te beschikken, waarvan verder niets bekend was. Ook instanties als de brandweer, het academisch ziekenhuis, de algemene

begraafplaats werden aangeschreven, echter met heel weinig resultaat. Luitenant-kolonel A. P. de Jong van de Luchtmachtvoorlichtingsdienst kon enkele inlichtingen verstrekken.

De meeste feitelijke gegevens bleken bij de Dienst van Openbare Werken te berusten. Daar het aantal documenten over de gebeurtenis zo gering was, moesten er verder veel interviews gemaakt worden met toenmalige bewoners van de wijk, van wie een aantal inmiddels natuurlijk al verhuisd was, zodat het speurwerk heel wat tijd vergde. Bovendien waren de berichten, ook de rapporten, vaak met elkaar in strijd, en dan was het moeilijk om het juiste gegeven eruit te destilleren. Eén voorbeeld daarvan: het preciese tijdstip van het neerstorten van het vliegtuig. Officiële stukken noemen daarvoor de volgende tijden:

- Luchtbescherming, uitkijkpost
Domtoren: vliegtuig in brand 00.56 uur
- Brandweer: brandmelding 00.58 uur
- G.G.D.: tussen 00.00 en 02.00 uur
- Hoofd Luchtbeschermingsdienst:
ontvangst bericht neergestort vliegtuig 01.15 uur
- Politie: 01.00 uur

Als meest aannemelijke tijd werd genomen die door de uitkijkpost op de Domtoren gemeld werd, daar dit een rechtstreekse waarneming was. De overige instanties werden naar aanleiding van die melding gewaarschuwd en hebben waarschijnlijk het tijdstip waarop zij het bericht ontvingen in hun rapportenboek genoteerd, zoals blijkt bij het Hoofd van de Luchtbeschermingsdienst.

Ervaringen

Hoe hebben de bewoners de ramp ervaren? We zullen enkele van hen dit zelf laten beschrijven.

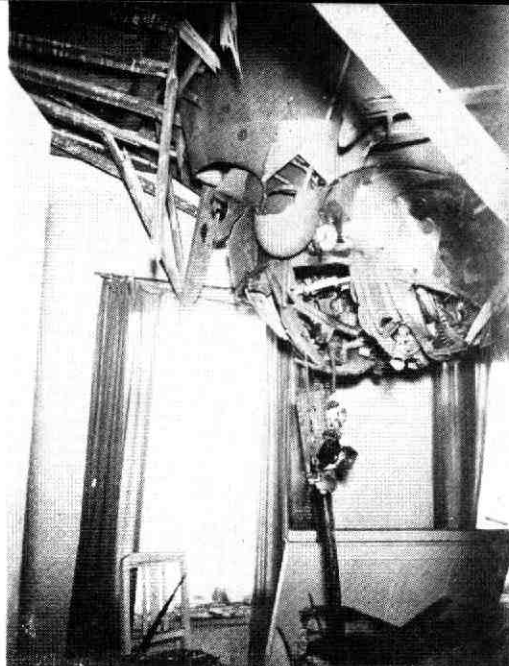
J. van Hes aan de Gildstraat 154 vertelde er Cocural het volgende over:

„De nacht, dat die Engelse bommenwerper is gevallen, kan ik me nog precies herinneren, omdat er die nacht zoveel gebeurd is, dat dit je je hele verdere leven bijblijft. Wanneer het precies geweest is weet ik niet meer, maar we hebben toen hier geluk gehad. Er is toen een stuk van het vliegtuig precies op de telefoondraden of haken gevallen van een bovengrondse leiding, die toen van ons huis naar de bureu liep. Dit stuk is alsof het op een springveren matras neerkwam, weer omhooggesprongen en over ons dak op het achtergedeelte van het huis van onze bureu (Bladstraat 2) gevallen. We hebben wel de enorme vuurgloed gezien toen het vliegtuig viel en de klap gehoord. Maar het vliegtuig zelf konden we niet zien aankomen omdat ons zolderraam naar de andere kant lag. De boel naast ons en achter ons stond al snel in brand, en de omstanders en de bureu vormden een ketting om nog te redden wat er te redden viel. In de zenuwen is toen veel stuk gegaan door te vlug en te ruw neerzetten van de spullen die eerst gered werden.”

De heer en mevrouw Van Emmerik, Kapelstraat 41, haalden deze herinneringen op:

„In die nacht toen het brandende vliegtuig naar beneden viel en de omgeving fel verlichtte, was het of alles om ons heen in brand stond. Er vielen stukken iets verder op de huizen van de familie De Boer op nummer 49 en er naast op nummer 47 van de familie Stravers. Mevrouw Stravers was buiten en riep maar steeds „Het kind is nog boven”. We hebben een grote ladder en die hebben we er nog heen gebracht, maar we konden er niet meer bij omdat alles in lichtervlaai stond vanwege al die benzine. In onze tuin stond een grote perenboom; die was ook één en al vuur. Het was een ontzettend gezicht. Later hebben we nog een vliegtuig in brand zien vliegen, maar die ging gelukkig een andere kant op.”

De kleine Aart Stravers is inderdaad in de vlammen omgekomen. Ook vader en moeder De Boer met hun 12-jarige zoon Johan zijn het slachtoffer geworden van de brandbommen die het vliegtuig aan boord had. In nr. 20 aan de Obrechtstraat bezweek de oude C. G. van Heelsum op eigenaardige wijze: wakker geschrokken stapte hij uit bed pardoos door het gat dat een brokstuk van het vliegtuig door dak en vloer van de verdieping waar hij lag te slapen geslagen had, en overleed aan de gevolgen van die val. Verder heeft de ramp drie zwaargewonden en een aantal lichtgewonden opgeleverd. De materiële schade kan kort worden aangeduid met de mededeling dat er 33 panden in de wijk lichte beschadigingen vertoonden en

Zo hing de neuskoepel met mitrailleurs in de kamer van Palmstraat 38. Duidelijk zijn ook de banden met mitrailleurkogels zichtbaar. (GA Utrecht, HA V 43.37).

11 huizen ofwel zwaar beschadigd of geheel uitgebrand waren.

(wordt vervolgd)

A. Cocural en L. Zwaaf jr.

Telefoon Drukkerij

Het telefoonnummer van onze drukker, Drukkerij De Boer-Cuperus b.v., staat foutief vermeld in de advertentie op pagina 3 omslag. Het juiste nummer is: (030) 88 58 21.

Ruilbeurs

De heer A. J. A. M. LISMAN, Groenekanseweg 54, Groenekan, probeert al jaren in het bezit te komen van het boekje „1000 jaar dorpsleven aan de Vecht”, geschreven door dr. v. d. Linde en uitgegeven in 1954.

Wie kan de heer Lisman hieraan helpen? Drs. L. VAN TONGERLOO is nog blijven zitten met maandbladen 1970-1971, die niet zijn afgehaald. U kunt haar bellen op 19 juni tussen 19.00 en 19.30 uur.

Kerkplein Rijsenburg in 1900 (foto: Barend Kraal)

Het kerkplein van Rijsenburg

In 1973 bracht de Rijsenburgse beeldhouwer Wim Harzing in ons Maandblad de problematiek naar voren rond het pleintje van Rijsenburg, het enige gerealiseerde stukje stedenbouw in Nederland in de Napoleontische tijd (pag. 66/67).

In de Stichtse Courant van 20 februari 1975 formuleert hij zijn suggesties nog eens opnieuw. Hoe zeer hem deze zaak ter harte gaat, blijkt wel uit zijn slotwoord:

„Indien dit (plein), voor zover mogelijk, weer in zijn oude luister zou kunnen worden teruggebracht, zodat het gehele plein als etalage gaat werken voor daar gevestigde zaken, dan zou ik kunnen verzuchten: „Laat nu, o Heer, uw dienaar gaan in vrede”.”

Noodkreet

Na publikatie van dit laatste artikel schreef hij mij een „noodkreet” die ik hieronder laat volgen en reeds toezond aan de ministeries van C.R.M. en V.R.O., aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en aan het gemeentebestuur van Driebergen-Rijsenburg, daar ik meen deze niet beter te kun-

nen steunen dan door er - indringend geformuleerd als hij is - zo veel mogelijk bekendheid aan te geven.

C. L. Temminck Groll

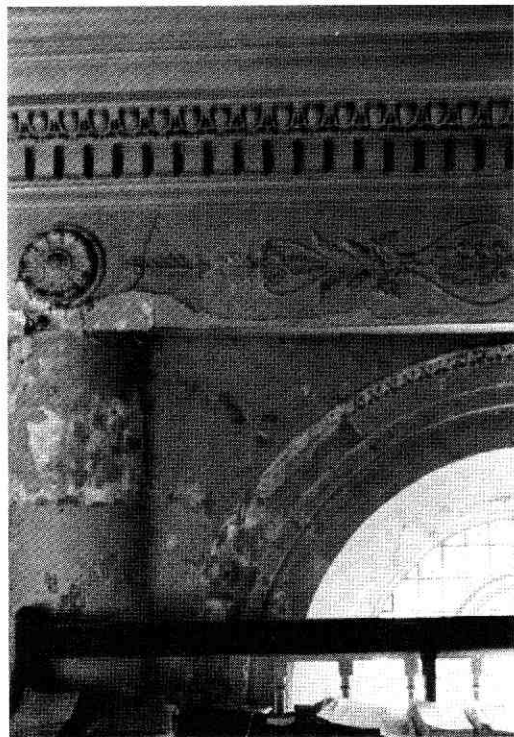
Zeer geachte Professor,

Ten einde raad, zou ik haast zeggen, kom ik bij u aankloppen, want we worden van het kastje naar de muur gestuurd, 't Gaat om Kerk en Kerkplein van Rijsenburg.

In de Stichtse Courant 20-2 kunt u zien, wat we als minimum verlangens ten aanzien van het Kerkplein vragen.

Wat de Kerk betreft (beschermd monument) heeft dit tot heden geen enkel effect gesorteerd.

Subsidie voor herstel is aangevraagd en toegezegd, maar tot heden nog steeds niet gerealiseerd. Van 1968 uitgesteld tot 1970, toen tot 1973 en thans is het 1975, HET MONUMENTENJAAR! Nu is er echter nog geen subsidie te bekennen. De Kerk staat bij het leven te verrotten. Een functionaris van de Rijksdienst is pas nog eens komen inspecteren. Er werd - uit nood - geadviseerd om delen van de toren maar te slopen (!) met het oog op gevaar van afvallende stukken.

Het fraaie empire-stucwerk van het kerkinterieur (documentatie t.b.v. restauratieplan 1968!)

Kortom 't is om hopeloos te worden. Je wordt van hot naar her gestuurd en als niet ingewijde sta je daar dan maar!

Mijn vraag aan u is nu: Kunt u ons niet eens schrijven, welke procedure er gevolgd zou moeten worden om schot in de toestand te krijgen. Op de t.v. bij een interview met staatssecretaris Schaefer, viel het woord „procedure-chaos”. Daar zitten we hier ook midden in. Er moet toch een manier zijn om daar uit te geraken. Het zou een onherstelbaar verlies betekenen indien dit unieke geval van Kerk en bijbehorend plein, „aus einem Gusz” in volle Empirestijl gebouwd, verloren zou gaan.

In Nederland vindt het zijn weerga niet, er werd immers vrijwel niets gebouwd in de jaren rond 1810.

Er is al zoveel vernield en gesloopt, laten we dit mooie dorpskerkje, als ENIG specimen uit die tijd, toch trachten voor ondergang te behoeden. Helpt u ons toch met uw raad en advies.

Wim Harzing (76)

Boekje open over Domorgel

M. A. Vente, *Orgels en organisten van de Dom te Utrecht van de 14e eeuw tot heden*. 72 blz. + 16 blz. illustratie. f 18,50. Verkrijgbaar in de Dom op zaterdagmiddagen, bij het Citypastoraatsbureau Achter de Dom 1 (tel. 310403), bij een aantal boekhandels en de fa. Wagenaar in Utrecht en bij de uitgeverij Boeyinga te Sneek.

Op 7 juni is het Domorgel, dat net zoals het speeltuig in de Domtoren een paar jaar had moeten zwijgen, weer tot klinken gekomen. Ter gelegenheid daarvan heeft het citypastoraat van de hervormde gemeente Utrecht een boekje laten verschijnen, dat verzorgd is door dr. Vente, een der adviseurs voor deze orgelrestauratie. Het bevat dan ook de verantwoording van de restauratie, die is uitgevoerd door de Utrechtse orgelmakers Van Vulpen. Daaruit noem ik als opvallendste onderdelen voor de bezoeker het herstel van de oorspronkelijke witte kleur van de kast, en het herstel van de stemmencombinatie zoals die in 1831 was, dat wil zeggen dat met 500 nieuwe pijpen 5 registers uit 1831 en 3 uit 1571 gereconstrueerd zijn. Het hele door Jonathan en Johan Bätz gebouwde orgel bevat namelijk nog een groot gedeelte van het instrument dat Peter Jans de Swart in 1571 gebouwd had. Een zeer uitgewerkte beschrijving van de dispositie en het pijpwerk, die ook is opgenomen in het boekje, zal uiteraard meer de orgelkenner aanspreken.

Om het orgel een herhaling van de aantasting door de heteluchtverwarming te besparen, heeft men in de zijtorens een permanente plastic afsluiting aangebracht en voor het overige gedeelte van het orgelfront vlak achter de pijpen rolgordijnen gereconstrueerd, die 's zomers open en 's winters gesloten zullen zijn. Een proef in de winter 1972/73 had uitgewezen, dat dit voldoende bescherming tegen schommelingen in temperatuur en vochtigheid zou geven gedurende korte verwarmingsperiodes.

Dit werkje biedt bovendien een geschiedenis van de muziekbeoefening in de Dom (en in het voorbijgaan ook nog heel wat gegevens voor de andere kerken in de stad). Met één beperking: bij gebrek aan bewaarde muziekboeken en voldoende andere gegevens valt er het minste te zeggen over de muziek zelf die in deze kerk in vroeger eeuwen heeft geklonken. Maar over de zangers - reeds beschreven in Vente's openbare les van 1965 -, de organisten, de opeenvolgende orgels en hun bouwers vindt men hier een schat aan gegevens, bijeenge dragen uit archieffondsen en verspreide vermeldingen in bronnenpublicaties en literatuur. Tegenover de in de laatste jaren in de Dom zo

opgebloeide muziekbeoefening is het wel curieus om te lezen, hoe juist Utrecht een der steden is geweest die de befaamde uitsluiting van het orgelspel ter begeleiding van de gemeentezang het langst heeft volgehouden. Dat de calvinisten overigens vóór die puriteinse periode in toerbeurt met het orgel zongen, daarvoor bieden Utrechtse stukken de enige tot nu toe bekende aanduidingen. Negen bijlagen bevatten bestekken en rekening-posten voor reparaties of wijzigingen aan het orgel, o.a. het ontwerp van de gebroeders Bätz. Een register op persoonsnamen vergemakkelijkt de raadpleging.

Daar ik deze aankondiging schrijf aan de hand van drukproeven kan ik niets zeggen over de kwaliteit van de uitvoering. Wel weet ik dat het boekje goed geïllustreerd zal zijn.

Tentoonstelling

In het najaar zullen we kans hebben om nog heel wat meer van het werk van de orgelbouwers Bätz te leren kennen. Het Centraal Museum zal namelijk in samenwerking met de universiteit van 20 november af een tentoonstelling over hen houden die tot in januari zal duren.

L. v. T.

Op 21 juni open voor publiek

Woontoren Den Ham gerestaureerd

De wijze waarop ir. Bardet in zijn bewerking van het Kastelenboek van de provincie Utrecht van Clifford Kock van Breugel zijn beschrijving aanvangt van het „Huys ten Hamme met seven mergen landts daer 't Huys op staet in den Ban van Vleuten in den Proesten Gereghte van Oud-Munster", kan niet sprekender: Wanneer men van Utrecht naar Woerden spoort, ziet men bij Vleuten een oude toren en een poort uit een boomgaard oprijzen. Dit is alles wat er over is van de zeer oude en sterke onder Vleuten liggende ridderhofstad Den Ham, die leenroerig was aan de grafelijkheid van Holland.

Om in het Monumentenjaar 1975 extra aandacht aan deze merkwaardige toren te besteden heeft een bijzondere reden. Door de volharding van de eigenaresse mevrouw mr. J. E. H. van Andel-Royaards, de medewerking van de gemeente Vleuten-De Meern - zowel financieel als administratief - en de financiële hulp van rijk en provincie, is het gelukt dit jaar - na een periode van bijna 40 jaar - de restauratie te voltooien.

Op 21 juni 1975 zal de gerestaureerde toren voor het publiek worden opengesteld.

Daarmee is een uniek stukje historie voor het nageslacht behouden gebleven. Hoewel dit laatste overigens nog niet eens zeker is, omdat een goede en passende bestemming voor de toren nog niet gevonden is. Indien de toren weer lang zonder bestemming blijft, zal het verval snel intreden en opnieuw restauratie moeten volgen.

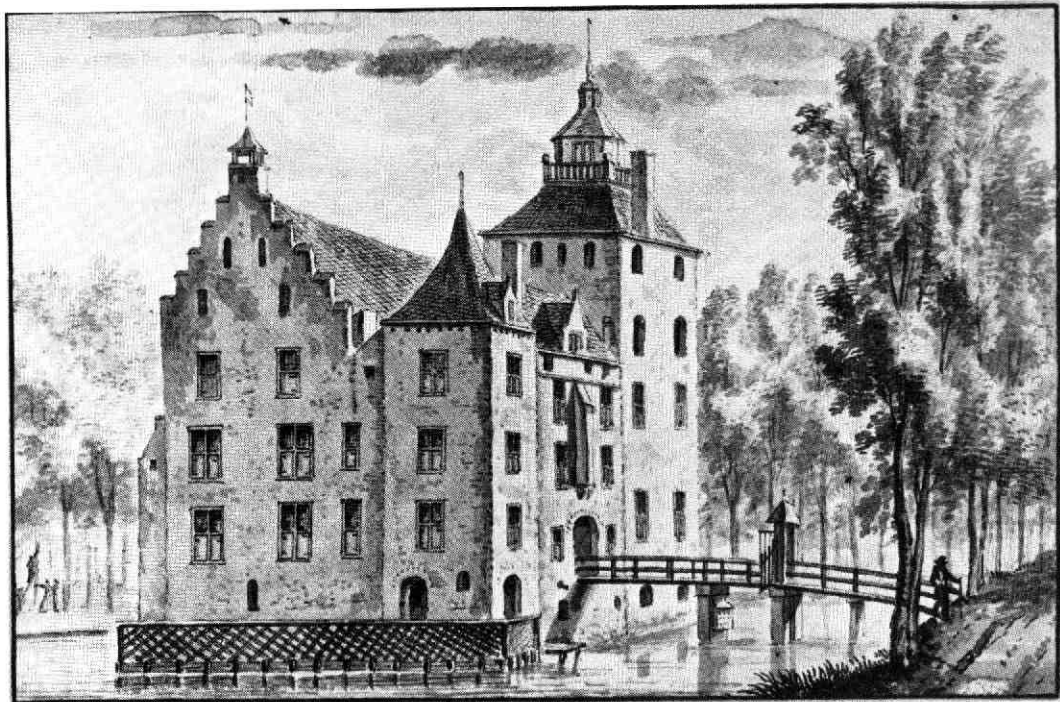
Maar wellicht levert de tijdelijke openstelling na 21 juni 1975 een gegadigde op, die een passende bestemming voor de toren gevonden heeft.

Den Ham wordt reeds in de 12e eeuw genoemd, maar zal van oorsprong nog wel ouder zijn. Daardoor behoort de Hamtoren tot de oudste nog intact zijnde woontorens.

De oorspronkelijke (stenen) burchten zijn zeer eenvoudig en vaak omgeven met een brede diepe gracht. De oorsprong is meestal een hoeve die verdedigbaar is gemaakt door deze te omheinen met palissaden en door het aanbrengen van één of meerdere grachten. De woontoren - en dus de Hamtoren - diende als verblijf, woning, verdediging, opslag van voedsel en strijdmaterialen. De onderste verdieping werd gebruikt voor het opslaan van de voorraden en was niet bereikbaar van buitenaf. Daarboven bevond zich de woonruimte, die bereikbaar was via een buitentrapp. Daarboven bevonden zich de slaapruimten, afgedekt met een plat dak met kantelen.

Voorbeelden van de woontorens zijn er in de provincie Utrecht ruimschoots, zoals Walenburg en Lunenburg aan de Langbroekerwetering. Uit de woontoren ontwikkelde zich het kasteel met de vierkante plattegrond met hoektorens.

Terug naar de Hamtoren. De forse van baksteen opgetrokken toren spreekt duidelijk van een bewogen verleden. De moeten van de bedakking van twee aansluitende vleugels van het voormalig kasteel als littekens op de torenromp achter-

gebleven, leggen getuigenis af van vroegere grootheid.

De huidige toren is waarschijnlijk de oorsprong van het kasteel. De toren heeft thans een hoogte van 27 meter tot de daklijst, waarboven nog een dak en koepeltje van samen 7 meter komen. Oorspronkelijk zal de toren slechts 3 verdiepingen hebben geteld in plaats van de huidige 6 verdiepingen. De muurdikte bedraagt op het maaiveld 1.80 meter.

Aan de toren werden vermoedelijk in de 16e eeuw, woonvleugels aangebouwd van 3 verdiepingen. Omstreeks 1870 is dit gedeelte van het kasteel gesloopt, op de gewelven na, die een oppervlakte hebben van 16 x 10 meter en die nog aanwezig zijn, afgedekt met een pannendak. „De aanwezigheid van deze kelders, de gotische schouwen in de toren, de warme kleur van de baksteen, daar waar de bepleistering ontbreekt of waar het felle rood door het verweerde wit heen is gedrongen, de geestige bekroning van het torenlichaam en de weerspiegeling in de brede gracht, maken dat de Hamtoren een monument is dat waard is aan het nageslacht overgedragen te worden". Aldus het oordeel van de Rijksc commissie Monumentenzorg. Ook is de toegangspoort uit 1642 gespaard gebleven, waarin het wapen van de ridderhofstad (in zilver 3 rode ruiten met in het schildhoofd een blauwe barensteel van 3 hangers) is aangebracht. In 1259 wordt voor het eerst een lid van de familie

De ridderhofstad Den Ham, in 1700 getekend door A. de Haan.

(Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg).

Utenham genoemd. Elf generaties blijft Den Ham in het bezit van dit geslacht. Na 1698 volgen een paar verwante families. Pas in de 19e eeuw wordt het huis enkele malen verkocht. Zo wordt het in 1857 eigendom van mr. Willem Jan Royaards, wiens achterkleindochter mevr. mr. J. E. H. van Andel-Royaards de huidige eigenaresse is.

Het verhaal van de restauratie vangt aan op 27 april 1936, toen burgemeester en wethouders van de voormalige gemeente Vleuten aan Monumentenzorg een brief schreven over de slechte toestand van de Hamtoren: „Het allernodigste is wel dit, dat het dak hersteld wordt, waardoor verder inregenen wordt voorkomen".

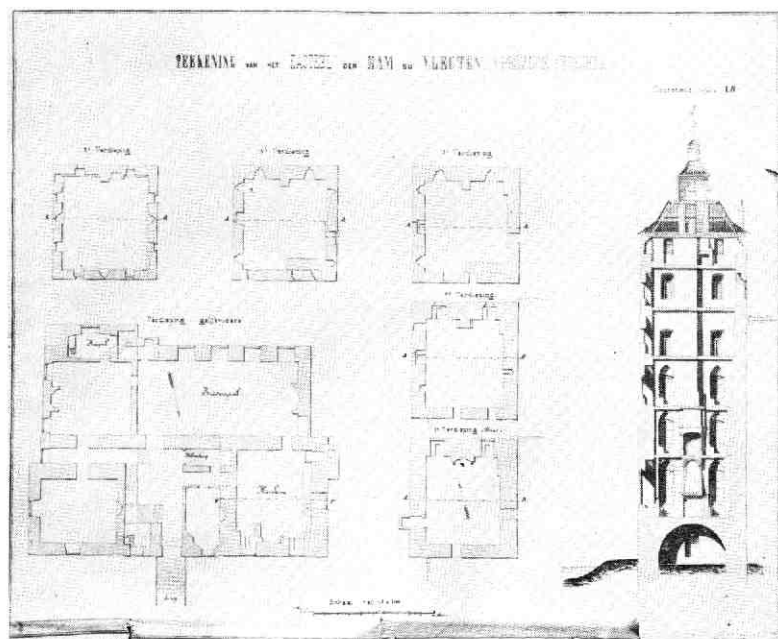
Interessant is hetgeen door Monumentenzorg (Kalf) wordt geantwoord in juni van dat jaar: „Dat de toren scheef gezakt is en dat het pleisterwerk van de buitengevels afvalt, is geen bezwaar van betekenis. Erger zijn de gevolgen van inwatering aan de vensters en aan den voet van het dak. Het muurwerk vertoont zware scheuren en de verankering is niet meer voldoende, zoodat de toren naar alle kanten afwijkingen laat zien. Inwendig heeft hij, vooral op de drie bovenste ver-

diepingen, veel van inwatering geleden, zoodat de balklagen en vloeren zoozeer vergaan zijn, dat zij niet meer begaanbaar zijn; enkele balken zijn zelfs doorgebroken. Oorzaak van deze toestand is de niet meer waterdichte dakbedekking; de constructie van het dak is nog vrij goed en alleen de verzakte bekroning met uitzichtorentje behoeft eenige herstelling. De aangrenzende lage schuur is zoo bouwvallig, dat het verblijf erin gevaarlijk is geworden. Daar de overblijfselen van het kasteel de Ham op een eiland liggen, dat niet toegankelijk is voor onbevoegden, is het dreigend instortingsgevaar een minder dwingend argument om tot restauratie over te gaan, dan het feit, dat deze

dat deze kosteloos aan de gemeente in eigendom worde overgedragen".

De heer H. W. J. Royaards blijkt niet ongenegen op het voorstel in te gaan, hetgeen bericht wordt in een schrijven van 8 juli 1936. Het vreemde is echter, dat het gemeentebestuur op 29 juli aan Monumentenzorg schrijft, dat de raad geen medewerking kan verlenen aan het beschikbaar stellen van de restauratiekosten, omdat de gemeente noodlijdend is. Voorgesteld wordt, dat het Departement van Binnenlandsche Zaken deze toren in eigendom overneemt (1).

Aan de eigenaar deelt de gemeente mee wel genegen te zijn verder te onderhandelen en vraagt

Plattegronden en dwarsdoorsnede van Den Ham vóór de afbraak van de woonvleugels rond 1870.

(Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg).

toren, die imponeert door zijn eenzame ligging op een breed-omwaterd terrein en door zijn forsche afmetingen, een belangrijk overblijfsel is van een middeleeuwsch kasteel en een factor van hoge bekoring vormt in een overigens aan dergelijke accenten arme omgeving".

Door Monumentenzorg wordt vervolgens aan het gemeentebestuur de volgende suggestie gedaan: „Mocht u hem (de eigenaar) een voorstel kunnen doen, waardoor de herstelling (geraamd op f 8.000,—) minder bezwarend voor hem wordt dan zou het thans het geschikte oogenblik zijn".

Bij brief van 6 juli 1936 stelt het gemeentebestuur aan de eigenaar voor de toren in eigendom over te nemen: „Waar zulke groote kosten aan de restauratie verbonden zullen zijn, doen wij beleefd een beroep op Uwe welwillendheid en wel daarin,

een concept-overeenkomst, die prompt op 9 september 1936 van notaris C. J. Simons te Utrecht wordt ontvangen.

Het overleg strandt echter wanneer op 14 september 1937 de eigenaar overlijdt.

De erfgenamen wensen het ontwerp-contract van overdracht van de toren als ingetrokken te beschouwen en met medewerking van Monumentenzorg zelf tot restauratie over te gaan.

Op 14 maart 1938 deelt de burgemeester van Vleuten aan de nieuwe eigenaar, de heer W. J. Royaards mee, dat hij uit een telefonisch onderhoud met Monumentenzorg de indruk heeft, „dat op de volgende Rijksbegroting een post voor subsidie voor de restauratie van den Hamtoren te wachten is. De afdoening van dergelijke aangelegenheden gaat gewoonlijk zeer langzaam. Heeft

men echter de medewerking van Monumentenzorg dan komt men er wel".

Hij zal niet hebben vermoed, dat het uiteindelijk 1975 zou worden!

In november 1938 adviseert Monumentenzorg (Van Nispen tot Sevenaer) „den normalen weg te bewandelen: de eigenaar (de erven) richten een verzoek om subsidie tot den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, tot de Provincie en tot de Gemeente". De gesuggereerde subsidies bedragen respectievelijk 20, onbekend en 25%. Dan wordt er omtrent de noodzakelijke restauratie geruime tijd niets vernomen. Het inmiddels ingetreden oorlogsgeweld zal daaraan wel niet vreemd zijn geweest.

Op 19 maart 1941 wijzen burgemeester en wethouders van Vleuten Monumentenzorg toch weer op de zorgelijke toestand waarin de Hamtoren zich bevindt, een toestand die zelfs zo zorgelijk is, dat op 3 juni 1941 een zekere M. L. Adama uit Den Haag aan het gemeentebestuur schrijft: „Het is ons - in 't voorbijgaan per trein - herhaaldelijk opgevallen, hoe bedenkelijk scheef het bovenstuk van de oude Hamtoren begint te staan. Wij vreezen, dat hij een zwaren storm niet meer zal kunnen verduren, wat we zouden betreuren (...)"

Tientje!

Om de restauratie op gang te brengen verzoekt hij het gironummer van de gemeente bekend te maken om daarop f 10,— (!) over te maken. Onder vriendelijke dankzegging wordt dit aanbod door het gemeentebestuur echter afgewezen.

Daar antwoord van Monumentenzorg achterwege blijft schrijft het gemeentebestuur wederom op 20 april 1942. Ook deze brief blijft onbeantwoord. De eigenaar kan echter niet meer wachten. In juni 1942 is een plan tot restauratie gereed, opgemaakt door de aannemer I. Woudenberg te Utrecht. De kostenraming belooft f 2.500,—. Het plan omvat „de verwijdering van de bouwvallige bovenste koepel en uitkijktorentje. Deze zullen niet opnieuw opgebouwd worden, daar hiervoor behalve veel nieuw materiaal ook steigerwerk van buiten vereist zou zijn, wat de kosten onevenredig zou doen stijgen, terwijl zij bovendien gemist kunnen worden, zonder het uiterlijk van de toren geweld aan te doen. Het pannendak zal worden hersteld en in het midden met een plat zinken dak afgesloten. Verder wordt gedacht aan herstel van de zoldervloeren voorzover nodig om de trappen weer begaanbaar te maken, terwijl ook de ramen en gaten in de muren weer gedicht worden".

Met deze summiere restauratie wordt in juli 1942 aangevangen. Dit plan zint Monumentenzorg kennelijk niet, want op 19 augustus pleit de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg voor het behoud van het torentje, waarvan de restauratie-

kosten op f 7.500,— worden geraamd. Bij brief van 9 september neemt Monumentenzorg daarvan 60% voor haar rekening als de gemeente en de provincie ieder 20% nemen. Aldus wordt besloten 15 oktober 1942, waardoor een einde komt aan deze eerste restauratiefase.

(wordt vervolgd)

J. F. K. Kits Nieuwenkamp
bestuurslid Stichting
Utrechtse Kastelen

Geraadpleegde literatuur:

J. R. Clifford Kocq van Breugel, *Kastelenboek Provincie Utrecht*, herzien door J. D. M. Bardet, 1966.

E. B. F. F. Wittert van Hoogland, *Utrechtse Ridderhofsteden*, dl. II, blz. 345 e.v.

J. F. K. Kits Nieuwenkamp, *Utrechtse Kastelen en het Monumentenjaar 1975*, in: *Uit in Utrecht 1975*, nr. 3.

Archief gemeente Vleuten-De Meern.

OUDEWATER in 1575

Na de inname van Den Briel door de Watergeuzen op 1 april 1572 koos Oudewater als eerste stad in Zuid-Holland de zijde van de Prins. Drie jaren later, op 7 augustus 1575, hernoemen Spaanse troepen het stadje, dat op gelijke wijze als Zutphen en Naarden in 1572, werd uitgemoord en geplunderd, na een belegering van drie weken.

De militaire bedrijvigheid had veel toeschouwers uit Utrecht en omgeving naar Oudewater gelokt, waarvan een aantal huiswaarts keerde met een uit soldatenhanden vrij gekocht kind. Ook volwassenen wisten aan de dood te ontsnappen door betaling van een losprijs.

De stad Utrecht diende als fourageplaats, waarheen ook de gewonde soldaten werden gebracht. Tevens vormden de buitgemaakte goederen aldaar handelswaar, waarmee de Spaanse troepen hun achterstallige soldij enigszins compenseerden.

Een Spaans garnizoen hield Oudewater ruim een jaar bezet, waarna de wederopbouw langzaam op gang kwam. Meerdere panden uit de periode van herbouw zijn een sieraad geworden in het stadje. Naast een herdenkingsdienst, wordt van half juli tot half augustus a.s. een tentoonstelling over het gebeurde in 1575 gehouden in het stadhuis te Oudewater.

Ook zal een gedenkschrift verschijnen, geschreven door de streekarchivaris van Zuid-West Utrecht J. G. M. Boon, dat bij intekening vóór 15 juli a.s. ongeveer f 14,— gaat kosten (omvang ± 200 blz.). Bestellingen kunnen gericht worden aan het gemeentebestuur van Oudewater, p/a Goudse Straatweg.

Utrecht en het Europese Monumentenjaar 1975

Het gemeentebestuur van Utrecht heeft in het kader van M '75, samen met bijna 200 andere Europese steden een inzending laten verzorgen naar de Monumentenmanifestatie in Brugge, die van 9 mei tot medio juni gehouden is.

De voorbereidingscommissie was unaniem van mening dat de aandacht in het bijzonder moest worden gevraagd voor de restauratie van de oude werven, werfmuren en huizen langs de Utrechtse grachten, voor het ontstaan en de ontwikkeling van het opvallend grote voetgangersgebied in de oude binnenstad en voor het pas gereed gekomen herstel van de bijna unieke Dombeiaard.

Na bezichtiging van de talloze inzendingen in Brugge kan men zonder meer stellen, dat Utrecht met deze presentatie naar buiten goed uit de bus is gekomen. De juistheid van deze bewering kunt u hoogst persoonlijk controleren, omdat besloten is om het in Brugge tentoongestelde materiaal naar

het Informatie Centrum Utrecht (I.C.U.) aan de Lange Jansstraat over te brengen. Daar zal één en andere - produkt van goede samenwerking tussen enkele gemeentelijke instellingen - gedurende een viertal weken te zien zijn.

Daarna zal alles naar de Flevohof gaan, waar eveneens plannen worden voorbereid om de belangrijke zaak van de zorg voor onze monumenten in de vorm van een grote expositie onder de aandacht van de bezoekers te brengen. Utrecht zal daar met de 12 meter grote inzending zeker geen slecht figuur slaan.

Dus van medio juni - medio juli naar het I.C.U. (en zegt u daar gerust wat u er van vindt) en als u geen tijd heeft kunt u daarna nog naar de Flevohof. U moet het in ieder geval gezien hebben!

A. Graafhuis

(Foto: Gem. Foto- en Filmdienst)

Nogmaals het geveltekenfonds...

In het meinumner van het Maandblad heeft u kunnen lezen dat het plan bestaat om een zgn. geveltekenfonds op te richten. Het zou wenselijk zijn om met de uitvoering van dit idee nog in het Monumentenjaar 1975 te beginnen.

U zult echter begrijpen dat de daadwerkelijke en actieve steun van de leden van onze vereniging

hierbij niet gemist kan worden. Daarom wil het bestuur reeds in dit prille stadium een oproep tot u allen richten. Het ligt nl. in de bedoeling om in de nabije toekomst één of meer werkgroepen te formeren, die zich gaan bezighouden met een aantal onderzoekjes. Als lid van zo'n werkgroep zal men zich dan bijvoorbeeld kunnen gaan verdiepen in: een inventarisatie van bekende en onbekende geveltekens in stad en provincie, documentatiewerk, literatuur- en archiefonderzoek; kortom, al

het (min of meer) wetenschappelijke werk dat uiteraard vooraf moet gaan aan een verantwoorde plaatsing of herplaatsing van zo'n gevelteken. Mocht uw belangstelling voor één en ander zijn gewekt en bent u in de gelegenheid om als lid van een werkgroep aan dit onderzoek mee te doen, laat u het dan schriftelijk of telefonisch weten aan G. J. Röhner, p/a Gemeentelijk Archief, Alexander Numankade 199 te Utrecht, tel. 71 18 14. G. J. R.

Naschrift

Naar aanleiding van het artikel Adoptie Monument in het meinumner, maakt ons lid de heer mr. P. H. Damsté de redactie attent op het pand Ganzenmarkt 24, dat sedert het begin van de 14e eeuw „Compostel“ heeft geheten. Deze naam wordt zelfs nog in een transportakte van 1913 gebruikt. De heer Damsté verwijst volledigheidshalve naar zijn artikel hierover in het Jaarboek van 1967 (blz. 33-37) en naar Temminck Groll's boek Middeleeuwse stenen huizen te Utrecht (blz. 40-41).

Red.

Oproep voor oude foto's

Steeds meer mensen - uit Utrecht en daarbuiten - tonen de laatste tijd een groeiende belangstelling voor het verleden. Het gevolg van een en ander is, dat de vraag naar oude afbeeldingen met de dag stijgt.

De stad Utrecht beschikt zelf over een goed voorziene prentenverzameling, zodat in het algemeen wel aan die vraag voldaan kan worden.

Maar het blijkt toch nogal eens dat de gemeentelijke collectie niet compleet is. Dit komt vooral aan het licht bij het maken van tentoonstellingen en het uitgeven van boeken waarin afbeeldingen uit het verleden niet kunnen worden gemist.

Aan deze situatie kan natuurlijk wel wat worden gedaan. Wanneer de leden van onze Vereniging, of nog beter, wanneer de Utrechtse burgers eens serieus willen nagaan of zij in hun particuliere verzamelingen oude afbeeldingen aantreffen en in het bevestigende geval daarvan het Utrechtse gemeentelijk archief op de hoogte brengen, dan is er al heel wat gewonnen. In de praktijk is het maar al te vaak zo, dat bij gelegenheden als verhuizingen de foto's van vroeger nog één keer worden bekeken en daarna dikwijls worden weggegooid. Dat de medewerkers van het archief dit betreuren zal u duidelijk zijn.

Als u nog over oude foto's beschikt, wilt u dit dan melden? Wij van het archief zullen u erg dankbaar zijn, als u de foto's aan ons zou willen afstaan,

of als u ons in staat zou willen stellen uw foto's te reproduceren*). In voorkomende gevallen kunnen wij dan - beter nog dan tot nu toe - aan de klimmende vraag naar afbeeldingen van het oude Utrecht voldoen. Het telefoonnummer van het archief is 030 - 71 18 14 (prentenverzameling).

A. Graafhuis

*) Uiteraard ontvangt u uw foto onbeschadigd terug.

Wat betekent de naam Voordaan?

Toen mej. De Bouter en ik het vorig jaar, naar aanleiding van het artikel van de heer J. Belonje, spraken over Voordaan, rees ook de vraag wat de naam van dat landgoed wel zou betekenen. Zij heeft dat punt toen voorgelegd aan de directeur van het Instituut voor Dialectologie, Volkskunde en Naamkunde te Amsterdam. Dr. D. P. Blok heeft geantwoord, dat „voordaan“ een oude spellingsvariant is van „voortaan“, zoals enkele vermeldingen van het goed het inderdaad ook noemen. Belangrijk is dat de betekenis destijds veel ruimer was dan nu: het kon ook „verder, verderop gelegen“ betekenen. Zo blijkt deze benaming verwant aan de namen Altena (al te dichtbij), Alteveer (nogal ver weg) en Nergena (nergens dichtbij). We mogen er wel aan toevoegen dat de naam Voordaan door deze oplossing begrijpelijk is geworden. Vanuit de stad gezien of gerekend vanuit een andere, oudere, woning, lag de boerderij resp. het landhuis Voordaan „verderop, verder weg“.

L. v. T.

Blauwkapel

Bewoners van Blauwkapel hebben op 12 mei de leden van de gemeenteraad een brief gezonden waarin zij de gemeente met klem verzoeken „er ten scherpste op toe te zien, dat aan het huidige karakter van Blauwkapel geen enkele schade zal worden toegebracht“. Dit in verband met plannen daar ter plaatse een horecabedrijf te vestigen. Onze vereniging heeft zich gaarne metterdaad bij dit verzoek aangesloten.

TOT AUGUSTUS

Met dit dubbelnummer neemt de redactie afscheid van u tot augustus. Goede vakantie!

Utrechts lantaarnconsoles

Beeldhouwer Janot Bürgi heeft op bijzonder klemmende wijze vorm gegeven aan het verhaal van Bisschop Koenraads dood in 1099. Het is het verhaal van de Utrechtse bisschop die ruzie kreeg met de Friese architect Pleberus over de bouw van de Mariakerk. Het plan tot stichting

kopen. De zoon ontfutselde zijn vader het geheim, namelijk om de kerk op ossehuiden te funderen.

Toen de kerkvorst in 1099 in de kerk de mis had gelezen en in de tuin van het Bisschopshof de getijden bad, viel Pleberus de bisschop aan. Hij trok zijn mes en doodde Koenraad.

De console, geplaatst onder Lichte Gaard 9, toont de stervende bisschop met naast hem de moordenaar Pleberus. Op de linkerzijde van de steen is de Mariakerk te zien. Eertijds was er in het schip van de kerk tegen een van de pijlers een gepolychromeerde zandstenen pilaster te zien die aan deze legende herinnerde. Er was een stier op te zien ten bewijze dat de kerk op ossehuiden rustte. Het fragment van de pilaster is nog heden ten dage te zien in het Centraal Museum. Ook wordt in het museum een schilderij van Pieter Saenredam uit 1641 bewaard, dat het interieur van de kerk voorstelt en waarop ook de gedenksteen te zien is.

Bisschop Koenraad

van de kerk was van Koenraad zelf afkomstig, maar de verwezenlijking ervan moest hij aan deskundigen overlaten. Zij waren het erover eens, dat de grond te moerassig was. Pleberus wist daar wel wat op, maar dan zou de bisschop flink over de brug moeten komen. Het bedrag was echter zo hoog, dat de bisschop naar een ander ging uitzien. Hij zag kans de zoon van Pleberus met veel geschenken om te

Beeldhouwer:
Janot Bürgi
Geplaatst:
Lichte Gaard 9
Foto: A. G. Ubaghs

Woontoren Den Ham gerestaureerd (2)

De oorlogsomstandigheden brachten mee, dat geen aandacht meer bestond voor verdere restauratie van de Hamtoren. Die belangstelling kwam pas weer in 1953.

Op 18 augustus 1953 richt het gemeentebestuur van Vleuten zich opnieuw tot het Rijksbureau voor de Monumentenzorg met het verzoek tot het instellen van een onderzoek „naar de toestand, waarin de Hamtoren verkeert en waarbij wordt aangegeven, welke maatregelen dienen te worden getroffen om deze toren te conserveren”.

De directeur van Monumentenzorg deelt op 16 oktober mee bereid te zijn een rijkssubsidie te bepleiten en stelt voor een subsidieverzoek in te dienen aan de hand van een restauratieplan, op te maken door ir. J. Baron van Asbeck te Driebergen (die inmiddels ook benaderd was voor een restauratieplan voor de N.H. kerk te Vleuten) mede in overleg met de rayonarchitect D. Verheus.

Om niet duidelijke redenen wordt de aandacht van de Hamtoren afgetrokken. Wellicht is de vorming van de nieuwe gemeente Vleuten-De Meern in 1954 met alle daarbij komende besommeringen de oorzaak daarvan.

Hoe het zij, in 1957 deelt de eigenaar van de Hamtoren mee voornemens te zijn de toren in de toekomst te doen restaureren onder leiding van de architect C. W. Royaards te Schoorl. Vooruitlopend hierop wordt door de heren R. en P. Rombout een restauratie verzorgd van de schouw in de torenkelder en van de beide toegangsdeuren.

Naar aanleiding hiervan deelt het gemeentebestuur op 25 april 1957 aan Monumentenzorg mee, dat de in 1953 gemaakte afspraken om niet meer bekende redenen niet zijn doorgegaan en verzoekt het

Monumentenzorg wederom de nodige contacten te leggen. Voorts deelt het mee, dat de eigenaar inmiddels aan architect C. W. Royaards opdracht heeft gegeven een restauratieplan voor dak en koepel van de toren te maken. Het gemeentebestuur pleit er echter voor bij een eventueel

EXCURSIES

Woensdag 20 september:

rondwandeling door Wijk bij Duurstede, een bezoek aan de tentoonstelling van recente opgravingsvondsten en een bezoek aan de korenmol met uitleg door

de laatste molenaar. De wandeling staat onder leiding van jhr. J. J. G. Alting van Geusau. Kaarten à f 2,50 vanaf 2 september verkrijgbaar bij De Discus, Minrebroederstraat 25, Utrecht. (Bij bestelling per giro - nr. 575520 - vijftig cent extra voor toezending per post.)

Vertrek vanaf busstation Utrecht met lijndienst WABO om 12.50 uur. Kosten busretour f 3,50, te voldoen in de bus. Eigen vervoer is ook mogelijk: verzamelpunt in Wijk bij Duurstede is het busstation, tijd 13.30 uur. Terug naar Utrecht: 16.55 uur.

Bij de plaatselijke VVV kan men zich voor f 4,— aanschaffen: Geschiedenis van Dorestad en Wijk bij Duurstede. Dit boekje is ook verkrijgbaar bij De Discus, die overigens 's maandags tot 13.30 uur gesloten is.

MAANDBLAD **oud-utrecht**

Voorzitter:
Secretaris:

Penningmeester:

Administratie:
Redactie:

Redactieadres:

A. H. R. Hoogezaad, Zandpad 87, Braukelen, tel. (03462) 23 62.
drs. H. L. Ph. Leeuwenberg, p/a Rijksarchief, Alexander Numankade 201, Utrecht, tel. (030) 71 00 44.
D. A. Belderbos, Kromme Nieuwegracht 19, Utrecht, tel. (030) 31 23 18.
Contributie: Minimum: f 30,—, gironr. 575520.
mevr. M. Uittenbogaard-van Terwisga, Titus Brandsmalaan 17, Vleuten, tel. (03407) 19 86.
G. J. Röhrner, p/a Alexander Numankade 199, Utrecht, tel. (030) 71 18 14, actualiteit.
H. Sneljder, Oasedreef 2, Utrecht, tel. (030) 61 60 91, eindredactie.
Mej. drs. L. van Tongerloo, Euterpedreef 52, Utrecht, tel. (030) 62 12 26, historie.

Oasedreef 2.

48e jaargang - nummer 7 - augustus 1975

Vereniging tot beoefening en tot verspreiding van de kennis der geschiedenis van de stad en de provincie Utrecht

definitief restauratieplan verder te gaan dan alleen deze restauratie.

Op deze brief wordt anderhalf jaar later door het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen positief gereageerd door goedkeuring van het plan (geraamde kosten f 47.047,—) tot restauratie van de kap met de bekroning en de daaronder gelegen balklaag en een rijkssubsidie

subsidie te verlenen van 25%.

De restauratie van de Hamtoren, waarvan de aanzet in 1953 werd gegeven en de plannen in 1957 werden uitgewerkt en in 1961 gewijzigd, kan een aanvang nemen. Op 16 april 1963 begint de n.v. Aannemersbedrijf v/h H. J. Jurriëns te Utrecht daadwerkelijk met de restauratie. Ze vordert langzaam en komt in verband met de steeds stijgende kosten

De schouw vóór restauratie. Foto: Rijksdienst van de Monumentenzorg.

van 50% van de subsidiabele kosten tot een maximum van f 23.500,— betaalbaar te stellen in 1961.

Hiermee start de lange fase van een hernieuwde restauratie van de Hamtoren. De kostenraming dateerde al uit 1957, zodat deze zeker niet meer juist was en aanzienlijk zou worden overschreden. In verband met de toentertijd geldende voorschriften mag echter nog steeds niet met de bouw worden begonnen, omdat namelijk de vereiste „rijks-goedkeuring” - nodig voor ieder bouwwerk - nog niet verleend is.

Bij brief van 12 juli 1960 deelt Monumentenzorg mede, dat het subsidiepercentage inmiddels verhoogd is tot 60. Het oorspronkelijke restauratieplan wordt herzien: het omvat een 1e etappe met herstel van bekapping en aanverwante werkzaamheden, uit te voeren in aangenomen werk door Aannemersbedrijf Jurriëns en als 2e etappe herstel van balklagen, vloeren, luiken, ramen, deuren enz., uit te voeren in regie. De totale restauratiekosten worden geraamd op f 116.000,—. Op 11 augustus 1961 wordt van Monumentenzorg de goedkeuring ontvangen voor beide etappes, met een subsidie-toezegging van 60%. De provincie volgt met een toezegging van 10% en op 27 februari 1962 besluit de gemeenteraad van Vleuten-De Meern een

en het vele meerwerk in 1967 weer tot stilstand. Door het overlijden van architect Royaards als gevolg van een noodlottig ongeval stagneren de werkzaamheden nog langer. Het werk wordt overgenomen door architect D. Verheus te Amsterdam, dezelfde die in 1953 als rayonarchitect van Monumentenzorg bij de voorbereiding van de restauratieplannen was betrokken.

Per 1 juni 1970 worden de sinds 1967 stilgelegde restauratiewerkzaamheden weer aangevangen. Monumentenzorg en de overige subsidiegevers gaan akkoord met een kostenstijging tot f 281.600,—. De daarbij behorende subsidiebedragen worden echter uitbetaald over de jaren 1972, 1973 en 1974. Voorts wordt geadviseerd een 3e en laatste faseplan in te dienen.

In 1973 ontstaat een ernstige stormschade van ongeveer f 19.000,—. Op 27 juni worden de totale restauratiekosten vastgesteld op f 358.497,— (te vergelijken met de oorspronkelijke raming van f 116.000,— in 1961). De subsidiebedragen worden door de eigenaresse vóórgefinancierd. Maar de tijd en het werk zit de restauratie weer niet mee. Op 3 oktober blijkt namelijk dat de uiteindelijk beschikbare middelen reeds met een aanzienlijk bedrag zijn overschreden en de werkzaamheden worden onmiddellijk stopgezet, juist op het

moment dat de restauratie nagenoeg gereed is. Daar komt nog bij, dat Monumentenzorg op 18 oktober 1973 meedeelt geen kans te zien de eindfase voor subsidie in aanmerking te laten komen. Deze situatie is voor de gemeente Vleuten-De Meern aanleiding bij Monumentenzorg te bemiddelen. De gemeente acht het onverantwoord een monument, waarin reeds voor ongeveer f 360.000,— geïnvesteerd is, onbeschermd aan weer en wind over te laten: de toren is nog steeds niet water- en winddicht. Aangedrongen wordt op het maken van een zeer eenvoudige eindfase. Dit resulteert in een bespreking op 20 maart 1974 tussen eigenaresse, de heer Chr. J. van Dongen van Monumentenzorg en de gemeente. Reeds een dag later deelt Monumentenzorg mee:

1. de situatie rondom de slepende restauratie van de Hamtoren vraagt om een snelle doorbreking van de huidige impasse;
2. gekozen wordt voor afronding van restauratieplan B, waarvoor begroting en bestek gereed gemaakt dienen te worden.

Op 1 mei 1974 wordt de telefonische mededeling ontvangen, dat plan B (de meest eenvoudige eindfase) voor f 150.000,— subsidiabel is verklaard. Op 7 juni volgt de schriftelijke bevestiging. Inmiddels is bekend dat de werkelijke kosten f 179.000,— (aanneemsom) bedragen. Ook gemeente en provincie verklaren zich met de afronding akkoord. In augustus 1974 begint de eindfase van de restauratie.

Met inbegrip van alle voorgaande verhogingen hebben de subsidiabele kosten van de restauratie van de Hamtoren in totaal f 559.299,— bedragen, waarin door het rijk 60% (f 335.579,—), door de provincie 10% (f 55.930,—) en door de gemeente 25% (f 139.825,—) is bijgedragen. De werkelijke kosten van de restauratie zijn aanzienlijk hoger, daar niet alle kosten subsidiabel werden geacht. Mede in verband hiermee werden via de gemeente Vleuten-De Meern nog enkele bijdragen ontvangen van in de provincie Utrecht aanwezige fondsen. Zonder deze fondsen zou het de vraag geweest zijn of de restauratie in 1975 voltooid zou zijn.

De aanwezigheid van dergelijke fondsen is dan ook uitermate belangrijk, hetgeen bij de restauratie van de Hamtoren gebleken is. De mogelijkheid van vóórfinanciering van te ontvangen subsidies kan een voorwaarde zijn om tot een tijdige restauratie over te gaan. Het initiatief van de provincie Utrecht in het kader van de viering van het Monumentenjaar 1975 om met medewerking van het bedrijfsleven een voorschottenfonds in te stellen dient dan ook te slagen.

Zoals reeds in de inleiding werd gesteld levert de tijdelijke openstelling na de officiële oplevering van de restauratiewerkzaamheden aan de eigenaresse die op 21 juni 1975 plaatsvond hopelijk een

gegadigde op, die een passende bestemming voor de toren heeft. Want dat is na de restauratie de grootste zorg.

(slot)

J. F. K. Kits Nieuwenkamp

bestuurslid Stichting Utrechtse Kastelen

Geraadpleegde literatuur:

J. R. Clifford Kocq van Breugel, *Kastelenboek Provincie Utrecht*, herzien door J. D. M. Bardet, 1966.

E. B. F. F. Wittert van Hoogland, *Utrechtsche Ridderhofsteden*, dl. II, blz. 345 e.v.

J. F. K. Kits Nieuwenkamp, *Utrechtse Kastelen en het Monumentenjaar 1975*, in: *Uit in Utrecht*, 1975, nr. 3.

Archief gemeente Vleuten-De Meern.

Geveltekens

De heer H. Janmaat uit Vinkeveen vestigt de aandacht op enkele kleine maar waardevolle oudheden in de gemeente Vinkeveen en Waverveen in het kader van de actie Geveltekens.

Allereerst de grenspaal nabij Poeldijk nr. te Waverveen, grenzend aan Mijdrecht, met een eenvoudig opschrift: UTRECHT.

Verder heeft er op de scheiding Achterbos-Waverveense pad-Botsholsedijk ook een grenspaal gestaan welke daar echter verdwenen is. Hij moet stuk zijn, maar nog wel te achterhalen. Waverveen is in 1819 overgegaan van Holland naar Utrecht.

Ook was op de tot landhuis verbouwde boerderij in Achterbos 28 een topgevelsteen aanwezig welke nu in het bezit is van timmerman-aannemer P. Samsom, Herenweg 46, Vinkeveen. Van deze steen is de volgende historie bekend: een adellijke of aanzienlijke dame raakte met haar paard en rijtuig in Achterbos van de weg af en kwam in de sloot terecht (Vinkeveense vaart). De bewoners schoten haar te hulp en brachten haar op het droge. Als dank hiervoor kocht zij voor Achterbos (of een gedeelte hiervan) de 13e penning af.

Gezien de bedenkingen die de bewoners tegen de 13e penning hebben een goede reden om dit in een gevelsteen te gedenken.

De heer Janmaat is bereid hiernaar archiefonderzoek te doen.

Ruilbeurs

Gevraagd: Gedenkboek uitgegeven bij het eeuwfeest van de St. Vincentiusvereniging te Utrecht in 1949, in ruil voor gravure of ander plaatwerk betreffende stad of provincie Utrecht.

Schrijven naar: K. van Rossum, Dingstraat 58, Nijmegen.

De nacht van 22 op 23 juni 1943

Het vliegtuig op Wittevrouwen (2)

Zagen we de vorige keer al even, wat een schrik en verdriet het neerstortende Engelse vliegtuig voor de inwoners van de Wittevrouwenwijk betekend moet hebben, nu zullen we nader bekijken wat zich die juninacht daar heeft afgespeeld. We

laten ons eerst voorlichten door de letterlijke tekst van het „Rapport betreffende Luchtalarm en daarbij plaatsgevonden vliegtuigafstorting en branden enz. in den nacht van 22 op 23 juni 1943“, dat de Luchtbeschermingsdienst opstelde.

GEMEENTE UTRECHT

Nr 10/6/155 AFD. O.W.

GELIEVE BIJ DE BEANTWOORDING
DATUM EN NR. VAN DIT BRIEFJES
TE VERMELDEN.

BEROEP OP BRIEF VAN

2 Bijlagen.

BETREFFENDE
Oorlogsgeweldschade
Palmstraat 38.

AAN

Mevr. de Wed. G. van Montfoort-
van Veenendaal,
Palmstraat 38,
Utrecht.

UTRECHT, 5 Augustus 1943.

TYP. AV.

De Algemeen Gemachtigde voor den ^{voor}Wederopbouw en de Bouwnijverheid is bereid U een voorschot van f. 520.- te verstrekken op de door de Schade-Enquête-Commissie voor het perceel Palmstraat 38 nog vast te stellen schadebijdrage.

Behoudens ontheffing van het bouwverbod van den Rijkscor-missaris voor het bezette Nederlandsche gebied en goedkeuring tot uitvoering van het herstelwerk door den dienst van den Algemeen Gemachtigde voor den Wederopbouw en voor de Bouwnijverheid, zullen de noodige gelden, naar gelang van de vordering van de werkzaamheden, worden uitgekeerd. Ik verzoek U daartoe de rekening(en) van het herstel, zoodra U deze ontvangen hebt, aan mij toe te zenden.

Voorts nodig ik U uit U één dezer dagen tusschen 8 en 12½ of 14 en 18 uur (des Zaterdags tusschen 8 en 13 uur) te vervoe-gen ten Stadhui-ze, kamer 48, voor regeling van een en ander. U gelieve alsdan mede te brengen:

- 1e. het bewijs, dat U bij de Schade-Enquête-Commissie aangifte van de schade hebt gedaan;
- 2e. een door U ondertee-kende verklaring, waaruit blijkt, dat U Ariër is; U kunt hiervoor het desbetreffende hierbijgevoegde formulier bezigen;
- 3e. zooveel mogelijk ingevuld en ondertee-kend, het mede hierbijgevoegde formulier "Verzoek tot verleening van financiële fa-ciliteiten"; de vragen 5 t/m 12 behoeven in dit geval niet te wor-den beantwoord;
- 4e. een door een deskundige (architect, aannemer, e.d.) vastge-stelde raming van de herstelkosten;
- 5e. zoo mogelijk, een teekening van het perceel.

De Burgemeester van Utrecht,

l.b.

Afb. 1. Brief uit parti-culier bezit betreffende schadevergoeding, waarin o.a. overlegging van een ariërverklaring verlangd wordt. (Foto Gem. Archief-dienst Utrecht).

„Nadat vanaf 00.45 uur verschillende berichten omtrent het binnenvliegen van vijandelijke vliegtuigen waren binnengekomen, meldde de Uitkijkpost op de Domentoren te 00.56 uur een brandend vliegtuig boven de stad. De Commandopost van de Luchtbeschermingsdienst Zuilen meldde eveneens te 00.58 uur brandend vliegtuig boven Zuilen, terwijl terzelfder tijd de Uitkijkpost reeds wist te melden, dat het vliegtuig in de buurt „Wittevrouwen” was neergestort. Een minuut later wist de Uitkijkpost te melden, dat 2 parachutisten in de lucht zweefden en werd op dit moment door de Luft Schutz Warn Zentrale „Luchtalarm” gegeven voor de stad Utrecht.

Te 1.03 uur meldde de Dompst groote brand in de buurt Wittevrouwen, minstens 3 branden tusschen de Poortstraat en de Wittevrouwensingel. Op dit moment arriveerde het Hoofd Luchtbeschermingsdienst in de Commandopost, waar inmiddels reeds de noodige maatregelen en het waarschuwen van de aangegeven instanties geschiedde.

Alle hoofden van Dienst zijn in kennis gesteld van het signaal Luchtalarm en verzocht zich op de Co.post Hoofd Luchtbeschermingsdienst te voegen.

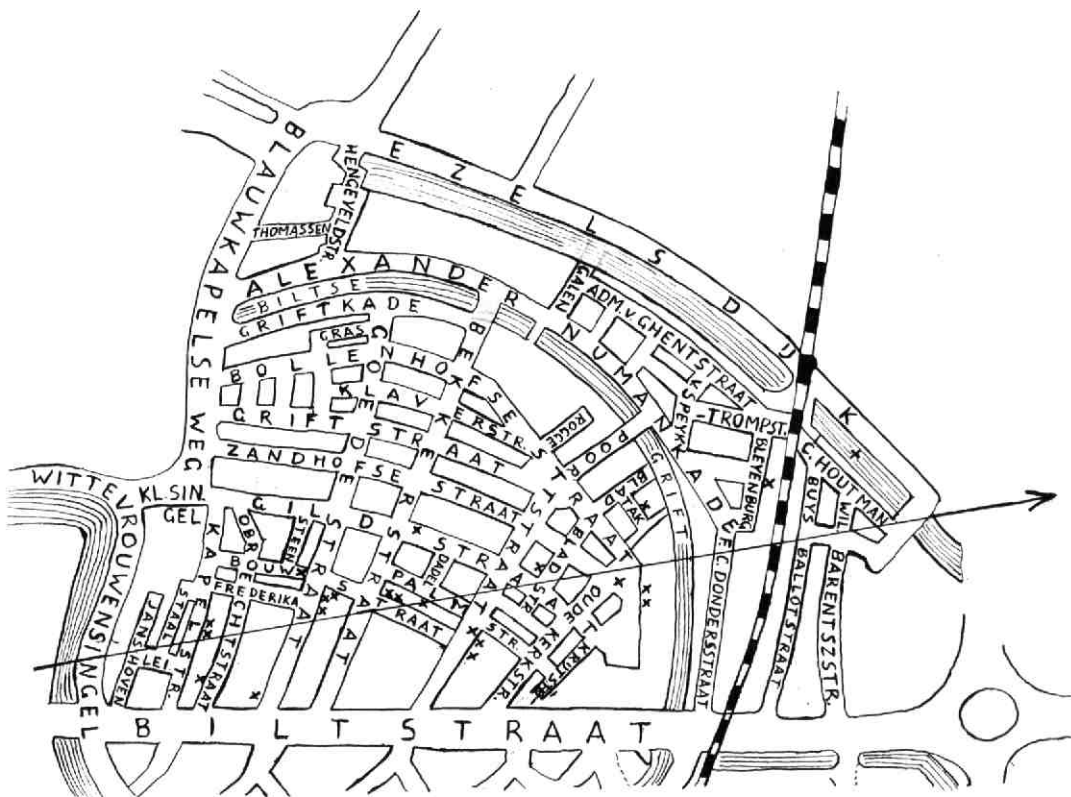
Het Hfd. Lbd. is, nadat bericht te 1.15 uur was

binnengekomen, dat vliegtuig was neergestort in de omgeving Goedestraat-Palmstraat naar de plaats van het ongeval vertrokken, teneinde zich persoonlijk op de hoogte te stellen van de getroffen en eventueel te treffen maatregelen.

Berichten kwamen binnen van uitgebrande woningen, n.l. de perceelen: Goedestraat 59 en 61 - Kapelstraat 91 - Bouwstraat 3 of 4 woningen waarvan de nrs. 37 en 39 uitgebrand.

Vervolgens zijn de meldingen binnengekomen van het aantreffen van 1 gedooide Engelsche piloot in de Gildstraat, 1 ander in de Bollenhofschestraat 192, waar deze in de woning op een bed was gelegd¹⁾ en 1 in den tuin achter het perceel Poortstraat 29. Van de burgerbevolking is gemeld, dat gedood zijn een man van 79 jaar, genaamd Corn. van Heelsum en een kind van ongeveer 4 jaar nog niet geïdentificeerd, terwijl 3 zwaar gewonde patiënten naar het Stads- en Acad. Ziekenhuis zijn

Afb. 2. Plattegrond van de wijk Wittevrouwen, waarop met kruisjes de punten zijn aangegeven waar onderdelen van het vliegtuig zijn neergelaten. De pijlstreep geeft de vliegrichting aan (overgetekend t.b.v. cliché).

moet zich wel bewust zijn dat boven deze zweegende mensen de vliegtuigen steeds doorglogen en het afweergeschut heftig schoot.

De school in de Poortstraat werd als evacuatiepost ingericht voor die gezinnen die hun huis kwijt waren alsook voor hen die tijdelijk in verband met instortings- en/of brandgevaar hun woning niet konden betreden. Hiervan is echter waarschijnlijk helemaal geen gebruik gemaakt, omdat de meeste daklozen door familie of burens en vrienden in huis genomen werden.

In de voormiddag van de 23e juni werden de tot op dat moment vermiste leden van de gezinnen de Boer en Stravers geborgen. Een Feuerkommando van de Wehrmacht maakte een aantal niet ontplofte brandbommen onschadelijk, o.a. bij de Veeartsenijkundige Faculteit.

Achteraf gezien heeft het doelmatig optreden van zowel de brandweer als de blokbrandweer en de inzet van de buurtbewoners zelf de gevolgen van de ramp tot een minimum weten te beperken.

Ariërvakking

De materiële schade werd door de Schade-Enquête-Commissie, een commissie die al vóór de oorlog door het Rijk in het leven was geroepen, vastgesteld op f 40.910,— voor de onroerende goederen. Uiteindelijk is hiervan ongeveer 80% uitgekeerd binnen een tijdsverloop van 6 tot 18 maanden na het gebeurde. Triest was wel, dat men om voor vergoeding in aanmerking te komen een ariërvakking, dus een bewijs van niet-jood-zijn, moest overleggen (zie afb. 1). Over schade aan woonraad en andere bezittingen is helaas niets bekend, maar men mag wel aannemen dat ook die aanzienlijk was.

De bijgaande foto (afb. 2) geeft een indruk van de omvang van het gebied waarop de uiteengespatte vliegtuigonderdelen neerkwamen. Uit de nog bestaande documentatie en uit het speurwerk van A. Cocural en J. van Hes laten we naast de foto's, enkele opvallende voorbeelden volgen. De verwoesting van de huizen 47 en 49 aan de Kapelstraat werd veroorzaakt doordat het grootste gedeelte van het vliegtuig, namelijk de linker-vleugel met een motor, een stuk van de romp en een gedeelte van het bommenruim met brandbommen achter en deels op deze huizen terecht kwam. Obrechtstraat 20 raakte doordrenkt van benzine doordat hierop een stuk vleugel met tanks neerstortte; wonder boven wonder vloog het niet in brand. De drie andere motoren sloegen neer achter Biltstraat 74, midden op het plaveisel van de Bouwstraat en op nummer 37 van die straat. Voor Obrechtstraat 69 lag een gedeelte van het landingsgestel op straat, terwijl het staartwiel op een pleintje in de Bollenhofschestraat gevonden werd en een groot gedeelte van de dubbele staart

bij de tennisbanen aan de Ezeldijk: dit duidt de vaart van de zwaai aan waarmee het brandende toestel omlaag is gedoken. De bestuurdersstoel met het stuurwiel en een gedeelte van de cockpitvloer zijn op het trottoir voor Poortstraat 35a beland.

Over de piloot en zijn bemanningsleden een volgende keer meer.

A. Cocural en L. Zwaaf jr.

1) Bij navraag bij familieleden van de toenmalige bewoners, de familie Tomassen, bleek dat dit bemanningslid dood op bed terecht gekomen is, vermoedelijk doordat zijn parachute niet geheel heeft kunnen functioneren. Zo zijn er meer onjuistheden en onvolledigheden in dit rapport, met name t.a.v. de burgerslachtoffers en de schade in de Kapelstraat.

2) Van de Luchtbeschermingsdienst.

(slot volgt)

Herinneringen uit het eind van de 18e eeuw

Zoals misschien al uit andere informatiebron bekend is wordt Nagtglas' „Voor honderd jaren; uit de papieren van een tijdgenoot" opnieuw gepubliceerd door de uitgeverij Váva.

Cornelis Johannes Nagtglas was een Utrechter die in zijn jeugd de rumoerige tijd van Patriotten en Fransen beleefd had en als oud man zijn herinneringen daaraan opschreef. Zijn zoon Frederik zorgde later voor publikatie van die memoires. De tweede druk uit 1886, die door hem aangevuld was met gegevens uit aantekeningen en brieven, is nu gebruikt voor deze heruitgave.

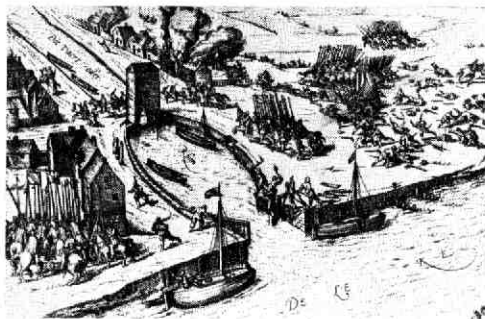
Het is een uitstekend idee om zulke memoires - een genre dat in ons land bijlange niet zo beoefend werd als elders - opnieuw toegankelijk te maken. Die toegankelijkheid is door dr. A. van Hulzen nog aanzienlijk vergemakkelijkt doordat hij het boekje niet alleen van een voorwoord maar ook van vele verklarende aantekeningen voorzien heeft. De titel moest door het tijdsverloop wel aangepast worden en luidt nu wat onbestemd „Woelige tijden in de Bisschopsstad".

Deze uitgave is voor de lage prijs van f 10,— in de boekhandel verkrijgbaar, maar leden van Oud-Utrecht kunnen het werk nog voordeliger verkrijgen, te weten voor f 8,50, als zij het bestellen bij G. J. Röhrner, p/a Gem. Archief, Alex. Numan-kade 199, tel. 030 - 71 18 14. Deze mogelijkheid geldt tot 1 januari 1976. Afgezien van het feit dat de verenigingskas hieraan ook een voordeeltje overhoudt, kunt u er uzelf een waardevolle, leesbare aanwinst mee bezorgen! Ik verklap overigens maar vast dat de uitgever met plannen voor meer van dit soort heruitgaven rondloopt.

L. v. T.

In Vreeswijk „600 jaar Oude Sluis”

Door de afdamming van de (Kromme) Rijn bij Wijk bij Duurstede, geraakte de stad Utrecht verstoken van een goede Rijnverbinding. De handelsbelangen maakten een nieuwe verbinding met de afgedamde rivier noodzakelijk, die in zuidelijke richting gevonden werd. Daar

Een afbeelding uit het prentwerk van Hogenberg, waarop te zien is hoe de sluis van Vreeswijk in 1585 betrokken raakte bij een schermutseling tussen Spanjaarden en Staatse. (Gem. Archiefdienst Utrecht).

stond nog de Hollandse IJssel in open verbinding met de Lek, waarvan dankbaar gebruik

werd gemaakt. Omstreeks het midden van de 12e eeuw was Utrecht door een kanaal verbonden met de IJssel nabij Oudegein, alwaar de goederen werden overgeladen. Graaf Floris V maakte in 1285 een einde aan deze toestand, toen hij van de elect Jan van Nassau machtiging verkreeg de bovenmond van de IJssel af te dammen ter voorkoming van overstromingen. Utrecht, dat wederom haar Rijnverbinding verloren zag gaan, maakte met bekwame spoed een nieuw kanaalvak van IJtphaas naar Vreeswijk, de Nieuwe Vaart genoemd.

Het toegenomen handelsverkeer en de stimulerende invloed van de Utrechtse gilden leidden er toe, dat men in de 14e eeuw ging streven naar een betere riviervverbinding. Men vond de oplossing door in de Lekdijk een schutsluis te bouwen, een riskante onderneming, die in 1373 moet zijn uitgevoerd. Het toen gemaakte sluisje moet gelegen hebben op de plaats van de huidige Oude Sluis, die reeds sinds jaren buiten gebruik is.

„600 jaar Oude Sluis” zal vanaf 6 september a.s. tijdens de herdenkingsweek te Vreeswijk, thans gemeente Nieuwegein, worden gevierd, o.a. met een historische tentoonstelling in een verenigingsgebouw, nabij de Ned. Herv. kerk.

J. G. M. Boon

Nogmaals het kerkplein van Rijsenburg

Het bestuur van onze vereniging heeft, naar aanleiding van de noodkreet van de heer Wim Harzing in het juni-nummer over het verval van kerk en kerkplein van Rijsenburg, op 26 juni 1975 aan de leden van de Gemeenteraad van Driebergen-Rijsenburg een brief gestuurd waarin op een aantal maatregelen wordt aangedrongen. Immers: Oud-Utrecht heeft als een van haar doelstellingen in de statuten opgenomen de bevordering van „het behoud en herstel van de in de stad en de provincie Utrecht aanwezige monumenten van geschiedenis, kunst en landschap”.

De suggesties, door de heer Wim Harzing gedaan, worden in de brief met klem ondersteund.

Het is meer en meer een algemeen aanvaarde opvatting geworden dat stedelijke kernen en

dorpspleinen door verkeerwerende maatregelen eerder in aantrekkingskracht toenemen, dan dat zij aan de levendigheid afbreuk doen en daardoor de plaatselijke middenstand benadelen.

Een en ander in overweging nemende dringt het bestuur van de vereniging Oud-Utrecht er dan ook met kracht bij de Gemeenteraad van Driebergen-Rijsenburg op aan om verder uitstel van restauratie van het enige empire dorpskerkje uit de napoleontische tijd in ons land te voorkomen en

G. J. R.

Septemhernummer

Het septemhernummer zal op het eerste gezicht onherkenbaar zijn als een aflevering van het maandblad. De inhoud zal dan zó bijzonder zijn, dat het vertrouwde omslag letterlijk te kort schoot om die te bergen. De redactie hoopt en vertrouwt, dat u er veel leesplezier aan zult beleven.

„Oudegracht in de bocht”

Ter gelegenheid van het Monumentenjaar 1975 is een tentoonstelling ingericht in het Gemeentelijk Archief te Utrecht. Door middel van een groot aantal tekeningen worden de veranderingen getoond, die gedurende vele eeuwen aan de Oudegracht tussen de Bakkersbrug en de Stadhuisbrug plaatsvonden. De keuze is op dit deel van de Oudegracht gevallen, omdat het archief- en beeldmateriaal hiervoor rijklijk in het Archief aanwezig is.

De bestudering van de transporten en plechten, d.w.z. de overdrachten van en hypotheeken op de betreffende huizen, oude eigendomsbewijzen en ander archiefmateriaal heeft vele gegevens over bouw en ontwikkeling van de straatwanden aan het licht gebracht. Er worden afspraken gemaakt over gezamenlijke muren en afvoergoten. Soms blijkt dat iemand een huis koopt, dat net een verbouwing heeft ondergaan. Er zijn transportakten, waaruit gegevens over de indeling van het huis zijn af te lezen. Enkele panden zijn gedurende zeer veel jaren gedeeld geweest in meerdere woningen. Dit was o.a. het geval met Groot Schorenberg, dat op de hoek van het Jodenrijtje lag.

Overgave

Niet alleen bouwkundige gegevens over de huizen zijn te voorschijn gekomen, maar ook vele indicaties over de sociale structuur, die de samenleving door de eeuwen vertoonde. De overgang van een deftige straat, waar de grote verdedigbare huizen van invloedrijke adellijke families in de middeleeuwen domineren, naar een winkelstraat van hoofdzakelijk kleine kooplieden en handwerkmensen in de 17e en 18e eeuw is af te lezen aan de kwalificaties, die bij de eigenaren in de transportakten vermeld staan. In de 16e eeuw zien we nog regel-

matig aanduidingen van adellijke en andere rijke burgers. In de eeuwen daarna zijn het apothekers, secretarissen van het gerecht of de vroedschap, chirurgijns, artsen, advocaten en dergelijk sociaal hoogstaande bewoners. Daarnaast komen dan kooplieden, boekverkopers, zilversmeden, wijnverkopers, meubelmakers, glazeniers en meer eenvoudige ambachtslieden voor. Deze ontwikkeling tot een sociaal eenvoudiger bevolking zet zich in de 19e eeuw voort. En nu, anno 1975, worden de meeste huizen voornamelijk gebruikt als winkelen bedrijfsruimten, waarvan de eigenaars veelal elders in of buiten de stad wonen.

Vragen

In een uitgebreid artikel door de Utrechtse gemeente-archivaris dr. J. E. A. L. Struick in de tentoonstellingscatalogus wordt de ontwikkeling van dit stadsdeel in economisch en politiek opzicht vanaf de middeleeuwen tot heden toegelicht. De verdeling van de grond in de middeleeuwen roept nogal wat vragen op rechtshistorisch gebied op. Wie het recht bezeten heeft de grond te verdelen of te verkopen is niet precies na te gaan. In de 14e eeuw vinden er grondoverdrachten plaats,

EXCURSIES

Dinsdagavond 28 oktober, 20.00 uur, zal dr. J. E. A. L. Struick in het Gemeentelijk Archief een rondleiding verzorgen op de tentoonstelling „Oudegracht in de bocht”. Zie voor deze expositie bovenstaand artikel van mevr. Jordens. Adres van het archief: Alexander Numankade 199, Utrecht.

MAANDBLAD

oud-utrecht

48e jaargang - nummer 8 - september 1975

Vereniging tot beoefening en tot verspreiding van de kennis der geschiedenis van de stad en de provincie Utrecht

Voorzitter:
Secretaris:

A. H. R. Hoogezand, Zandpad 87, Breukelen, tel. (03462) 23 62.
drs. H. L. Ph. Leeuwenberg, p/a Rijksarchief, Alexander Numankade 201, Utrecht, tel. (030) 71 00 44.

Penningmeester:

D. A. Belderbos, Kromme Nieuwegracht 19, Utrecht, tel. (030) 31 23 18.

Administratie:
Redactie:

Contributie: Minimum: f 30,-, gironr. 575520.
mevr. M. Uittenbogaard-van Terwisga, Titus Brandsmalaan 17, Vleuten, tel. (03407) 19 86.
G. J. Röhrner, p/a Alexander Numankade 199, Utrecht, tel. (030) 71 18 14, actualiteit.
H. Snelders, Oasedreef 2, Utrecht, tel. (030) 61 60 91, eindredactie.
Mej. drs. L. van Tongerloo, Euterpedreef 52, Utrecht, tel. (030) 62 12 26, historie.

Redactieadres:

Oasedreef 2.

waaruit in ieder geval blijkt dat men grond in bezit heeft.

Voor de handelslieden was het erg belangrijk om hun bedrijf uit te kunnen oefenen op plaatsen waar mogelijkheden voor vervoer aanwezig waren en de Oudegracht voldeed aan deze eis. Hierin ligt misschien de reden, dat de percelen langs de gracht erg smal, maar ook heel diep zijn. De gemiddelde breedte is 9 à 10 meter, maar de diepte van de percelen is aan de westzijde ongeveer 81 meter en zij worden begrensd door de Steenweg, die in de 13e eeuw als achterweg voor de hofsteden dienst

beeld beheerst door enkele grote weerbare stenen middeleeuwse gebouwen met daartussen houten huizen, die in een langzaam proces „verstenen”. Vele malen heeft de vroedschap van de stad in keuren en ordonnantie bepaald, dat er alleen met steen gebouwd mag worden om het brandgevaar zoveel mogelijk te beperken. Na eeuwen moeten de houten gevels van de huizen in de 17e eeuw vervangen worden. De tekeningen laten dan ook gedurende anderhalve eeuw vrij volledig 17e-eeuwse straatwanden zien met trap-, hals-, tuit- en klokgevels. Vele panden krijgen er een verdieping bij.

Gezicht op de Oudegracht vanuit het noorden. Ingekleurde tekening door J. Versteegh, 1776.

(Foto: Gem. Archief).

deed. De later bebouwde straat kent dan ook slechts ondiepe percelen. Hoewel de stad Utrecht door het verzanden van de Rijn veel aan economische betekenis heeft moeten inboeten, heeft zij in 1664 het besluit genomen de Oudegracht bij de stadskraan te verbreden en daarvoor een bebouwd gedeelte, de Snippenvlucht, af te breken. Deze hoofdzakelijk houten huizen, die in de 15e eeuw aan de grachtzijde waren ontstaan om meer woon- en bedrijfsruimte te creëren, zijn in 1700 verdwenen. Door de verbreding van de gracht, die toen mogelijk werd, is de kom bij de Stadhuisbrug ontstaan.

Historie

In een tweede artikel, van de hand van Annelies Jordens, wordt de bouwhistorie van de huizen belicht. De groei van de straatwand, van de kleine houten en lemen hutjes in de 12e eeuw tot de hoge en grote 19e-eeuwse panden, die er voor het grootste gedeelte nog staan, kan alleen aan de hand van stijl- en archiefgegevens beschreven worden, omdat een grootscheepse restauratie van deze huizen helaas nog nooit ondernomen is. Tot in het midden van de 17e eeuw wordt het straat-

In de 19e eeuw vindt dan weer een grote verandering in het aanzien plaats door de verwijdering van de 17e-eeuwse toppen. De Oudegracht gaat er dan strak en recht uitzien door de vlakke daklijsten. Huizen worden samengevoegd achter nieuwe grote gepleisterde gevels. De 20e eeuw voegt haar deel aan de bouwgeschiedenis van de Oudegracht toe door enkele nieuwe huizen, maar vooral door de totstandkoming van grote en moderne onderpuien, die in geen enkele relatie staan tot de oudere gedeelten daarboven.

Het catalogus gedeelte geeft bij ieder geëxposeerd nummer een uitvoerige beschrijving. De veranderingen, die aan de huizen hebben plaats gevonden, worden hierin uitvoerig beschreven.

De tentoonstelling is te bezichtigen in het Gemeentelijk Archief, Alexander Numankade 199, te Utrecht van 19 september tot en met 15 november, op werkdagen van 10 tot 4 uur en op zaterdag van 10 tot 12 uur.

Annelies Jordens

Zie voor een bezoek onder deskundige leiding de rubriek „Excursies”.

Utrechts lantaarnconsoles

Beeldhouwer:
Johannes Esenkbrink
Geplaatst:
Oudegracht 139
Foto: A. G. Ubaghs

In de Spaanse tijd, toen kasteel Vredenburg bezet was, raakte een jonge officier verliefd op een schone bakkersdochter uit de Catharijne-(nu Willemstraat). Op een avond drong de

De Maagdenroof

Spanjaard de bakkerswinkel binnen en nam het meisje mee. Hij voerde haar naar het kasteel waar hij haar een jaar lang in de keldergewelven verborgen hield. Het meisje weerstond de hartstochten van de officier. Na een jaar van

moedige strijd en vreselijk lijden, werd haar hulpgeroep gehoord door een Spaanse soldaat die een touw in de kelder liet zakken om het meisje te redden.

Op het moment dat zij het touw wilde pakken, greep haar belager haar vast en verdween met haar in een nabijgelegen diepe waterput.

Zij zou niet verdrongen zijn, want iedere avond hoorden de bakker en zijn vrouw het hulpgeroep van hun dochter. Kwamen zij echter in de buurt van de put, dan werd alles weer stil op het St. Catharijneveld, dat later Vredenburg genoemd werd.

Historische vereniging in Baarn

Bloeiend begin in 1975

Al sinds de jaren twintig waart in Baarn het idee van een oudheidkamer rond. Zijn eerste verwerkelijking vond het in een verzameling curiositeiten, die o.a. in het huis Holland te bezichtigen is geweest. Rond 1960 kreeg het idee nieuw leven in-geblazen door een raadslid. De gemeente stelde een commissie in, bekostigde zaalhuur in het Nutsgebouw en stelde aankoopsubsidies beschikbaar. Niet alle commissieleden bleken even actief; het krachtige optreden van een hunner, die een echte

kunstverzameling wenste, doet het nu betreuren dat voorwerpen van belang voor de Baarnse historie verloren zijn gegaan.

Ondanks een paar tentoonstellingen, waarvan een naar aanleiding van de geboorte van prins Willem-Alexander aan de Oranjekinderen gewijd was, bleef de belangstelling echter te laag. Weer greep de gemeente in door tegen het einde van de jaren zestig de hele zaak op te doeken. Gelukkig werden notulen en aantekeningen van de commis-

sie evenals de verzamelde voorwerpen (ook archival) op de zolder van het gemeentehuis opgeslagen. Sommige kunstobjecten werden aan musea in bruikleen gegeven.

Het jaar 1974 betekende voor Baarn herdenking van de komst van spoor en station, waarmee het honderd jaar geleden het karakter van een forensenplaats erbij kreeg. Die herdenking gaf leden van de voormalige oudheidkamercommissie de animo om het nog eens te proberen, maar nu met een historische vereniging. In de krant plaatsten zij een werkplan en nodigden belangstellenden uit voor een bijeenkomst op 17 december. De 31 bezoekers reageerden allen met instemming op de voorstellen.

En zo functioneert dit hele jaar dus al de historische kring „Baerne“. Ook hier is voor de werkwijze met groepen gekozen: plaatselijke geschiedenis uiteraard, en archeologie, die tevens de oudheidkamer onder hun hoede willen nemen; een groepje zal interviews van oude bewoners afnemen en ook andere gegevens vastleggen; een vierde ploegje zal zich speciaal op de jeugd richten, allereerst door leerlingen (en hun leraren) te helpen met schoolwerkstukken over historische onderwerpen. Om niet in te enge beoefening van geschiedenis vast te lopen, denkt men ook nog aan een werkgroep voor algemene geschiedenis. Het vrijwel algemene verschijnsel doet zich ook hier voor, dat de archeologische groep, samen met Naardincklant, al het meeste bereikt heeft, een publicatiebladje inclus. Dat contact met het Gooi geldt trouwens voor de hele kring: ze staat in verbinding met de stichting Tussen Vecht en Eem.

Toen ik in juni enkele bestuursleden sprak, telde de kring al 55 leden. De contributies zijn drieërlei: f 20,— voor gewone leden, f 10,— voor de jeugd, f 30,— voor gezinnen. Naar buiten heeft men zich gepresenteerd met verschillende lezingen, terwijl men van de tentoonstelling in deze maand natuurlijk o.a. verdere groei voor het ledenaantal verwacht. Die tentoonstelling zal de geschiedenis van de Brink in beeld brengen; openingstijden 10.00 - 17.00 uur op 25 t/m 28 september in het cultureel centrum De Speeldoos aan de Rembrandtlaan (de schilderswijk ligt achter de r.k.-kerk aan de Kerkstraat).

Ik vertel dit alles niet alleen als vervolg op de beschrijving van alle historische verenigingen in de provincie in ons Jaarboek 1973 en op het aanvullende nieuws in het laatste oktobernummer van het Maandblad. „Baerne“ heeft namelijk een vraag aan ons gesteld. Ik geef die hier graag door omdat ze tevens de samenwerking tussen al onze grote en kleine historische clubs kan verbeteren.

Die vraag luidt: hoe bouwen we een goed programma voor onze leden op? Wat voor lezingen en/of sprekers bieden een redelijke garantie voor

een goede avond? Zijn er andere evenementen die u een jonge vereniging kunt aanbevelen? Hierachter schuilt nog een ander idee. Zou er geen middel te bedenken zijn om elkaar geregeld over deze en dergelijke zaken te informeren? Anders blijven we aangewezen op toevallige inlichtingen, hoe plezierig die ook mogen wezen? het in-contact-komen met deze nieuwe kring was zo'n toevalligheid.

De redactie stelt het Maandblad graag open voor suggesties naar aanleiding van deze vragen.
L. v. T.

Petite Historie

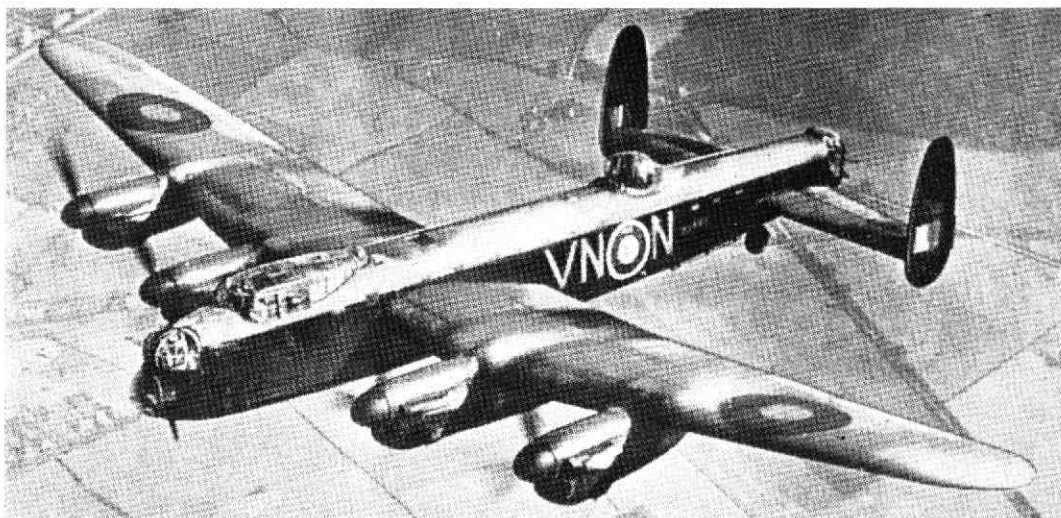
Utrechtse Provinciale en Stadscourant

UTRECHT den 22. April 1844 - Uitgevonden door den Heer Bressy, Doctor der Geneeskundige Faculteit te Parijs **SIGAREN VOOR GEHEIME ZIEKTEN**. Prijs met een Prospectus ééne Gulden het pakje; depôt bij A. Buddingh, Tabaksverkooper op Steenweg over de Donkerstraat, D no. 572.

UTRECHT den 20. Mei 1844 - De ondergetekende berigt door deze aan zijne geachte begunstigers, dat hij reeds vóór den 24. April II. de **SIGAREN VOOR GEHEIME ZIEKTEN** bij hem niet meer worden verkocht, en ware het dat de ondergetekende tijdig genoeg kennis had gedragen tot welk een verfoeilijk kwaad zij dienden, hij had zich zijner geschaamt, zulks wereldkundig te maken en ze te debiteren. A. Buddingh, in Tabak, Snuf en Sigaren, Steenweg over de Donkerstraat.

UTRECHT 11 October 1843 - Daar reeds sedert eenigen tijd sommigen zijn, die zich moeite geven, om door lastertaal, zeker meest uit wangunst voortkomende, zoo wel de eer als mijne affaire zoeken te benadeelen, zo maakt de ondergetekende aan zijne Stadgenooten, en in het bijzonder aan zijne geëerde begunstigers bekend, dat wederom het praatje, bij het haarsnijden, het kind van den Heer Predikant Molster te hebben in het oor gesneden, een leugen is, daar noch mijn bediende, noch ik de eer hebben Z.Eerw. te bedienen; maar de vrijheid genomen hebbende, Z.Eerw. hierover zelfs te vragen, be-tuigt Z.Eerw. mij, dat zulk praatje over mij hem speelt, en dat het de knecht van den Heer Herber, Kapper in de Korte Jansstraat geweest was.

L. Fischer, Coiffeur, Oud Kerkhof F.71.

De nacht van 22 op 23 juni 1943

Deze foto toont het type vliegtuig dat in juni 1943 op Wittevrouwen neerstortte: de Avro-Lancaster B. III.

(Foto: Kon. Luchtmacht Voorlichtingsdienst).

Het vliegtuig op Wittevrouwen

Hieronder volgt het slot van de bijdragen van de heren Cocural en Zwaaf jr. over de dramatische gebeurtenissen in juni 1943. De eerste twee artikelen verschenen in de Maandbladen van juni en augustus.

Vijf leden van de vliegtuigbemanning zijn nog in de lucht, of bij hun val, om het leven gekomen en enkele dagen later op de begraafplaats Soestbergen begraven. Hun graven, nu natuurlijk voorzien van de bekende geallieerde stenen, zijn daar nog steeds te vinden. Het zijn twee Canadezen, pilot-officer (2e luitenant) G. W. Armstrong en warrant-

officer II (sergeant-majoor) J. B. S. P. H. David, die bij de Royal Air Force dienst deden; eerstgenoemde was de piloot-commandant van het toestel, de ander de bommenrichter. Ook de Engelse navigator, de radiotelegrafist en een van de luchtschutters kwamen om. Het zijn achtereenvolgens flight-sergeant (sergeant 1e klas) J. J. Mansfield, sergeant D. E. Williams, een 31-jarige Londenaar, en flying officer (1e luitenant) S. Blackhurst, 22 jaar, afkomstig uit South Kensington, Londen. Flight-sergeant A. R. Laing, een Engelsman uit Manchester, en E. Bellis, van wie verder niets bekend is, hebben er destijds het leven afgebracht.

MAANDBLAD

oud-utrecht

48e jaargang - nummer 9 - oktober 1975

Vereniging tot beoefening en tot verspreiding van de kennis der geschiedenis van de stad en de provincie Utrecht

Voorzitter: Secretaris:

A. H. R. Hoogezand, Zandpad 87, Breukelen, tel. (03462) 23 62.
drs. H. L. Ph. Leeuwenberg, p/a Rijksarchief, Alexander Numankade 201, Utrecht, tel. (030) 71 00 44.

Penningmeester:

D. A. Belderbos, Kromme Nieuwegracht 19, Utrecht, tel. (030) 31 23 18.

Administratie: Redactie:

Contributie: Minimum: f 30,—, gironr. 575520.
mevr. M. Uittenbogaard-van Terwisga, Titus Brandsmalaan 17, Vleuten, tel. (03407) 19 86.
G. J. Röhrner, p/a Alexander Numankade 199, Utrecht, tel. (030) 71 18 14, actualiteit.
H. Sneijder, Oasedreef 2, Utrecht, tel. (030) 61 60 91, eindredactie.
Mej. drs. L. van Tongerlo, Euterpedreef 52, Utrecht, tel. (030) 62 12 26, historie.

Redactieadres:

Oasedreef 2.

Een van hen moet luchtschutter zijn geweest, de ander de boordwerktuigkundige. Laing is aan zijn parachute neergekomen in de tuin achter Takstraat 8, Bellis bij de Veeartsenijkundige Faculteit. Beiden waren wel gewond, zijn ter plaatse verbonden, gevangengenomen en na ondervraging afgevoerd naar een krijgsgevangenenkamp. Over hun lot is nog niets achterhaald.

Hun vliegtuig kon dank zij de foto's van de brokstukken gedetermineerd worden als een Avro-Lancaster B. III. Uit Engelse gegevens is verder gebleken dat het serienummer ED-928 was, dat het gebouwd was in de fabrieken van A. V. Roe te Chadderton en geassembleerd te Woodford in begin 1943. Op 2 mei 1943 was het afgeleverd aan het 97e squadron van de Royal Air Force, dat op dat moment zijn basis had op het vliegveld Bourn in Cambridgeshire.

Beste bommenwerper

De Lancaster was een 4-motorige bommenwerper, die begin 1942 ontwikkeld was uit de Avro-Manchester en sinds het begin van 1943 de ruggegraat van Bomber Command vormde, de strategische bommenwerpersgroep van de R.A.F. Het is de beste bommenwerper van Engeland geweest gedurende de hele verdere oorlog. In totaal zijn er 7377 Lancasters gebouwd. Hiervan gingen er ongeveer 3500 verloren boven Duitsland, de bezette gebieden en de Noordzee, terwijl er nog eens plusminus 425 boven Engeland vielen ten gevolge van vijandelijke beschadigingen, zodat we wel mogen stellen dat ongeveer 53 % door oorlogshandelingen verloren is gegaan.

De bemanning bestond meestal uit 7 man. Een eenvoudige rekensom leert dus, dat met de toestellen ruim 27.000 bemanningsleden verloren gingen. Van hen heeft ongeveer 15 % de oorlog hetzelfde in gevangenschap hetzelfde op onderduikadressen overleefd; slechts enkelen wisten nog tijdens de oorlog Engeland weer te bereiken.

Het „Utrechtse" vliegtuig, de ED-928, had vóór de fatale nacht 54 uur gevlogen. Stellen we de gemiddelde vluchtduur tijdens operaties op 6 uur, inclusief enkele trainingsuren, dan zal dit toestel ongeveer 9 aanvalsvluchten hebben uitgevoerd.

Het 97e Squadron had als codeletters OF, terwijl ieder toestel bovendien zijn eigen codeletter voerde. In dit geval was het een B. Op beiden zijden van deze Lancaster kwamen deze letters dan ook voor, OF vóór het nationaliteitsteken, B erachter. Het 97e Squadron was een van de eerste squadrons die met de Lancasters werden uitgerust, al in maart 1942. In april 1943 werd het 97e Squadron ingedeeld bij de 8e Groep. In deze groep waren alle zogenaamde Pathfinder Squadrons bijeengebracht. De taak van deze „Padvinders" was om vóór de hoofdmacht van de bommenwerpers uit het juiste doel aan te vliegen op het juiste en het

doel door middel van gekleurde merkbommen te markeren voor de hoofdmacht. Die kon dan zijn bommen werpen op de aangegeven plaatsen. Hing er een gesloten wolkendeck, dan wierpen de Pathfinders gekleurde lichtkogels aan parachutes boven de wolken uit.

Uiteraard werden niet alle vliegtuigen van de 8e groep als „merkers" gebruikt. Slechts een klein gedeelte voerde die taak uit, de overigen kregen andere opdrachten. Zo waren er ook zogenaamd „Backers up", „ondersteuners". Deze hadden te taak om, als de aanval enige tijd, bijvoorbeeld een kwartier aan de gang was, de doelen opnieuw te markeren of reeds eerder gemarkeerde gebieden met brandbommen te bombarderen. De later volgende bommenwerpers wierpen hun last dan wel op de gemerkte of brandende gebieden.

Brandbommen

Gelet op het tijdstip waarop ons vliegtuig zich boven Utrecht bevond, 00.56 uur, en het moment waarop het bombardement van het doel (Mülheim en omgeving) begon, namelijk om ongeveer 01.15, lijkt het erop dat de ED-928 pas na kwart over één boven het doelgebied aangekomen zou zijn en is de kans daarom groot dat het zo'n „Backers up"-taak had. Ook de vele brandbommen in Wittevrouwen kunnen een aanwijzing daarvoor zijn.

Zoals gezegd vormde Mülheim in het Ruhrgebied met zijn omgeving het doelgebied van die nacht; ook Oberhausen, Essen en Hülse zijn toen aangevallen. De aanval maakte deel uit van de zogenaamde „Battle of the Ruhr", een periode van intensieve bombardementen op het Roergebied, begonnen met een aanval op Essen in de nacht van 5 op 6 maart 1943, eindigende met een aanval op Aken in de nacht van 13 op 14 juli van datzelfde jaar.

In de late avond van de 22e juni stegen van tientallen vliegvelden in Oost-Engeland 557 Lancasters, Halifaxes, Stirlings en Wellingtons op naar het opgegeven doel. Vast staat dat 58 daarvan niet boven het doelgebied zijn verschenen, door technische defecten teruggekeerd, door de vijand afgeschoten, of misschien ook verdwaald boven Duitsland. Rond kwart over één gaven 12 Mosquito's, uitgerust met een speciaal navigatiesysteem (OBOE), het doel met merkbommen aan, ondersteund door 52 zware bommenwerpers (waartoe wellicht de ED-928 had moeten behoren). Daarop bombardeerden de overige bommenwerpers de gemerkte doelen.

Een vracht van 1643 ton bommen verwoestte een groot deel van het centrum van Mülheim rond om het Hauptbahnhof. Hülse was ook al eerder aangevallen door B-17's, de „vliegende forten" van de Amerikaanse luchtmacht. Dat wil zeggen dat het het eerste geval was van de zogenaamde „round the clock"-bombardementen. Kort tevoren

Absender: Truppenteil (offen): <u>Wehrmachtskommando Utrecht</u> Post-Nr.: _____ am (Absende-Tag): <u>28.6.45</u>		Nationalität des Toten (nur bei Verwundeten oder Feindgefangenen): <u>Engländer</u> Tod erfolgte: a) im Felde (Kriegsschauplatz): _____ b) im Heimatgebiet (Wehrkreis): _____ c) im Ausland (Staat): <u>Niederlande</u>	
Anteil des Toten: <u>2.1.1</u> post-Nr. des Toten: _____ <u>Armstrong G.</u> Familien- und Vorname		Begräbnisort: <u>Goestbergen</u> Gemeinde, Kreis: <u>Goestbergen</u> Himmelsrichtung und Entfernung von dem nächsten größeren Ort: _____ Feldgrab, Kriegerfriedhof, Gemeindefriedhof: <u>Goestbergen</u> Einzelgrab Nr.: <u>5</u> Kameradengrab Reihengrab Nr.: _____ Lage der Grabstätte: <u>Vest 13.1</u>	
Ortstag: _____ u. Ort: _____ Ortstag: <u>28.6.45</u> u. Ort: <u>Utrecht</u> im-Moite: <u>17547</u> ständige Aufschrift angeben!		Vermerke über den Toten: Getötet durch Feindeinwirkung (Art der Verwundung): <u>Flugzeugbeschuss, Deutsch.</u> <u>Jäger</u> Unfall, Krankheit, Selbstmord (unbedingt angeben, ob mit od. ohne milt. Ehren beigesetzt) Erschossen laut Urteil: _____ *) Nichterzählendes streichen!	
Anzahl der Angehörigen: _____ b) Legen Sie auf der Rückseite zeichnen! gestellten Fragen sind möglichst lückenlos und gewissenhaft zu beantworten. are, deutliche Schrift! upenteil und Feldpostnummer dürfen zusammen angegeben werden!		Das Grab ist vom WGO erlaubt unter der Nr. _____ 542 (C) 5. 45	

Duitse begraafvergunning voor de piloot G. W. Armstrong. (uit het archief van de Alg. Begraafplaatsen; foto: Gem. Archief-dienst Utrecht).

en voor deze vorm van bombardementen af-taken gemaakt tussen de Engelse en de Amerikaanse luchtmachten. Hamburg zou een maand er aan zo'n serie etmaalsaanvallen ten onder aan.

Verliezen

an de 557 gestarte toestellen zijn er 35 verloren gegaan; volgens Duitse telling - met een totaal an 38 - 14 ten gevolge van luchtafweergeschut en 4 door nachtjagers. Van de neergeschoten 35 zijn r liefst 22 in Nederland terecht gekomen. Vier van ze 22 zijn in stad en provincie Utrecht gevallen, amelijk, behalve het reeds beschreven vliegtuig: - een 4-motorige Halifax bommenwerper van het 76e Squadron achter Slot Zuilen. Hiervan is één bemanningslid omgekomen (en ook op Goestbergen aan de Gansstraat te Utrecht begraven). De overige zes zijn of krijgsgevangen gemaakt of hebben weten te ontsnappen. - een Halifax van het 78e Sqadron viel op een boerderij in Renswoude. De bemanning verloor het leven; in de boerderij vielen geen slachtoffers. - een Lancaster B.III, ED-599, viel bij Maarn, waarbij eveneens de hele bemanning omkwam. A. Cocural en L. Zwaaf jr.

MEMO

De excursiecommissie herinnert u nog even aan de expositie „Oudegracht in de bocht“. Op dinsdagavond 28 oktober, 20.00 uur, zal dr. J. E. A. L. Struick een rondleiding verzorgen. Adres van het archief: Alexander Numankade 199, Utrecht.

Ledenvergadering

Het bestuur van de Vereniging Oud-Utrecht nodigt de leden uit tot het bijwonen van de algemene najaarsledenvergadering op **woensdag 19 november** om 19.30 uur in het Gemeentearchief, Alexander Numankade 199.

Agenda:

1. Opening.
2. Notulen van de algemene voorjaarsledenvergadering van 23 april 1975.
3. Ingekomen stukken en mededelingen.
4. Begroting 1976.
5. Geveltekenfonds.
6. Verkiezing nieuwe bestuursleden.
Wegens studieredenen zal de heer H. L. Ph. Leeuwenberg, secretaris, zijn functie neerleggen. De heer D. A. Belderbos, penningmeester, ziet zich wegens al te grote drukte in zijn dagelijkse werk gedwongen een einde te maken aan zijn penningmeesterschap. Het bestuur stelt voor als nieuwe leden in de functie van resp. secretaris en penningmeester de heren D. P. Snoep en W. Uittenbogaard. Namen van eventuele tegenkandidaten kunnen schriftelijk worden aangemeld bij het secretaariaat vóór 17 november.

7. Excursies.
8. Rondvraag.
9. Sluiting.

Na afloop van het huishoudelijke gedeelte van de vergadering en de daarop aansluitende koffiepauze zal om ca. 20.45 uur Jkv. dr. J. M. van Winter een lezing houden over Utrecht aan de Rijn. Hierbij zullen lichtbeelden van haarzelf en van de stads-archeoloog van Utrecht drs. T. Hoekstra worden getoond, toegelicht door de laatste.

Bij de begroting voor 1976

Het is bijzonder verheugend, dat wij U voor 1976 een sluitende ontwerpbegroting kunnen voorleggen, waarbij de contributie nu eens **niet** verhoogd hoeft te worden. Dit is mogelijk geworden doordat onze Vereniging dit jaar een belangrijk bedrag ter beschikking heeft gekregen, ter vorming van een „Propagandafonds”. Deze onmisbare activiteit is bij ons gedurende de laatste jaren ernstig in de verdrukking geweest bij gebrek aan middelen. Maar nu kunnen we daar iets aan gaan doen!

De voor 1975 geraamde contributie-opbrengst van f 46.500,— (1550 leden à f 30,—) zullen we vermoedelijk niet halen, maar voor 1976 menen we tengevolge van de te voeren propaganda en geruggesteund door de niet-verhoogde contributie, stellig te mogen rekenen op een aanwas tot 1700 leden, die dan de contributie-opbrengst zal doen stijgen tot boven de halve ton: f 51.000,—.

Als compensatie voor de teruglopende opbrengst van litho's, jaarboeken en maandbladen gaan we een nieuw project „Fotokaarten van het oude Utrecht” starten, waarvoor de voorbereidende werkzaamheden reeds thans vrijwel voltooid zijn. De netto-opbrengst hiervan menen we voor het jaar 1976 veilig te kunnen ramen op f 2.500,—.

Gesaldeerd met de overige baten (w.o. de tenge-

volge van de rentestand teruglopende rentebaten) zullen we rond f 5.000,— méér uit kunnen geven. Met dit meerdere willen we proberen de te verwacht kostenstijgingen in 1976 op te vangen. Deze kostenstijgingen zullen enerzijds veroorzaakt worden door de hogere drukkosten en porti van Maandblad en Jaarboek, en anderzijds door de te verhogen oplagecijfers daarvan. De méérkosten in deze sectoren zijn benaderend geraamd op f 6.000,—.

Om het excès van rond f 1.000,— op te vangen, heeft het Bestuur zich voorgenomen om op de overige uitgaven waar mogelijk bezuinigingen toe te passen, om daarmee de begroting in evenwicht te houden, zodat we - althans voor dit jaar - kunnen ontkomen aan een verhoging van de contributie.

Resumerend kunnen we stellen, dat onze hoop is gevestigd op de resultaten van de te voeren ledenwerfactie, waar een „Propagandacommissie” zich mee heeft belast. Dat hieraan thans zinvol kan worden gewerkt is mogelijk geworden door een gift van een instelling, die anoniem wenst te blijven, maar die we van harte dankbaar zijn.

D. A. Belderbos,
penningmeester

ONTWERP-BEGROTING VOOR 1976

	<i>Uitkomst 1974</i>	<i>Vaststelling 1975</i>	<i>Begroting 1976</i>
BATEN			
Contributies	f 37.381,26	f 46.500,—	f 51.000,—
Advertenties Maandblad	„ 4.360,—	„ 5.000,—	„ 5.000,—
Opbrengst verkopen:			
Litho's Wm. Kuyk	„ 1.025,—	„ 1.000,—	„ 500,—
Jaarboeken en Maandbladen	„ 898,75	„ 1.000,—	„ 750,—
Prentbriefkaarten	„ —	„ —	„ 2.500,—
Batig saldo excursies	„ 28,66	„ —	„ —
Rentebaten	„ 3.272,03	„ 2.500,—	„ 1.000,—
Donaties, subsidies, giften	„ 10.482,41	„ 300,—	„ 500,—
	<u>f 57.448,11</u>	<u>f 56.300,—</u>	<u>f 61.250,—</u>
LASTEN			
Jaarboek	f 24.704,22	f 30.350,—	f 33.000,—
Maandblad	„ 17.130,33	„ 18.900,—	„ 22.000,—
Overige activiteiten	„ 2.970,90	„ 1.700,—	„ 750,—
Beheerskosten	„ 3.204,31	„ 4.850,—	„ 5.000,—
Overige lasten	„ 874,59	„ 500,—	„ 500,—
	<u>f 48.884,35</u>	<u>f 56.300,—</u>	<u>f 61.250,—</u>
BATIG SALDO			
Positief resultaat 1974	f 8.563,76	f —,—	f —,—

De eerste automobiel in Utrecht

*„Want wat toch ons allen
Het meest kan bevallen
Is de autosport,
Waardoor men lustig snort
Langs pleinen en stegen,
In vliegensvlugge vaart
En dan nog wel zonder paard”.*

In 1896 kwam de eerste automobiel in ons land; deze was in Duitsland gekocht en werd per trein naar Arnhem vervoerd. Daar stapte de eigenaar, de Haagse hoffotograaf A. Zimmermans, in zijn automobiel en maakte toen op zijn tocht naar Den Haag de eerste autorit in ons land. Deze auto's of motor-rijtuigen, zoals zij genoemd werden, geleken nog sprekend op rijtuigen, waarvan het paard was weggelopen; de chauffeur zat dan ook op de bok. Als aardigheid werd verteld, dat een meisje, dat voor het eerst een rijdende automobiel zag, verwonderd tot haar vader riep: „O, papa! De paarden zijn op hol gegaan en nu rent het rijtuig ze achterna! Wat leuk!”

In 1896 kocht notaris P. J. Backx uit Wieringerwaard een automobiel; toen hij door de straten van Amsterdam reed, trok hij daar grote belangstelling. En het volgende jaar, op 19 en 20 juli 1897 reed er ook een motor-rijtuig door de straten van Utrecht; het Utrechtsch Dagblad van woensdag 21 juli 1897 gaf er het volgende verslag van:

„Maandag en Dinsdag reed door de straten een rijtuigje; de voetgangers, die het zagen, bleven staan; aan de huizen kwamen menschen kijken in de deuren, achter de ruiten staken oude mannetjes en vrouwtjes hunne gerimpelde gezichten boven de

blauwe horretjes uit, schudden bedenkelijk het hoofd en prevelden: 't is zonde, 't is zonde! En allen tuurden het rijtuigje na, dat lustig voortreed, straat in, straat uit, brug op, brug af en gemakkelijk zwenkte in heel korte draaitjes.

Het was een Daimler-benzine-motor-rijtuig uit de fabriek van de Daimler-motoren-Gesellschaft te Cannstatt in Württemberg, waarvan de vertegenwoordigster voor Nederland is de firma Willem Remmers en Co., Keizersgracht 409 te Amsterdam. De rijtuigen, waarvan men natuurlijk alle typen krijgen kan, worden vervaardigd van 3 tot 10 paardekracht. De volgende maand worden in Drenthe van bovengenoemde firma rijtuigen van 10 paardekracht in gebruik genomen.

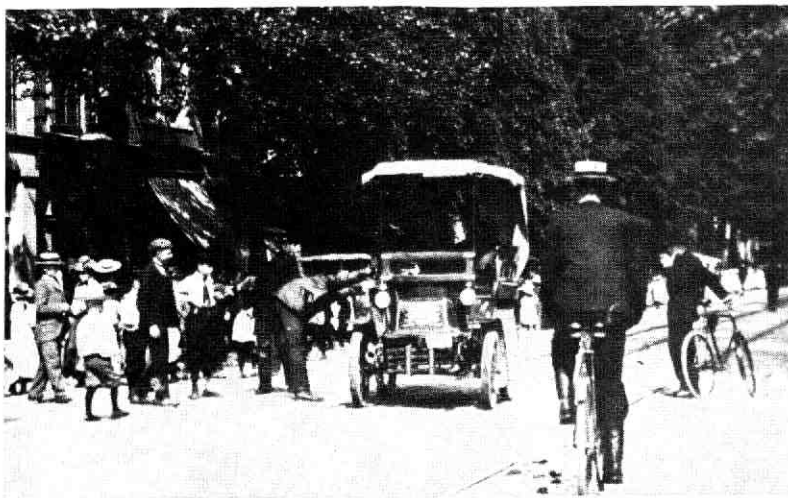
Men kan rijden met 4 verschillende snelheden: 7, 12, 15 en 20 km per uur. De verbruikskosten bedragen 5 cent per km en per uur, wanneer de motor in volle werking is. Men kan een voorraad benzine innemen, voldoende voor een rit van 400 km.

Het voertuig is volkomen zonder gevaar en kan door middel van een voet-rem oogenblikkelijk tot staan worden gebracht. 's Winters wordt de bodem van het rijtuig verwarmd, zoodat men geen last van koude voeten hebben zal. De ingenieur Daimler heeft elf jaren op het toestel gewerkt.

Gisteren morgen heeft men ook een ritje gemaakt met den heer Nieuwenhuis, die zich over het voertuig en de werking van de motor zeer tevreden toonde.

Hier ter stede zal eene Maatschappij tot exploitatie van de Daimler-benzine-motor-rijtuigen opgericht worden.”

Dr. A. van Hulzen

Grote belangstelling voor de automobiel in de Biltstraat omstreeks 1900. (Foto: Top. atlas Gem. Archief Utrecht).

Evenementen

Van de evenementenkalender, uitgegeven door de stichting Nationaal Comité Monumentenjaar 1975, zijn de volgende gebeurtenissen ons inziens zeker de moeite van het vermelden waard.

Vrijdag 26 september t/m zaterdag 25 oktober:

Amsterdam, Rijksmuseum. Internationale tentoonstelling over de onderwerpen van het slotcongres van het Europese monumentenjaar aan de hand van inzendingen uit de door de Raad van Europa in de aangesloten landen als „voorbeelde“ aangegeven plaatsen.

Dinsdag 21 oktober t/m vrijdag 24 oktober:

Amsterdam, Congrescentrum RAI. Internationaal slotcongres van het Europese monumentenjaar.

Maandag 27 oktober:

Amsterdam 700. Ingebruikneming van het gehele gerestaureerde voormalige Burgerweeshuis, Kalverstraat 62/St. Luciensteeg, als Amsterdams historisch museum.

Zaterdag 4 oktober t/m zondag 30 oktober:

Utrecht, Aartsbisdom Museum. Expositie over het Catharijnegeslacht. Geschiedenis van het convent, vroegere en huidige restauratieplannen, toekomstige functie als monument en rijksmuseum van de geschiedenis van het christendom hier te lande.

Tot en met 14 november:

Utrecht, Gemeentelijk Archief. Tentoonstelling „Oudegracht in de bocht“ over het grachtgedeelte tussen Stadhuisbrug en Bakkerbrug.

Belangstellenden kunnen de evenementenkalender ter inzage krijgen bij het Gemeentelijk Archief, Alexander Numankade 199 te Utrecht.

G. J. R.

Flehite: p/a museum Flehite, Westsingel 50, Amersfoort Niftarlake: vacant.

Oud-Utrecht: zie colofon.

Van de Poll-Stichting: mr. dr. H. Emmer, Graaf Janlaan 83, Zeist.

Oud-Woudenberg: J. van Lambalgen, Koningin Emmastraat 11, Woudenberg.

Stichts-Hollandse Hist. Vereniging: mevr. E. de Leeuw-Mielard, Marius Bauerstraat 30, Woerden.

Tussen Kromme Rijn en Lek: drs. H. A. Lemaire, Hendrik van Hoornelaan 1, Odijk.

Oud Renswoude: drs. E. J. Wolleswinkel, Dorpsstraat 67, Renswoude.

Tussen Vecht en Eem: dr. W. R. Wybrands Marcussen, Rooseveltlaan 191, 1010 Amsterdam.

Hist. Kring Maarssen: D. van den Berg, Troelstrastraat 17, Maarssen.

Hist. Kring Loosdrecht: mevr. G. Marx-van Ankum, Acaciaaan 29, Nieuw Loosdrecht.

Hist. Kring Baerne: mevr. M. Bart-van Eekelen, Faas Eliaslaan 47, Baarn.

Statuten

De wijzigingen in de statuten, zoals deze in de najaarsledenvergadering zijn vastgesteld, zijn bij K.B. van 13 juni 1975, nr. 63, Koninklijk goedgekeurd. De nieuwe statuten zullen op 1 januari 1976 in werking treden.

G. J. R.

Gebonden maandblad?

Schrikt u niet van deze vraag, die op zichzelf alleen maar kostenverhogend zou kunnen werken. Het is slechts onze bedoeling om onder de leden te peilen, of er onder hen zijn die prijs zouden stellen op een kant en klare band voor hun Maandblad-jaargangen. Hoeveel zo'n band zou kosten, kunnen we nog niet zeggen, omdat dit mede afhangt van het aantal liefhebbers voor deze mogelijkheid. Willen zij zich met een briefkaart tot de heer Röhner wenden (adres in colofon), zonder zich hiermee tot iets te verplichten?

Herrnhutters

De intekenaren op de bundel Unitas Fratrum, vorig jaar augustus in het Maandblad aangekondigd, hebben hun wachten inmiddels beloond gezien door aankomst van een kloek boekwerk, dat hun verwachtingen zeker overtroffen zal hebben. In de onderwerpen en de schrijvers is niets veranderd, maar tijdens het neerschrijven hebben de auteurs kennelijk mee willen meedelen dan hun bij de eerste besprekingen voor ogen stond. Wie niet tot de nu zeer bevoorrechte intekenaars behoort en alsnog deze rijke bundel over allerlei aspecten uit leven en denken van de Herrnhutters gemeentes

Historische verenigingen

Ons bereikte het verzoek de adressen te publiceren van de historische verenigingen in de omgeving. Uiteraard doen wij dat graag. Hier zijn de adressen van alle secretariaten.

wil verwerven, wende zich tot het Rijksarchief, Alexander Numankade 201, Utrecht, tel. 030 - 71 00 44. De prijs bedraagt nu f 35,—.

L. v. T.

Het Utrechts Psalter

De redactie maakt er de leden graag op attent, dat het Nederlands Klassiek Verbond afd. Utrecht op 14 november een avond wijdt aan het Utrechts Psalterium, een opmerkelijk geïllustreerd Noord-frans handschrift uit de 9e eeuw dat tot de schatten van de Utrechtse Universiteitsbibliotheek behoort. Pater dr. J. H. A. Engelbregt, die tien jaar geleden promoveerde op dit handschrift, zal in het bijzonder het klassieke element in de codex behandelen. De dia-lezing zal gehouden worden in het Instituut voor Geschiedenis, Kromme Nieuwe Gracht 20 te Utrecht. Inlichtingen over aanvangstijd: tel. 51 59 62.

Het kerkplein van Rijsenburg

Het College van B. en W. van Driebergen-Rijsenburg heeft ons bestuur meegedeeld dat de brief van Oud-Utrecht over het dreigende verval van kerk en kerkplein van Rijsenburg (zie juni-nr. blz. 44 en augustus-nr. blz. 60) in de Gemeenteraad ter sprake is gebracht. Het blijkt, dat voor dit beschermde dorpsgezicht nu een bestemmingsplan „Kom-Rijsenburg” is vastgesteld, dat door Gedeputeerde Staten van Utrecht inmiddels gedeeltelijk is goedgekeurd. Over de uitvoering van dit plan zal nog nader overleg met de betrokken instanties gepleegd moeten worden.

Onder meer ten behoeve van de restauratie van kerk en kerkplein is de stichting Driebergen-Rijsenburg „Vroeger en Nu” in het leven geroepen.

G. J. R.

Endelhoven

Het bestuur van Oud-Utrecht heeft op 18 juli 1975 een brief geschreven aan de Gemeenteraad van Maarssen, naar aanleiding van de afwijzing van een voorstel van B. en W. om f 25.000,— ter beschikking te stellen voor een restauratieplan van het huis Endelhoven. In deze brief wordt er voor gepleit om de mogelijkheden voor een restauratie van Endelhoven alsnog te overwegen, omdat dit huis een karakteristieke fase uit de ontwikkeling van het landhuis aan de Vecht weergeeft. Van dit eens zo populaire 17e eeuwse type huis is Endelhoven - uiteraard na het unieke Huis ten Bosch - wel het beste voorbeeld.

Van de Gemeenteraad van Maarssen is tot nu toe nog geen antwoord op deze brief ontvangen.

G. J. R.

Gelukwensen

Als blijk van waardering voor verdiensten op het terrein van monumentenbehoud heeft het Nationaal Comité M'75 in de provincie Utrecht een drietal onderscheidingen uitgereikt, nl. aan de heer W. Stooker te Utrecht, aan de vereniging Flehite te Amersfoort en aan de stichting „De Utrechtse Molens” te Utrecht. Voor deze huldeblijken wil de vereniging Oud-Utrecht graag haar gelukwensen aanbieden.

G. J. R.

Blauwkapel

De bewoners van Blauwkapel hebben van het College van B. en W. van Utrecht een brief ontvangen, gedateerd 16 juli 1975, waarin de verzekering wordt gegeven dat er van gemeentewege nauwlettend op zal worden toegezien dat er aan het dorpsgezicht van Blauwkapel geen afbreuk wordt gedaan.

De gemeente Utrecht heeft deze mogelijkheid tot toezicht o.a. door afgifte van bouwvergunningen en - in het speciale geval van Kapelweg nr. 29 - dank zij de bepalingen van de drank- en horecawet, waardoor de gemeente regelend kan optreden.

G. J. R.

De Oude Kerk te Zeist

Deze zomer is het tweede deel verschenen over de Oude Kerk te Zeist, een publikatie waarmee indertijd een begin is gemaakt door H. J. van Eekeren en die sindsdien is uitgebreid door P. Kuijper. Vorig jaar, toen het eerste deeltje van de reeks van vier zou verschijnen, heb ik in het oktober-nummer van het Maandblad hierover wat meer geschreven. Daarom volsta ik nu met de mededeling dat dit tweede deel uitsluitend over het romaanse kerkgebouw handelt, dat het voor leden van de Van de Poll-Stichting f 10,— kost en dat het voor anderen in de (Zeister) boekhandel verkrijgbaar is voor f 14,50.

L. v. T.

Jaarboek 1972

Nieuwe leden willen nogal eens in het bezit komen van Jaarboeken die vóór „hun” tijd zijn verschenen. Met de leverantie van 1972 zit de heer Röhner echter vast, omdat dit Jaarboek helemaal is uitverkocht. Als er misschien leden zijn, die aan het Jaarboek in het algemeen of aan de bundel voor 1972 niet speciaal gehecht zijn, dan zouden zij die wel geïnteresseerde leden een groot genoegen doen door hun exemplaar aan de heer Röhner (adres in colofon) ter verdere verspreiding af te staan.

Utrechts lantaarnconsoles

Een juweel van een lantaarnvoetstuk van de hand van beeldhouwer Groeneveld bevindt zich onder Oudegracht 211: de basilisk. Een herinnering aan het afschuwelijke ondie de basilicus, het monster uit de onderwereld, dat onheil en dood bracht. De bijbelboeken Jesaja en Jeremia vermelden ook deze koningslang. Het

de staart van een eekhoorn en de tong van een slang, was bang zijn eigen ogen te aanschouwen. Deze waren namelijk zo vurig, dat ieder die in de nabijheid kwam, verbrandde.

Ook in onze stad maakte het monster veel slachtoffers. De console beeldt het einde van het beest uit. Om het gevaar te bezweren was een dappere jonge man tot in het hol van de basilisk doorgedrongen. Hij had zich laten blinddoeken, omdat hij anders door het vuur van de ogen van het monster zou sterven. Het wapen waarmee de held het ondie tegemoet trad was slechts een plankje dat hij voor zich hield. Juist op het moment dat het monster de jonge man wilde verdelgen, draaide deze het plankje om... In de kristalheldere spiegel zag de basilisk recht in zijn eigen vurige ogen. Toen drong het vuur het lichaam van het ondie binnen en verteerde het...

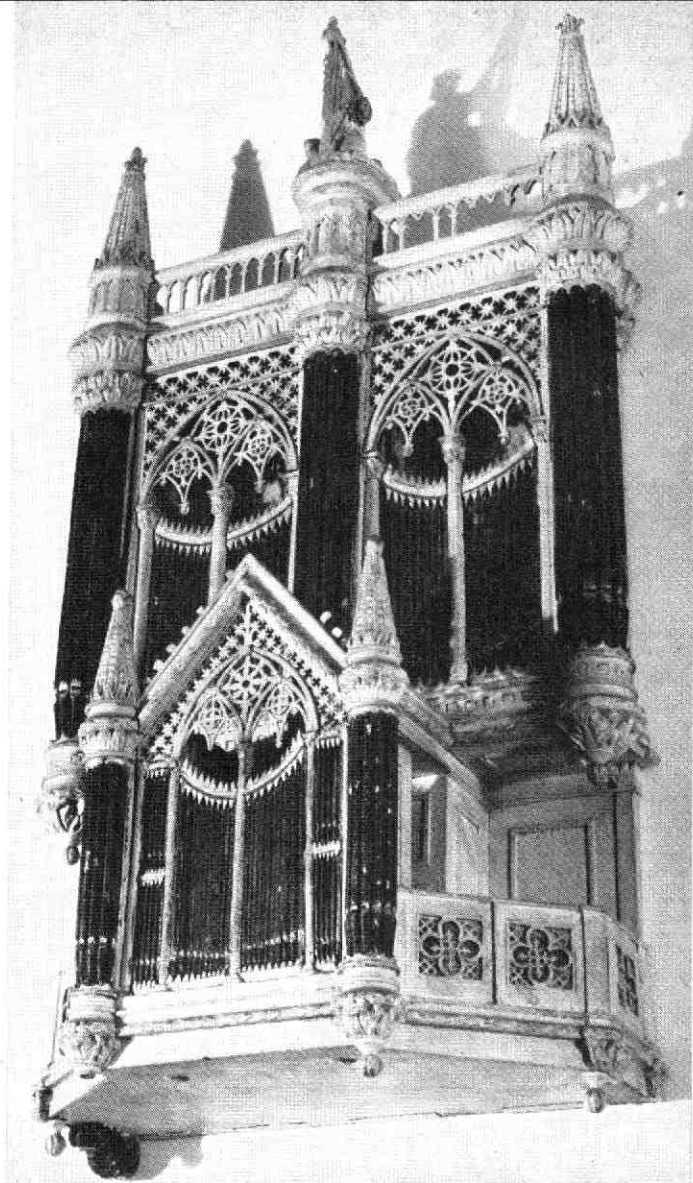
De Basilisk

middeleeuwse verhaal gaat, dat het monster was voortgekomen uit een dooierloos ei dat door een oude haan van zeven jaar in een mesthoop gelegd was en uitgebroed door een slang of schildpad. Het monster, een haan met de vleugels van een draak, de snavel van een arend,

Beeldhouwer:
C. Groeneveld
Geplaatst:
Oudegracht 211
Foto: A. C. Ubaghs

Honderd jaar Utrechtse orgelbouw

Het orgel in de Domkerk, afkomstig uit de maquette van deze kerk, gemaakt door F. C. E. van Embden in 1830. (Foto Centraal Museum)

MAANDBLAD

oud-utrecht

48e jaargang - nummer 10 - november 1975

Vereniging tot beoefening en tot verspreiding van de kennis der geschiedenis van de stad en de provincie Utrecht

Voorzitter:
Secretaris:

A. H. R. Hoogezand, Zandpad 87, Breukelen, tel. (03462) 23 62.
drs. H. L. Ph. Leeuwenberg, p/a Rijksarchief, Alexander Numankade 201, Utrecht, tel. (030) 71 00 44.

Penningmeester:

D. A. Belderbos, Kromme Nieuwegracht 19, Utrecht, tel. (030) 31 23 18.

Administratie:
Redactie:

Contributie: Minimum: f 30,—, gironr. 575520.
mevr. M. Uittenbogaard-van Terwisga, Titus Brandsmalaan 17, Vleuten, tel. (03407) 19 86.
G. J. Röhrner, p/a Alexander Numankade 199, Utrecht, tel. (030) 71 18 14, actualiteit.
H. Snejder, Oasedreef 2, Utrecht, tel. (030) 61 60 91, eindredactie.
Mej. drs. L. van Tongerloo, Euterpedreef 52, Utrecht, tel. (030) 62 12 26, historie.

Redactieadres:

Oasedreef 2.

Onder de titel *De orgelmakers Bätz*; honderd jaar Utrechtse orgelbouw wordt er in het Centraal Museum een tentoonstelling gehouden van 21 november a.s. tot en met 18 januari 1976.

De suggestie kwam van de kant van drs. G. Oost, organist-musicoloog en verbonden aan het Instituut voor Muziekwetenschap der Rijksuniversiteit. Op de dag van de opening der tentoonstelling - 20 november - hoopt de heer Oost te promoveren op het proefschrift „*De orgelbouwers Bätz, een eeuw orgelbouw in Nederland (1739-1849)*”. Als promotor zal optreden dr. M. A. Vente, verbonden aan het Instituut voor Muziekwetenschap.

Dank zij de grote hoeveelheid verricht onderzoek, de aantrekkelijkheid van dit typisch Utrechtse onderwerp en de intensieve samenwerking met de Rijksuniversiteit, met name met het Bureau Public Relations, voorlichting en documentatie en met het Onderwijs Media Instituut (OMI), moest het goed mogelijk zijn de Bätz-orgel-traditie in een tentoonstelling te visualiseren.

Groots verleden

Utrecht en het Sticht bezitten een orgelverleden, dat tot ver in de 17e eeuw van grote betekenis voor binnen- en buitenland is geweest. Kapittel- en parochiekerken en kloosters beschikten over belangrijke instrumenten, die door het werk van orgelbouwers, schrijnwerkers en schilders tot de topstukken van de ambachtskunst gerekend konden worden. Hoe weinig is hiervan overgebleven. De 17e eeuw beleefde een kentering in de tradi-

tie. Pas in 1739 vestigde de orgelbouwer Johan Heinrich Hartmann Bätz zich in Utrecht en kan deze caesuur doorbroken worden. Hij en de generaties na hem onderhielden, restaureerden en bouwden een onafzienbare rij van orgels, kankernetsorgels en andere toetseninstrumenten, die voor een deel nog hun functie in kerkdienst en kerkconcert behouden hebben. Het bestand aan Bätz-orgels in Utrecht, met als pronkstuk het pas gerestaureerde Domorgel, rechtvaardigt alleen het houden van deze expositie.

Dank zij de bereidwilligheid van een aantal kerken, voorgedijen, stichtingen, musea, archieven en particulieren kunnen spelende voorbeelden, fragmenten, modellen en documenten van het werk van de Bätzs getoond worden. Belangrijk onderdeel is ook een selectie werktekeningen uit het Bätz-Wittearchief, dat bewaard wordt op het Instituut voor Muziekwetenschap te Utrecht.

Een dia-klankbeeld, met muziek op Bätz-orgel gespeeld door Gert Oost en samengesteld door het Onderwijs Media Instituut, zal technische en muzikale aspecten van het orgel toelichten.

In het kader van de Bätz-tentoonstelling zullen lezingen met demonstraties, concerten en een tocht per bus langs Bätz-orgels in en om Utrecht gehouden worden. De aankondiging hiervan zal verschijnen op de mededelingen en affiches november en december van het Centraal Museum.

Dr. D. Snoep

Wie weet waar?

Oplossing van een oud raadsel

In november 1974 publiceerden wij een oude foto van een pand aan een gracht onder het motto: wie weet waar? Eén onder leden is er achter gekomen. Hieronder haar reactie met een foto die zij zelf maakte in ... Delft.

Meermalen bestudeerde ik het plaatje in Oud-Utrecht van november 1974 en liet ik allerlei oude Utrechtse grachtgedeelten aan mijn geest voorbijgaan. Daarbij heb ik ook even gedacht aan de Bemuurde Weerd, maar dat bleek ter plaatse toch niet te kloppen. Voorbij de jaarwisseling kwam het nummer me nog een keer toevallig in handen lopen en ik wilde het al terzijde leggen met de verzoeking: „Ik weet 't echt niet!”, toen ik 't ineens zag! Maar ik wilde nog niet direct

hoog van de toren blazen; niet vóórdat ik het ter plaatse gecontroleerd had.

De eerste de beste keer dat ik mijn geboorteplaats Delft bezocht was ik gewapend met het bewuste Oud-Utrecht-nummer en mijn fototoestel; et voilà ... 't kón ook niet missen!

Het pand van het manufacturenzaakje bevestigde zich nog steeds in dezelfde staat; alleen het houten reclamebord is - jammer, maar begrijpelijk - sinds jaar en dag van de gevel verdwenen. Zelfs de houten rakken die het zonlicht uit de kamers op de eerste etage moesten houden zitten er nog steeds aan, maar zijn tegenwoordig permanent gesloten, evenals de gordijnen van de zolderkamers, omdat de huidige eigenares deze dingen kamers voor magazijnruimte benut en verschieten van de goederen wenst te voorkomen. Aan het

winkeltje is noch uitwendig noch inwendig ook maar iets veranderd. Nog steeds dezelfde rommelige etalagekastjes, dezelfde ouderwetse houten toonbanken en de gehele onveranderde winkelopstand.

Ik weet nog de keer dat ik, als kleuter van 4 à 5 jaar (ik ben nu 66) door ons dienstmeisje meegenomen, voor het eerst met deze winkel kennis-

maakte. Wel heeft het zaakje verschillende malen van eigenaar gewisseld. De naam die op de prentbriefkaart van de heer Smilda voorkomt, zou Mirano kunnen zijn; die naam is in Delft niet geheel onbekend; maar zelf heb ik als achtereenvolgende eigenaren gekend: Peterse, Witmer, en tegenwoordig Gertruda, wier achternaam zelfs de buurtbewoners niet wil te binnen schieten. Het zaakje heet nu naar haar: Maison Trudy. Het is een echt buurtwinkeltje, en het zijn in hoofdzaak de oudere buurtbewoners die de clientèle uitmaken. Gertruda bewoont ook zelf het pand, maar huist uitsluitend aan de achterzijde.

De winkel links was altijd een sigarenwinkel zolang ik me kan heugen, waar in vroeger jaren ook koffie en thee tot de normale artikelen behoorden. De eigenares was de weduwe De Clou (of misschien De Kloe); zij is de grijze dame op de prentbriefkaart. De andere persoon zou haar dochter kunnen zijn, die later de zaak heeft voort-

gezet, totdat zij enkele jaren terug een interne verbouwing heeft laten uitvoeren om het winkelhuis in een woonhuis te veranderen; alleen het grote etalageaam is gebleven, waarschijnlijk omdat anders de kosten te hoog werden.

De pandjes staan te Delft aan de Verwersdijk (oostzijde) en zijn genummerd: het manufacturen-zaakje 138, het bovenhuis 142, het benedenhuis 144 (nr. 140 is waarschijnlijk ooit de mist ingegaan). De straat om de hoek is de Van der Mastenstraat. Zoals u waarschijnlijk wel hebt begrepen ligt dit stadsgedeelte in de oude binnenstad van Delft.

Aan de foto kunt u zien, dat het nog winter was toen ik hem maakte. Het is de eerste opname van een film van 36 en helaas is er pas weer van fotograferen gekomen tijdens mijn vakantie. Vandaar deze zeer late reactie.

w.g. Johanna G. van der Meer

Boek en blad over monumenten

Als je eigenlijke taak is voor het Maandblad boeken en artikelen te bespreken, raak je aardig met jezelf, auteurs en overige belanghebbenden in de knoop wanneer van deze taak zo weinig terecht komt. Daarom heeft de redactie afgesproken dat deze rubriek nu voorrang krijgt op andere zaken, totdat de achterstand is ingelopen.

Ook al was de aandacht die M 75 verdiende een van de oorzaken voor het ontstaan van deze achterstand, toch begin ik met te wijzen op enkele uitgaven over monumenten.

A. G. Schulte, *Nederlandse monumenten in beeld; Overijssel/Gelderland/Utrecht. Baarn, Bosch en Keuning n.v., 1974; 223 blz., waarvan 188 geïllustreerd, f 15,—*

Dit is een boekje uit een stel van vier delen, die ter gelegenheid van het Europese Monumentenjaar worden uitgegeven om ons monumentenbezit (opnieuw) te presenteren. Tekst en foto's zijn verzorgd door medewerkers van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Zoals uit de titelbeschrijving blijkt bestaat deze uitgave grotendeels uit foto's, die gedeeltelijk speciaal hiervoor gemaakt zijn. Daardoor loopt men bij aanschaf weinig kans op doublures met het Kunstreisboek voor Nederland in beeld of Met het oog op Nederland, om een paar monumentenuitgaven uit de

laatste jaren te noemen. Bovendien vindt men bij Schulte een overzicht van het landelijk en stedelijk bouwen in Nederland, weliswaar beknopt, maar toch veel uitgebreider dan in De Roy van Zuydewijns Met het oog op Nederland. Ook Schulte's opzet om de gebouwen in het verband van het maatschappelijk leven te plaatsen, vind ik zeer te waarderen. Dat zijn voorstelling van wat het Sticht van de bisschoppen was niet geheel juist is, terwijl de mededeling dat de Utrechtse Janskerk haar torens bij de orkaan van 1674 verloor evenmin klopt, signaleer ik als schoonheidsfoutjes, waarvan andere lezers allicht weer andere voorbeelden zullen tegenkomen. De foto's zijn gerangschikt volgens een aantal routes, als uitnodiging om de gebouwen zelf te gaan bekijken. Het valt te hopen dat óók deze publikatie velen daartoe zal brengen.

Onderweg

Een heel praktisch, weinig ruimte vragend hulpmiddel bij het maken van dergelijke tochten is ook de *Monumentenkaart van Nederland*, uitgegeven door de ANWB, waarvan het tekstgedeelte is verzorgd door de schrijfster van Met het oog op onderweg. Deze kaart bevat eigenlijk haar boek in een notedopje, waarin verder nog boerderijen en molentypen, literatuuropgaven en nuttige adressen zijn verstouwd. Voor vijftig centen verkrijgbaar bij de VVV's. Als u hetzelfde bedrag in postzegels bijplakt op een briefkaart aan postbus 1975 te Haarlem, krijgt u hem zelfs thuis gestuurd! Voor de huidige tijd kan Schulte's boek niet duur genoemd worden. Maar wie het toch nog prijzig vindt, of wie zich op de provincie Utrecht wil concentreren, die kan baat vinden bij het *fotoboek van de provinciale monumenttentoonstelling*. Deze bevat namelijk alle Utrechtse foto's uit het boek van Schulte met vier bladzijden tekst van hem en nog een lijst met bouwkundige termen, en is voor een fractie (f 2,50!) van het bovengenoemde bedrag verkrijgbaar op de tentoonstelling (tot 27 november in museum Flehite te Amersfoort) en bij de plaatselijke VVV's.

Kerken

In eventuele boekenaanschaf is ook beperking tot de oude kerken in onze provincie mogelijk, omdat eindelijk - de bewerking van het materiaal heeft de nodige tegenslagen gekend - het Utrechtse deeltje verschenen is in de reeks *De oude Nederlandse kerken*.

Het is samengesteld door twee leden van Oud-Utrecht, Meta A. Prins-Schimmel en George C. van Leersum (e is een drukfout). Zoals in deze reeks gebruikelijk, worden de kerken besproken op volgorde van een aantal routes. Een nadeel van die opzet zonder plaatsnamenindex is dat men

voor de beschrijving van een bepaalde kerk wat moet zoeken naar het punt waar hij binnen een route besproken wordt. De beschrijvingen zijn veel uitvoeriger dan die in het *Kunstreisboek* of de andere bovengenoemde boeken. De illustraties sluiten telkens achter een route aan. De inleiding moest zeer beknopt blijven, maar biedt toch een duidelijke groepering van alle kerken (vóór 1700) volgens stijl- en bouwkenmerken. Naar mijn smaak is de „verklaring van enige vaktermen” het enige onbevredigende onderdeel van dit boekje. Hoeveel moeilijke woorden blijven onverklaard! En waarom staan de wel genoemde niet alfabetisch?

Hier volgende de zakelijke gegevens van dit boek:

Meta A. Prins-Schimmel en George E. van Leersum, *Langs de oude Utrechtse kerken. Baarn, Bosch en Keuning n.v., 1975; 159 blz., waarvan 98 geïllustreerd. f 12,50.*

Vervolgens wijs ik op:

Victor de Stuers, *Holland op zijn smalst, uitgegeven door Unieboek b.v., Bussum, 1975; 180 blz., geïllustreerd. f 14,90.*

Een afbeelding van de afbraak van de Utrechtse Mariakerk in 1814 omhult de herdruk van een befaamd artikel uit *De Gids* van 1873. Jhr. mr. Victor Eugène Louis de Stuers hekelde daarin vlijmscherp de ergerlijke verwaarlozing en onbekommerde afbraak of verkoop van de Nederlandse monumenten. Al eerder hadden anderen en ook hijzelf deze mentaliteit aan de kaak gesteld zonder dat dergelijke artikelen voldoende indruk maakten. De dosering van „Holland op zijn smalst” leidde wél tot het doorbreken van een ruimer inzicht bij de overheid. Onze huidige monumentenzorg en ons museumwezen vallen in feite terug te voeren op dit artikel.

Dat De Stuers motiveringen in sommige opzichten tijdgebonden waren, dat hijzelf later, toen hij grote zeggenschap gekregen had in restauratie, nieuwbouw en musea, tot in onze - eveneens beperkte - ogen misplaatste beslissingen gekomen is, ligt eigenlijk wel voor de hand. Maar het is goed dat de heruitgave van dit klassieke artikel toch is voorzien van dit nodige commentaar. Een werkgroep van het Kunsthistorisch Instituut aan de Amsterdamse universiteit heeft dat verzorgd, niet alleen door meer illustraties en noten aan het artikel toe te voegen, maar ook door een inleiding met de 19e-eeuwse achtergrond in eigen land. De uitleiding bekijkt de monumentenzorg in de buurlanden zowel in de vorige eeuw als in deze, en schetst tenslotte het wel en wee van onze eigen monumenten na 1873.

Het boek bevat verder nog een beknopte biblio-

grafie en een index op personen, plaatsen en zaken. Op de technische afwerking valt heel wat aan te merken: herhaaldelijk lopen regels scheef over de bladzij of is hun onderlinge afstand ongelijk.

Ganzenbord

Tenslotte kreeg ik nog net op tijd voor dit overzicht het *Hollands Monumentenspel* in handen. De Kon. Ned. Oudheidkundige Bond heeft zich door het oude ganzenbord laten inspireren om een andersoortige bijdrage aan het monumentenjaar te geven. Het Projectontwikkelingsbureau Amro-Westland/Utrecht te Amsterdam maakte de uitwerking van dit idee mogelijk.

De ene kant van dit grote vouwblad (72 x 84) geeft informatie over monumenten en monumen-

tenzorg, dit is als „poster” gedacht, maar dat lijkt me dan wel een reuze saaije. Op de andere kant is het spel ingetekend, gelukkig heel wat fleuriger. Minimaal drie spelers maken een tocht door Nederland, waarbij de hindernissen hun gelegenheid geven kennis op te doen over de historie van plaatsen en gebouwen. Boeten en andere bijdragen moeten ze met echte centen betalen om te begrijpen dat monumentenzorg geld kost. De K.N.O.B. hoopt op grote verspreiding van dit spel, met name onder de jeugd. Via de stichting School en Bedrijf zullen alle scholen voor voortgezet onderwijs het dan ook kunnen betrekken. Andere geïnteresseerden kunnen het verkrijgen door f 7,50 over te maken op giro 14 03 80 van de K.N.O.B. te Utrecht.

L. v. T.

Een paardetram van de lijn Oosterspoor-Staatsspoor-F. C. Dondersstraat. Foto: Gem. Archief Utrecht, T. A. Lichte Gaard c.1900.

De eerste paardentram in Utrecht

Op 28 december 1878 was de Stichtse Tramway Maatschappij opgericht en deze maatschappij ging een paardetram aanleggen van Utrecht naar Zeist; omdat de Gildbrug in de Biltstraat vernieuwd moest worden, werd op 28 april 1879 eerst de lijn van het Utrechtse stationsplein naar deze brug officieel geopend. Op 29 april 1879 stond er het volgende verslag van in het Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad:

„De Stichtse Tramway is gister plechtig ge-

opend. Ten twee ure vereenigden zich op het station heeren kommissarissen, de directeur en de aannemers en kwamen de genoodigden aan, waaronder burgemeester, wethouders en sekretaris der stad Utrecht, de hoofdingenieur en de ingenieur van de waterstaat en verdere autoriteiten en belangstellenden. In twee tramwagens, getrokken door keurige Ardenner paarden, wier hoofdstellen met bloemen waren versierd, ook de koetsiers prijken met bloemruikers, reed men tusschen een

rij nieuwsgierigen, die overal de straten bezet hielden, van 't stationsplein naar de Gildbrug. Daar steeg men uit en had gelegenheid de werkzaamheden aan de brug, die vernieuwd wordt, te bezien. De terugtocht werd even gelukkig volbracht, als de heenrit. De weg liep goed, de wagens zijn net, geen enkele maal was er sprake van ontsparing. Men deed den rit in 12 minuten, van de Gildbrug naar 't Rijnspoorwegstation. Zijn paarden en koetsiers gewend en zijn de sporen wat glad gereden, de rit zal, zoo mogelijk, nog gemakkelijker gaan. Zoo mogelijk, zeggen we, want eigenlijk liep alles reeds nu even uitstekend. De paarden zijn niet groot, maar krachtig gebouwd. De rijtuigen¹⁾ zijn goed afgewerkt. Die, waarmede de opening plaats had, zijn de Brusselsche. De Haarlemsche zijn nog fraaier; zij hebben echter kompartimenten: 1e en 2e klasse. Deze rijtuigen met twee klassen zullen slechts op enkele ritten van Utrecht naar Zeist en vice versa gaan. Verder zullen de ritten voorloopig nog slechts 6 maal per dag heen en weer naar Zeist plaats hebben. Heden is de dienst tusschen 't stationsplein en de Gildbrug begonnen. Voor dames en kinderen, die in de Baan willen gaan wandelen, zal de dienst eene zeer geschikte gelegenheid aanbieden, om gemakkelijk van de stad de Baan te bereiken en na de wandeling buiten²⁾ weder naar de stad terug te keren. Dat zal later, als de tramweg naar Zeist is geopend, nog gereeder middel wezen, om de wandelingen verder uit te strekken.

Doch wij komen op de plechtige opening terug. Na afloop van den tocht heen en terug werden de geïnviteerden door Heeren kommissarissen uitgenoodigd naar het hotel de la Station³⁾ te gaan, waar de nette bovenlokalen met groen waren versierd. De burgemeester van Utrecht mr. W. R. Boer, wenschte de maatschappij daar geluk met den aanvang van haar werk, dat althans een deel van den weg kon geopend worden; hij drukte de hoop uit, dat weldra de weg naar Zeist zou worden geopend, en dan het nieuwe gemeenschapsmiddel tusschen de hoofdstad van 't Sticht en het bloeiende dorp Zeist, beide gemeenten tot haar welzijn, te nauwer zou verbinden, en de welvaart der onderneming zou verzekeren. De voorzitter der commissie, de burgemeester van Zeist, jhr. W. K. Huijdecoper, dankte allen die bijeen waren voor hunne gewaardeerde tegenwoordigheid. Hij vertrouwde, dat de Stichtsche tramway dezelfde populariteit zou weten te winnen, die dit middel van verkeer overal elders verwierf; onbekend maakt onbemind, zegt men; hoe meer de zaak bekend zou worden, te meer, hij was er van overtuigd, zou men haar lief krijgen. Ten slotte drukte hij de hoop uit, dat de Stichtsche tramweg den bloei van Utrecht en van Zeist beide zou helpen bevorderen.

Heerlijk weder begunstigde de eenvoudige feestelijkheid.

Moge dat fraaie weder een goed voortteeken zijn voor het welslagen der onderneming."

Dr. A. van Hulzen

- 1) De tramwagens werden ook nog wel rijtuigen genoemd.
- 2) De Maliebaan was toen nog buiten.
- 3) Later kreeg dit hotel de naam van Terminus.

Geschenken

Nu de feestdagen weer in het verschiep komen, is het voor de leden van onze vereniging wellicht nuttig om te weten, dat nog steeds de mogelijkheid bestaat om een tweetal Oud-Utrecht uitgaven te verkrijgen. Zowel een aantal van de litho's van William Kuik, als de Hornhövius-kaartmap, uitgegeven ter gelegenheid van de tentoonstelling „Kaartmakers van 't Sticht", kunt u zich op het Gemeentelijk Archief, Alexander Numankade 199 te Utrecht, aanschaffen. De litho's kosten nog steeds f 12,50 per stuk, de prijs van de kaartmap bedraagt f 10,—.

Prentbriefkaarten

Onderstaande foto en elf andere uit de overgangstijd van „het stadsgezicht in tekening en prent" naar „het stadsgezicht als foto" willen samen karakteristiek beeld geven van een aantal Utrechtse aspecten een eeuw geleden, op de grens van oud en nieuw. Nader commentaar op de voorstellingen

De Mariaplaats naar het oosten, ca. 1780. Foto: P. Oosterhuis (Gem. Archief Utrecht).

volgt in volgende nummers van het maandblad. Deze kaarten zijn door Oud-Utrecht uitgegeven ter gelegenheid van het monumentenjaar, en zullen vanaf 1 december verkrijgbaar zijn onder andere bij het Gemeentelijk Archief (Alexander Namankade 199), het I.C.U., de V.V.V. en verschillende boekhandels. Prijs f 6,— per mapje.

UTRECHTS ONBESTORVEN VERLEDEN VIII

Vijfenveertig jaar is ie geworden, maar veel aandacht is daaraan niet besteed. Eigen schuld; want in de loop der jaren is de raadselder geworden het zwarte schaap onder de bezienswaardigheden van Utrecht.

Eerlijkheidshalve dient wel gezegd te worden, dat de totstandkoming ook niet erg vlot verliep. Het geven van een eventuele nieuwe bestemming aan de lugubere bergplaatsen van kolen en aardappelen onder het stadhuis kwam op 29 december 1929 in de gemeenteraad aan de orde. De stemmen staakten toen (18 tegen 18); de volgende dag werd het voorstel aanvaard met 19 tegen 15 stemmen.

Achter de dikke muren waartegen het grachtwater

De raadselder

kabbelde is daarna door gemeentewerken, onder toezicht van de directeur ir. Holsboer en met medewerking van de heren architect ir. Planjer, Van Halewijn, schilder Koppens en kunstschilder Van Anrooy, een met veel antiek ingerichte sfeervolle „Bierkeller” ontstaan die er wezen mocht. Op 7 maart 1930 opende dr. J. P. Fockema Andreae de kelder. „Ik doe dit als bovenbuur als huisheer en ook als burgemeester”, en hij schroomde daarbij niet de loftrumpet te steken over de inrichting van de kelder. Preludiërend over de verhouding Domtoren-Raadselder zei hij „onderaan de buitentrapp, beseft ge beter dan ooit te voren, dat onze stad belangrijk en mooi is van hoog tot laag, van kelder tot toren”.

Van stonde af aan dat de Utrechtse notabelen met Goudse pijpen in de mond en bierpullen in de hand de kelder inwijdden heerste er een feestelijke, gezellige, amicale sfeer. Een sfeer die er tijdens de jaarbeursdagen nog wel eens ontstond, maar die heel, heel langzaam is verdwenen.

De „open tafel”, waar voor weinig geld een behoorlijke warme maaltijd werd verstrekt, trok nog wel wat bezoek, maar de exploitant verhuisde uiteindelijk toch naar een pand aan de Neude 29. Ook het „R.K. Militair Tehuis” is er ’n tijdlang onderdak geweest en thans is er onder de naam „De Raadselder” het vijf jaar bestaande jongeren-centrum gevestigd. Begonnen als jeugdsociëteit groeide deze sociëteit langzamerhand uit

tot een politiek centrum, alwaar buiten-parlementaire en maatschappij-kritische groepen bijeenkomsten houden en voorbereidingen treffen voor het houden van acties. Ook buitenlandse werknemers kunnen er ’n spreekuur bezoeken voor eventuele oplossing van hun moeilijkheden.

Wat voor mogelijkheden de activiteiten van het centrum „De Raadselder” in de toekomst ook mogen bieden, gezegd kan wel worden dat de raadselder niet aan de oorspronkelijke doelstelling heeft beantwoord.

W. F. van Schaverbeke

Gelukwensen

In het maandblad van oktober maakten wij melding van een drietal onderscheidingen aan personen en instellingen die zich op het gebied van monumentenbehoud verdienstelijk hebben gemaakt in de provincie Utrecht.

Deze lijst bleek bij lange na niet compleet. Niet minder dan tien personen en instellingen bleken een onderscheiding te hebben verworven. Hieronder volgt de volledige lijst:

de Oudheidkundige Vereniging Flehite te Amersfoort, de Werkgroep Herstel Leefbaarheid Oude Stadswijken te Utrecht, de Stichting De Utrechtse Molens te Utrecht, het kerkbestuur van de Heilige Nicolaas te IJsselstein, de kerkeraad der Waalse Gemeente Utrecht en de heren F. A. Groen, Doorn, N. Molendijk, Amersfoort, A. C. van Ee, Soest, W. Stooker sr., Utrecht en J. J. C. Baron Taets van Amerongen, Renswoude.

Nogmaals onze gelukwensen.

Petite Histoire

Utrechtsche Provinciale en Stadscourant dd. 19-9-1849

Zaterdag avond is, naar men zegt, de Steendrukker P. W. van de Weijer alhier bijna het slagtoffer van de woede van een zijner bedienden geworden. Zekere J. J. Mollas, boekhouder, die zich van tijd tot tijd aan den drank schijnt overgegeven te hebben, dien avond zijn afscheid ontvangende, zoude v. d. Weijer zoodanigen slag hebben toegebracht, dat deze van zijn stoel tegen den grond eenige trappen, waardoor hij den kinnenbak op twee plaatsen brak. Zeker is het, dat v. d. Weijer, om hulp roepende, in eenen gevaarlijken toestand werd gevonden, en thans zorgelijk is.

gaf Mollas, zoa men zegt, hem met zijn hak stortte. Niet spoedig kunnende opkomen,

Utrechts lantaarnconsoles

Gipsen model
Beeldhouwer:
C. Groeneveld
Geplaatst:
Stadhuisbrug
Foto: A. G. Ubaghs

Het afgebeelde vette varken houdt de herinnering levend aan een heel oud typisch Utrechts verhaal, waarvan voor het eerst in 1441 melding wordt gemaakt.

Ieder jaar werd op de dag van Sint-Maarten - 11 november - een mannetjesvarken, een vette beer, door het Utrechtse stadsbestuur aan de heren van het Hof van Holland aangeboden. Onder grote belangstelling werden de stadsboden van Utrecht bij die gelegenheid in Den

De Hofbeer

Haag ontvangen. De hofbeer werd op een karretje gehesen, een plechtigheid, waarmee de eigenlijke zegetocht was begonnen.

Op het Binnenhof aangekomen werd het dier aan de ketting gelegd, waarna de beer - vooral in tijden waarin de verhouding tussen Utrecht en Den Haag minder goed was - het voorwerp van volksvermaak in de minder gunstige zin.

In 1625 werd de verplichting tot het schenken van het varken door Utrecht afgekocht. Voortaan werd steeds in november een bedrag aan „berengeld” naar de Hofstad overgemaakt.

Bekend is, dat prins Willem V voor zijn beerskop een bedrag van f 275,— in ontvangst mocht nemen.

Utrecht ondervond het sturen van de hofbeer naar Den Haag terecht als een vernedering. Oorspronkelijk was het voor de stichtenaren alleen maar een teken van erkentelijkheid voor het feit, dat zij het vrijdom van bepaalde tolgelden hadden weten te verkrijgen.

Toen in 1604, na de slachting van het varken, bleek, dat het vlees van slechte kwaliteit was, werd een nieuw en beter exemplaar gezonden, maar toen de plagerijen, die de beer te verduren had, maar niet ophielden, richtten de Utrechters in 1612 eindelijk een klacht tot de raadspensionaris „versoekende vriendelijk dat daerinne mogt worden voorzien”.

Er werd echter maar gedeeltelijk aan de wens van de Utrechters voldaan. De beer moest aan de paal blijven liggen, maar ring en ijzer zouden van de paal worden verwijderd, waardoor - voor het oog althans - de beer niet meer aan de kaak gesteld werd.

Twee jaar later moest het verzoek worden herhaald, omdat de Hagenars zich niet aan de afspraak hielden. Een van de burgemeesters reed naar de Hofstad om over de „beer” te onderhandelen.

Een jaar later was de jaarlijkse zending niet meer verplicht; voortaan zou door de president en de leden van het Hof van Holland met „berengeld” genoeg genomen worden. Het schijnt, dat dit geld tot in 1730 betaald werd.

Utrechts Geveltekenfonds

Op de ledenvergadering van 19 november j.l. heeft de Vereniging Oud-Utrecht besloten tot oprichting van een „Geveltekenfonds”, een initiatief dat verband houdt met het Monumentenjaar 1975. De bedoeling hiervan is tweedelig. Ten eerste: leden van Oud-Utrecht gelegenheid te bieden daadwerkelijk een eigen bijdrage te leveren aan een interessant aspect van de zorg voor monumenten in stad en provincie. Ten tweede: het stimuleren van aandacht voor een herstel of weer aanbrengen van geveltekens en allerlei elementen die bijdragen aan het persoonlijke karakter van historische panden. Daarbij wordt gedacht aan gevelstenen en beelden, geschilderde huisnamen en jaartallen op gootlijsten, deuromlijsting of hekpalen, uithangborden, wapenschilden, jaartalankers, zonnepijlers en wat dies meer zij. Daar bij dit stimuleren behalve aan onderzoek en documentatie ook aan financiële steun gedacht wordt, bestaat het voor-nemen om hiertoe een aparte stichting in het leven te roepen.

Boeiend

Belangstellende leden kunnen ieder naar vermogen en interesse bijdragen aan dit project, hetzij als medewerker aan documentatie en onderzoek, hetzij financieel als begunstiger van het te stichten fonds. Sommigen zullen zich aangetrokken voelen door het „veldwerk”, de inventarisatie in stad en provincie, of door de fotodocumentatie. Anderen kunnen zich uitleven in archiefonderzoek van verschillende aard; boeiend werk dat voor steeds

meer mensen ongekeerde werelden opent, en dat zich zeer voor werkgroepen leent. Men hoeft maar te denken aan de enthousiaste werkgroepen Paleografie die thans op het Gemeentelijk Archief actief zijn!

Een aantal leden heeft zich reeds opgegeven, maar er zijn gelukkig mogelijkheden voor veel meer belangstellenden. Volg hun goede voorbeeld en geef u ook op als u op één of andere wijze mee wil doen met dit project, (lieft per briefkaart met vermelding van „Geveltekenfonds” en adres, telefoon, beroep, belangstelling en mogelijk heden) bij het Gemeentelijk Archief, Alexander harte welkom! Bij voldoende belangstelling kan in suggesties, opmerkingen en gegevens zijn van Numankade 199 te Utrecht (tel.: 71 18 14). Ook het voorjaar een bijeenkomst worden belegd ter kennismaking en oriëntatie, en om werkzaamheden en mogelijkheden te bespreken.

Keizer Hendrik

Het is de bedoeling als eerste activiteit van het Geveltekenfonds het beeld van Keizer Hendrik IV weer op zijn plaats op de hoek van de Mariaplaats en Mariastraat te doen terugkeren, waar het tot 1965 de herinnering levend hield aan de keizer die in 1082 de Mariakerk stichtte. Hiernaast bestaan plannen voor het doen schilderen van een aantal huisnamen in stad en provincie. Over deze Hendrik en de andere plannen in een volgend maandblad meer.

F.K.

MAANDBLAD

oud-utrecht

48e jaargang - nummer 11 - december 1975

Vereniging tot beoefening en tot verspreiding van de kennis der geschiedenis van de stad en de provincie Utrecht

Voorzitter:

A. H. R. Hoogezand, Zandpad 87, Breukelen, tel. (03462) 23 62.

Secretaris:

Dr. D. Snoep, p/a Centraal Museum, Agnietenstraat 1, Utrecht, tel. (030) 31 55 41.

Penningmeester:

D. A. Belderbos, Kromme Nieuwegracht 19, Utrecht, tel. (030) 31 23 18.

Administratie:

Contributie: Minimum: f 30,-, gironr. 575520.

Redactie:

mevr. M. Uittenbogaard-van Terwisga, Titus Brandsmalaan 17, Vleuten, tel. (03407) 19 86.

G. J. Röhrner, p/a Alexander Numankade 199, Utrecht, tel. (030) 71 18 14, actualiteit.

H. Sneijder, Oasedreef 2, Utrecht, tel. (030) 61 60 91, eindredactie.

Mej. drs. L. van Tongerloo, Euterpedreef 52, Utrecht, tel. (030) 62 12 26, historie.

Redactieadres:

Oasedreef 2.

Een elitair ziekenfonds anno 1621

Van de vijf adellijke Utrechtse vrouwenkloosters, Wittevrouwen, Sint-Servaas, Oudwijk, Mariëndaal en Vrouwenklooster, alle stammende uit de 12e en 13e eeuw, lagen alleen de eerstgenoemde twee in de stad, Mariëndaal lag, richting Zuilen, even ver buiten de Catharijnepoort als Vrouwenklooster richting De Bilt buiten de Wittevrouwenpoort. De plaats van Oudwijk behoeft geen aanduiding. De namen van alle vijf kloosters leven in onze tijd nog voort. Aan Mariëndaal of Ten Dael of Dael herinnert o.a. de Daalsedijk, aan Vrouwenklooster het Kloosterpark in De Bilt. De Hervorming maakte aan de kloosters als zodanig een eind en omdat in oorlogstijd de vijand dergelijke gebouwencomplexen zo dicht bij de stad als legeringsmogelijkheid zou kunnen gebruiken, werd in of omstreeks 1585 op aandrang van de Utrechtse burgerij tot sloping van de drie buitenkloosters overgegaan. De „Joffers” waren voor dien naar een andere behuizing, binnen de stad, overgeplaatst. De kloosters St.-Servaas en Wittevrouwen konden geen kwaad. Deze zijn dan ook nog een honderd jaar langer blijven staan ¹⁾.

Adellijke joffers

De genoemde vijf conventen waren uitsluitend bestemd en toegankelijk voor adellijke joffers en dit had tot gevolg dat, toen circa 1580 een eind kwam aan het bestaan van alle kloosters, de bezittingen van deze vrouwenconventen niet, zoals die van de andere kloosters onder het beheer van de Staten kwamen, maar onder dat van de Ridderschap. De eerste tijd bleven de juffers van elk convent een gemeenschappelijk huishouden drijven waarvan de bewaard gebleven rekeningen een beeld geven. Nadat de andere vier conventen al ruimschoots voor 1600 aan die gemeenschappelijke leefwijze een eind hadden gemaakt, volgde het Biltse Vrouwenklooster dit voorbeeld in 1606 ²⁾. In die zin, dat de juffers wel in hetzelfde huis bleven wonen, maar in het vervolg ieder voor haar eigen kost en verwarming moesten gaan zorgen. Dit bracht ingrijpende veranderingen met zich. Aan de twee grote huizen aan de Westzijde van de Plompetorengracht - toen Nieuwe Gracht geheten - waarin de juffers van Vrouwenklooster gehuisvest waren, moest voor meer dan f 4.000,— worden vertimmerd. (- - - *soe heeft men die huysinge, cameren ende kelders des convents daertoe*

specialijk moeten accommodeeren). Blijkbaar was dit nog niet afdoende. Men kocht er in 1606 nog een aangrenzend huis bij. Voor de conventualen, die tot nu toe „vrije kost” hadden genoten, werd natuurlijk een financiële regeling getroffen. Een vast bedrag voor alimentatie werd vastgesteld waarbij een toeslag voor „accidentalia”.

Bezetting

Op 27 Januari 1598 stelden de Staten van Utrecht een Instructie voor de vijf Jofferenconventen vast waarin van allerlei werd geregeld ³⁾. Wat de bezetting betreft, in St. Servaas en Oudwijk - dit waren de rijke conventen - mochten boven de Vrouw, d.w.z. behalve de abdis, maximaal twaalf volle provens en zes kinderprovens zijn. (Een meisje moest minstens acht jaar oud zijn om te kunnen worden opgenomen.)

In de andere drie conventen *sullen de joffers moeten versterven tot negen toe*. Het is niet verwonderlijk dat de juffers zich van alle exercitie van de Roomse religie moesten abtineren. Zij hadden vrij veel bewegingsvrijheid, maar moesten wel het grootste deel van het jaar binnen het conventshuis verblijven. Het habijt mochten zij blijven dragen maar zij mochten er niet de straat mee op (*ende en sullen oock in hare habijten niet vuytwendich gaen*). Trouwen mocht maar dan kwam prompt een eind aan de prove, tenzij de huwende juffer vóór 1582 al in het convent was. Ontstond door overlijden of huwelijk een vacature dan mocht een volgens een rooster bepaald lid van de Ridderschap de vrijgekomen prebende vergeven. Bij een vacature van abdis benoemde de Ridderschap een opvolgster onder goedkeuring van de Staten.

Voor wat Vrouwenklooster betreft kwam aan de gemeenschappelijke huisvesting aan de Plompetorengracht in 1628/29 een einde. Op 7 Januari 1629 werden twee van de drie huizen openbaar geveild ⁴⁾. Met betrekking tot de andere Jofferenconventen zal zich een overeenkomstige gang van zaken hebben voorgedaan. Voor Oudwijk zal dit hierna nog blijken. De jaarlijkse prebenden bleven echter in stand en de leden van de Ridderschap bleven voorzien in de vervulling van opengevallen vacatures. Eerst onder de Bataafse Republiek heeft in 1797 het Provinciaal Bestuur aan deze instelling een einde gemaakt. De gedupeerde juffers van de

vijf conventen hebben nog wel getracht die beslissing opgeschort te krijgen, opdat zij gelegenheid zouden hebben hun oude rechten te staven⁵⁾. Sed frustra.

Oudste reglement

Ook in 1621 traden de jofferenconventen met een gezamenlijk verzoekschrift op voor de behartiging van hun gemeenschappelijke belangen. Het is getekend door de vijf Vrouwen-abdissen, gericht aan de Ridderschap en bevat het verzoek dat *Dr. Gilles van der Gal op een eerlijk jaerlycx tractement mochte werden geëmployeert ten dienste derselver conventen*. Helaas is dit rekest zelf niet bewaard gebleven zodat wij van de motivering verstoken blijven, maar het besluit van de Ridderschap van 6 juli 1621, waarin gunstig op het verzoek werd beschikt, is er nog wel. Omdat het hier, voor zover ik weet, het oudste ziekenfonds-reglement betreft, laat ik de beschikking in haar geheel volgen⁶⁾.

Is geappointeert:

Die Edelen ende Ridderschappe etc., genegen zijnde de Remonstranten om redenen hierinne geroert in haer versouck te accommoderen, concenteren ende accepteren bij desen Dr. Gilles van der Gal als ordinaris medicus der respectie Joffrouwenconventen binnen der stadt Utrecht; omme hem bij alle voorvallen ende occurrentien ten dienste van de E. Vrouwen ende gemeene Joffren derselver in alle behoorlijke dilligentie ende getrouwicheijdt te laten gebruycken, daer ende soo dickwils hij des zal worden gehaeldt ende versocht, te weten soo wel buijten als binnen de Stadt, in den lande van Utrecht. Midts dat dit maer zijn zal bij provisie, voor den tijt van een jaer. Ende dat d'E. Vrouwen respectie voornoemt den voornoemden doctor voor een jaerlycx pensioen⁷⁾, ten regarde van zijne moeyten desen aengaende te nemen, vuyt hare E. prebenden elck zullen laeten volghen ende genieten ses gulden ende elcke conventuale Joffre drij gulden s'jaars; die de respectie Rentmeesters der voors. conventen aen hare prebenden zullen moghen corten, ende den Doctor Medicus voornoemt betaelen.

Verzoek?

Over dit merkwaardige stuk is nog wel wat te zeggen. Zo vragen we ons af wat de zin is van het woord „Remonstranten” in de tweede regel. Het is natuurlijk niet zo dat de Joffers inmiddels en bloc het Arminianisme zouden hebben omhelsd. Wij zullen het woord hier dus moeten opvatten in de betekenis van „verzoeksters”. Toch zit daarin iets onbevredigends. Immers, het woord „remonstrant” heeft vrijwel steeds een element van vertoog, van bezwaar. Zo was ook de in 1610 bij de Staten van Holland ingediende „Remonstrantie” waaraan de Remonstranten hun naam te danken hebben, een vertoog waarin zij hun zwarig-

heden tegen de Calvinistische geloofsleer uiteenzetten. Is er sprake van een verzoek zonder meer - en dat mogen we in het onderhavige geval toch wel veronderstellen ook al kennen wij de tekst van het verzoekschrift niet - dan verwacht men eerder het woord „requestanten” of „supplianten” of, als er hoog van de toren wordt geblazen, „requiranten” dan „remonstranten”.

Niettemin moet de notulist dit woord in casu in den zin van verzoeksters hebben gebezigd. Kan het zijn dat hij dit deed met een ondeugende bijgedachte, with his tongue in his cheek? Het staat vast dat dr. Gillis van der Gal (ook wel Gall of Galle), de door de Joffers uitverkoren huisarts, een notoire Arminiaan was. Niet alleen komt hij voor op de „Lijst van personen van Arminianisme verdacht” van (waarschijnlijk) 1620⁸⁾, maar hij was ook degeen die in 1629 een huis in de Lange Rietsteeg (sinds 1950 Keizerstraat) met de bestemming van schuilkerk verkocht zogenaamd aan Johan Hermens maar in wezen, zoals later zou blijken, aan de Remonstrantse gemeente. Johan Hermansz Monachus trad er clandestien op als bedienaer des goddelicken woorts inde remonstrantsche gemeente alhier.

Tot begin 1808 heeft de Remonstrantsche Broederschap er gekerkt. Toen verrees op diezelfde plaats de hofkapel van Lodewijk Napoleon en betrokken de Remonstranten de kapel van het gewezen Hieronymusklooster aan de Kromme Nieuwe Gracht⁹⁾.

Fondsdokter

Dat de Ridderschap in 1621 een man als Van der Gal als fondsdokter over de Jofferenconventen heeft aanvaard, is wel opmerkelijk. In de jaren onmiddellijk volgende op de Dordtsche Synode (1618/19) was het optreden tegen de Remonstranten juist het allerfelst.

Op 29 december 1618 verschijnt prins Maurits persoonlijk in de vergadering van de Staten om deze in het belang van de eenheid van het land te zuiveren van ongewenste elementen. Vier leden van de Ridderschap worden bij die gelegenheid uit de gewestelijke regering ontslagen¹⁰⁾. In een publikatie van 27 oktober 1619 gaat de vroedschap van Utrecht nog eens fiks te keer tegen de heimelijke vergaderingen en de conventiculen van de Remonstranten¹¹⁾. Maar de heftigste bewoordingen treffen we aan in een plakkaat van 4 februari 1623 uitgaande van prins Maurits en de Staten van Utrecht, tegen de *seer grouwelijcke ende schandelijcke conspiratie, tegens den Staat en welvaart van 't Land en alle goede innewoonderen van dien gesmeet*. De Arminianen zo staat in dit van harts-tocht gloeiende stuk te lezen, hebben er blijk van gegeven dat *syluyden alle practyquen, listen ende lagen hebben aangeleyt omme niet alleen naa*

haar uiterste vermogen den staat der Kerke ende Politie der Vereenichde Nederlanden op nieuws te turberen en te onderste boven te werpen, nemaar ook in een onvermydelijk bloedbat te stellen, ende voorts door verscheyden brandstichtingen te ruineren en tot inden grond te verderven, sulks dat den vyand door sulke swarigheden van binnen, deselve Landen, Steden en plaatsen van buyten, te beter na synen wille en lange gepractiseerde boose tyrannique desseyneyn soude hebben kunnen bespringen, overvallen ende vermeesteren, 't welk hem door Godes almogende genade nu meer dan vyftich jaren lang verhindert en belet geweest is ---¹²⁾.

Vijandigheid

Dergelijke taal wijst op een zo onverzoenlijke vijandigheid, dat de Remonstranten in die dagen alle reden hadden om niet op te vallen. Wel werden na de dood van prins Maurits in 1625 de verhoudingen wat minder gespannen. Onder het bewind van Frederik Hendrik werd meer door de vingers gezien en plakaten als de zo juist geciteerde blijven verder uit. Maar dit neemt de vraag niet weg hoe het mogelijk was dat juist midden in die jaren van het felste antagonisme, tussen 1618 en 1625, de Ridderschap, toch een lid van diezelfde Staten van Utrecht, met de terecht van Arminianisme verdachte dr. Van der Gal genoeg heeft kunnen nemen. Bij provisie, voor den tijd van een jaer, maar, zoals nog blijken zal, het zijn er waarschijnlijk tien geworden. Men heeft de afspraak naar het schijnt in 1622 nog een jaar stilzwijgend laten doorlopen, want eerst in de vergadering van de Ridderschap van 25 juni 1623 komt de zaak weer aan de orde⁶⁾. Nu is het dr. Van der Gal die wensen heeft. In zijn taakomschrijving wordt na voorvallen ende occurrentien op zijn verzoek ingevoegd van siekten ende indispositionen. Blijkbaar legden de Joffers wat veel beslag op zijn kostbare tijd, ziek of niet ziek. Ook vraagt Van der Gal om een andere financiële regeling en wel in die zin dat hij liever - met terugwerkende kracht tot 6 juli 1621 - een vast bedrag heeft van f 200,— per jaar dan wat in 1621 was afgesproken. Het was zeker niet zo dat hij een hoger salaris verlangde.

Omslachtig

De ziekenfondspremie voor de vijf Vrouwen was bepaald op f 6,— en die voor de Joffers op f 3,— per jaar. In 1621 hadden de vijf conventen te zamen 88 Joffers¹³⁾. Van der Gal had dus recht op in totaal f 294,—. Waarschijnlijk was het hem te omslachtig met die verschillende rentmeesters te moeten afrekenen. Bovendien was dr. Van der Gal een vermogend man. Hij bezat in Utrecht diverse grote huizen, o.a. aan het Janskerkhof en aan de Ganzenmarkt. In januari 1629 kocht hij bij open-

bare opslag het grote huis met hof aan de Drift O.Z. dat toebehoorde aan het convent van Oudwijk voor f 14.400,— plus f 1.080,— rantsoen, welke koopsom hij in twee termijnen afbetaalde¹⁴⁾. Volgens Muller¹⁵⁾ stond dit huis op de plaats van het tegenwoordige Kunsthistorisch Instituut (Drift 25). Latere onderzoekers menen dat het huis van Oudwijk iets noordelijker stond¹⁶⁾.

Schamel

Het vaste salaris van f 200,— per jaar was toch blijkbaar wat schamel, want met ingang van 1 januari 1625 wordt dit op verzoek van dr. Van der Gal verhoogd tot f 400,—. De enige notitie die wij na dien nog in het Staten-archief over deze affaire tegenkomen, tevens de laatste, is van 17 maart 1631: *d'heren Van 's Heerenaerntsberge en Van Brakel verklaren onnodich te sijn het tractement aen Van der Gal*¹⁷⁾. Hoogstwaarschijnlijk houdt dit verband met de opheffing van de gemeenschappelijke samenwoningen. Boven zagen wij dat Vrouwenklooster in 1628/29 een eind maakte aan de collectieve huisvesting aan de Plompatorengracht. De zo juist vermelde openbare veiling van het grote huis van Oudwijk aan de Drift wijst op eenzelfde verandering, waarbij, zo mogen wij aannemen, de Joffers weer in de schoot harer familie zijn weergekeerd.

Proces

Dr. Gillis van der Gal doet in de Utrechtse archieven nog menigmaal van zich spreken. Hij kocht nl. in 1634 het goed Veen of Te Veen bij Blauwkapel van Vrouwe Anna van Essenstein douairière Van Gent. Laatstgenoemde doet de koper twee jaar later een proces aan, daar zij meent door hem misleid te zijn. Voor haar des te grievender omdat *den Ed. Hoochgeleerden Mr. Gillis van der Gal, der Medicijnen Doctor als wesende haer Ed. Doctor ende Raidtsvriend, daer haer Ed. naest Godt haer gesondtheyt ende andere werelijcke affairen meest op betrouwende [was]*.

Zij verliest het proces, waarna haar schoonzoon jhr. Lodewijk van Renesse en zijn broer Frederik in 1636 het plan beramen dr. Van der Gal te kidnappen en aan de Spanjaarden in handen te spelen, opdat hij zich een groot losgeld zal moeten getroosten. Zij slagen maar gedeeltelijk. Bij de Grebbe wordt de wagen ontdekt waarin Van der Gal en zijn oudste zoon, gebonden en met een prop in de mond, worden gevonden. Lodewijk van Renesse weet te vluchten. Broer Frederik wordt op Hazenberg gevangen gezet maar ontsnapt een jaar later, nog wel door toedoen van de Staten-Generaal die kennelijk met het geval in de maag zitten.

In de Utrechtsche Jaarboekjes van 1891 en 1893 vertelt C. A. de Kruijff ons deze hele geschiedenis tot in bijzonderheden, waarbij hij uit de talrijke

processtukken een volkomen duidelijk verhaal weet te construeren. Wij gaan hierop nu niet nader in omdat die historie met ons eigen onderwerp geen verband heeft.

Dr. Gillis van der Gal is in 1637 overleden.

P. H. Damsté

¹⁾ Rijksarchief Utrecht (R.A.U.), Catalogus van de Archieven der Kleine Kapittelen en Kloosters (K.K.K.), Inleidingen bij de respectievelijke vrouwenconventen.

²⁾ R.A.U., K.K.K. nr. 1144, Rekeningen Vrouwenklooster.

³⁾ R.A.U., Archief der Staten van Utrecht nr. 738.

⁴⁾ Rekening Vrouwenklooster 1629/30 fol. 117 en 118.

⁵⁾ K.K.K. nr. 1141.

⁶⁾ Archief der Staten van Utrecht nr. 731-1.

⁷⁾ Het woord „pensioen” hier gebruikt in zijn oorspronkelijke betekenis van jaargeld, salaris.

⁸⁾ Kronijk van het Historisch Genootschap, 26 (1870) 331.

⁹⁾ G. A. Evers, „De Schuilkerk der Remonstrantsche Gemeente in de Rietsteeg en hare bezitting op 't Heilig Leven”, Jaarboekje van „Oud-Utrecht”, 1933, 97.

¹⁰⁾ Johan van de Water, Groot Placaatboek van Utrecht, I, 194.

¹¹⁾ Ibidem, III, 465.

¹²⁾ Ibidem, I, 409.

¹³⁾ Elk van de vijf conventen telde meer Ioffers dan het in de Instructie van 1598 voorgeschreven maximum.

¹⁴⁾ R.A.U., K.K.K. nr. 760, Rekeningen Oudwijk 1627-1630.

¹⁵⁾ S. Muller Fz., Oud-Utrechtsche Vertellingen (Utrecht, 1904), 106.

¹⁶⁾ Annelies Becker-Jordens e.a., Drift 25 (Utrecht, 1970), 28.

¹⁷⁾ Archief der Staten van Utrecht nr. 738, blz. 143.

Voor prentbriefkaartverzamelaars

Hoe op een onverwachte plek nieuws voor liefhebbers van het verleden te vinden is! Had u soms gedacht dat er in het zendingsblad van de Ned. Herv. kerk een adres te vinden zou zijn waar oude prentbriefkaarten te koop worden aangeboden? Geïnteresseerden kunnen zich opgeven bij mevr. M. Jansen-Boas, Wormerveerstraat 52, Den Haag, tel. 070 - 66 53 41. Men moet dan zo nauwkeurig mogelijk aanduiden welke plaatsen of onderwerpen (bijv. molens, kastelen) men verzamelt, en uit welke periode. Ansichten van vóór 1900 krijgt zij amper binnen, maar wel uit het begin van deze eeuw. Na telefonische afspraak kan men kaarten komen uitzoeken.

Om een indruk te geven van de prijzen: stads- en dorpsgezichten van nu tot 1950 kosten 15 cent, uit de jaren 1950-1930 minimaal 25, tussen 1930 en 1920 minstens 75 cent en die van vóór 1920 1 gulden of meer kosten. Kaarten met trams, zeppelins en andere zeldzame onderwerpen zijn veel duurder. De opbrengst van die verkopen gaat naar zendingssterreinen, maar dat kon u verwachten bij de bovengenoemde achtergrond van dit adres.

L. v. T.

Nieuwe editie Kastelenboek

J. D. M. Bardet. *Kastelenboek Provincie Utrecht*. Bussum, 1975, De Haan. 5e druk. 385 blz. m. ill. f 14,90.

Het is een goede gedachte geweest een nieuwe editie te bezorgen van het kastelenboek van de provincie Utrecht. De 4e druk van 1966 was al jaren uitverkocht. Een zinnige zaak, dat een jongere generatie geïnteresseerden zich niet op de hoogte hoeft te stellen van de Utrechtse kastelen middels bibliotheek of duur antiquarisch aangeschafte exemplaren.

De nieuwe druk lijkt inhoudelijk in grote mate op de vierde behoudens het in voorwoord aangegevene. Ik ga daar niet op in. Het geleverde werk is goed en voldoet aan de wensen van de gebruikers.

Waar ik wat uitgebreider over spreken wil is de uitvoering. Niet als kenner van het drukwezen, maar als gebruiker, als fietser die op een middag langs de Langbroekerwetering rijdt en die na afloop enige opmerkingen maakt en vragen stelt ten aanzien van de praktische bruikbaarheid. Vooreerst is de plaatsing van de kaarten achterin het boek een verbetering. Uitklapkaarten sneuvelen in de regel snel.

Het papier van deze uitgave is van een goede, stevige kwaliteit. Hoe plakkerig het wordt als je koffie morst of als het miezert op een tocht, zal de praktijk uitwijzen. In ieder geval was de vierde druk wat dit betreft een forse flop.

Een vraag is hoe de kaft er na een tijdje gebruik zal uitzien. Nu is hij in een goede konditie en ziet hij er aardig uit. De slappe, witplastic cover van de vorige druk toonde lelijk maar was in de praktijk handig: hij liet zich schoon vegen, kon tegen water en gaf lekker mee.

Het gewicht van het boek is aanmerkelijk vermeerderd. Woog de vorige druk 4½ ons, deze liefst 6½. In je zak een niet gering gewicht, als het tenminste zo was dat je het boek daarin zou kunnen steken. De achterkaft mag dan spreken van een handzaam formaat, in mijn garderobe bevindt zich één jas waar het boek in kan. Alle andere zakken zijn te smal. Mijn suggestie aan de drukker is dan ook voor een volgende uitgave eerst contact op te nemen met de confectie-industrie ten einde op de hoogte te zijn van de grootte van de gemiddelde jas- en colbertzak. De huidige uitgave is 1½ cm te breed.

Wat me tevens een zinvolle aanvulling voorkomt zijn een of twee pagina's met getekende wapenschildjes. Thans vinden we de wapens beschre-

van bij de tekst, soms biedt een gravure er een. Maar niet iedere gebruiker is heraldisch genoeg geschoold om te weten wat bezanten, een gouden vrijkwartier, gegeerd en een bemmel zijn. Dit om de „ontwikkelde leek” uit de voorrede dichter bij

de achterkaftekst te brengen die zegt „dat het boek door een ieder gemakkelijk gebruikt kan worden als gids bij een tocht langs Utrechts kastelen”.
Utrecht,

C. Staal

Maarten Maartenshuis en Zuylestein

In het Cultureel Supplement van NRC Handelsblad van 12 september 1975 wijdt Hans Redeker een kort, maar opmerkelijk artikel aan de in het Engels schrijvende Nederlandse litterator mr. dr. J. W. van der Poorten Schwarz alias Maarten Maartens. De heer Redeker noemt het door Schwarz gestichte „kasteelachtige” gebouw tussen Doorn en Maarn, dat door de bouwheer „Zonheuvel” genoemd werd en thans het Maarten Maartenshuis is, „een getrouwe navolging” van huis Zuylestein bij Leersum. Zuylestein heeft in de 16e eeuw en in het begin van de 17e eeuw aan leden van het geslacht Van Rheede behoord, evenals het nabij gelegen Amerongen. Onder prins Frederik Hendrik en zijn nazaten, de Nassau's-Zuylestein, kreeg het zijn in „Zonheuvel” weerspiegelde uiterlijk. Een der laatste bewoners van het in de Tweede Wereldoorlog verwoeste kasteel is Van der Poorten Schwarz geweest.

Hoe kwam Schwarz aan de naam Zonheuvel? Naar alle waarschijnlijkheid ontleende hij deze aan mr. Jacob van Lennep's romantische werk „De Pleegzoon”. Dit verhaal speelt zich voor een belangrijk deel af op het kasteel Sonheuvel van Hendrik van Reede, heer van Sonheuvel, de pleegvader van de vondeling Joan. Dat Van Lennep bij Sonheuvel aan Zuylestein gedacht heeft, is mijns inziens buiten kijf; in het elfde hoofdstuk komt de volgende poëtische beschrijving voor: „Blakend van den schemerenden gloed der ondergaande zon, lagen (het dorp) Sonheuvel en de omliggende dorpen aan den voet des heuvels, midden tusschen het donkere groen te prijken: trotsch en statig verhieven zich de hoge kerkspitsen, daarachter, de daken van het vaderlijk slot: links af stak, in 't verschiep, de dom van Reenen somber af tegen het heldere zwerk, en aan de rechterzijde rezen de torens van twintig adellijke huizen uit de donkere bosschaadjen. Voor hem (Joan, de pleegzoon van de heer van Sonheuvel) rolde de Rijn met effen, stillen stroom, door vette weiden of geurige boomgaarden, en kaatste als een spiegel den blozenden hemel terug”. *)

Dat van der Poorten Schwarz, die zelf een tijdlang op Zuylestein gewoond had, zijn laatste, thans in de Nederlandse taal geschreven, verzenbundel liet verschijnen onder het pseudoniem Joan van den Heuvel, wijst ons eveneens naar „De Pleegzoon”.
A. Johanna Maris

*) Mr. J. van Lennep, *Romantische Werken. I, De Pleegzoon*, Rotterdam, M. Wijt & Zonen, 1856, deel I, blz. 175. Van Lennep's „pleegzoon” Joan blijkt aan het einde van het tweede deel een graaf van Daun te zijn, zoon van de door de Spanjaarden in 1598 gedode heer Van Bruck aan de Ruhr in het Bergische Land. Aan het romantische verhaal ligt een ware gebeurtenis ten grondslag. Volgens dr. G. Aders werd Wirich, graaf van Daun, heer tot Falckenstein, in 1598 door Spaanse soldaten vóór zijn slot Broich vermoord. Broich (bij Mülheim a.d. Ruhr) grensde aan Styrum, een slot en heerlijkheid van de graven van Limburg-Styrum. Zie *Die Geschichte der Grafen und Herren von Limburg und Limburg-Styrum und ihrer Besitzungen, Assen und Münster/Westf.* 1968, II, 4, blz. 264 vlg., *Burgen und Sitzen*, 14. Broich.

Ruilbeurs

De heer D. J. de Coole, Montaubanstraat 4, Zeist biedt aan:

De Bijlhouwer van Utrecht, H. J. van Lummel, Utrecht in de 18e eeuw, A. Graafhuis, De Provincie Utrecht, 1e stuk Gem. Utrecht, dr. E. J. Haslinghuis,

Kopergravure plattegrond Utrecht anno 1776, naar J. W. Raven en G. van Tuijl, en diverse kopergravures van stad en provincie.

De heer De Coole (tel. (03404) 1 73 73) vraagt: soortgelijks van stad en provincie.

Protestantse vroomheid

Nu de tentoonstelling over verleden en toekomst van het Catharijneconvent voorbij is, wil ik nog even stilstaan bij één onderdeel van die toekomst-plannen. Het oude klooster/gasthuis wordt immers een rijksmuseum waarin de hele christelijke cultuur van ons land gerepresenteerd zal worden. Voor het bereiken van dat doel hebben de protestanten echter een grote achterstand ten opzichte van hun oud- en rooms-katholieke landgenoten. Daarom - ook al heeft Defoeer daarop gewezen in de dikke bijlage over het Catharijneconvent die u in september ontving (p. 57-58), en al kon u hierover ook lezen in de blauwe folder met „Toelichting op de stichting van het ... Catharijneconvent”, die bij de tentoonstelling verspreid werd - daarom onderstreep ik dat aspect nog eens extra. In de nu net één jaar oude Stichting Protestantse Kerkelijke Kunst werken de oudste protestantse kerkgenootschappen - doopsgezinden, luthersen, hervormden en remonstranten - samen o.a. met het doel om deze achterstand in te lopen en om dus, concreet, het nieuwe religieuze museum aan voorwerpen te helpen. En daarbij gaat het heus niet alleen om kunstobjecten als avondmaalszilver en schilderijen, zoals die in het laatste compartiment op de tentoonstelling te zien waren. Juist allerlei gewone voorwerpen die met de protestantse vroomheidsbeleving in nauw of wijder verband stonden en staan, worden dringend gezocht.

Ik noem maar wat voorbeelden: zondagschoolprenten, belijdenisplaten, wandteksten, een bundel van Johan de Heer, psalm- en gezangboeken, een vroege druk van Datheens psalmen; portretten van hopen predikanten en professoren; kerkwaaiers en kerkstoven; een zendingsbusje en een „knikjavaan”; diaconiepenningen voor de armen; prekenbundels enz.

Leest u het maar uitvoeriger in de eerder genoemde blauwe folder, als u die van de tentoonstelling hebt meegenomen, of informeert u eens bij de secretaris van de Stichting Protestantse Kerkelijke Kunst, dr. Regn. Steensma, Eysde Wendtstraat 10 in Kollum (05114 - 1856). Met hem kunt u natuurlijk ook overleggen over afstand of inbruikleengeving van dergelijke voorwerpen.

Beschikt u niet over dergelijke zaken en wilt u toch het werk van de stichting steunen, dan kunt u dat doen door voor minimaal f 15,— er donateur van te worden. Steunt u liever de doeleinden van het nieuwe museum in zijn totaliteit, geeft u zich dan (bij het Aartsbisshoppelijk Museum, Agnietenstraat 1, Utrecht, (030 - 31 25 61) op als vriend van het Catharijneconvent voor minimaal f 10,—.

Petite Histoire

Utrechtsche Provinciale en Stadscourant
dd. 30-10-1848

Men schrijft ons uit Loosdrecht, ten bewijze hoe sommige lieden nog ligtgeloovig zijn, dat onlangs eene zwervende vrouw, na verklaard te hebben, dat een kind, hetwelk vrij ernstig ziek was, door hekserij in dien toestand verkeerde, zich heeft aangeboden om de heks te verdrijven. Nadat men haar daartoe een zwarte kip gegeven had en deze met de noodige formaliteiten in olie was gekookt geworden, schijnt het te zijn gebleken, dat de kunstenaar eene treffende gelijkenis had met zekere Aagje S., door den heer officier van justitie te Amsterdam gesignaleerd ter zake van diefstal, en vernemen wij dat de heer kantonregter te Loenen haar, in weerwil harer groote begaafdheid, derwaarts onder verzekerde bewaring heeft opgezonden, ten einde zich als een allerdaagsch mensch voor den regter te verantwoorden.

dd. 18-9-1848

Bij gelegenheid van den kermis aan den Hommel, zal men eenige vermakelijkheden daar stellen, als op Woensdag 20 September een kat uit de ton knuppelen, 's middags 5 ure op een paal loopen, en op Zondag 24. dito op den bijenkorf rijden en zak laten loopen, beginnende te half vijf uur.

dd. 4-12-1840

Vrijdag 11. had alhier het ongeluk plaats, dat een dienstmeisje, bij het spoelen van linnen, in de gracht bij de Bakkerbrug in het water viel en verdrong. Wij zullen hier niet spreken van de onkunde van de meeste menschen om een drenkeling te redden, maar deelen dit ongeluk slechts mede, om de dienstboden voorzichtigheid bij het vooroverbukken des hoofds bij het water aan te raden.

dd. 15-3-1841

Daar iemand in onderscheidene Couranten gezien heeft, dat er op ongehuwde mannen van zekeren leeftijd eene bijzondere belasting zoude komen, en hij er gaarne van wilde bevrijd zijn, noodigt hij alle Weduwen en ongehuwde Jufvrouwen tusschen de 36 en 40 jaren, die eenig vermogen bezitten, en zich met een man van ruim 50 jaren in den echt willen begeven uit.

Utrechts lantaarnconsoles

De schutterij dateert van 1572. Op 11 augustus van dat jaar werd de Vroedschap ontboden bij de stadhouder Bossu. Men ontving opdracht dat „zij horen burgeren ende ingesetens tellen ende brengen zouden onder vendelen, opdat in tijde van node ofte alarme deselve mogen weten, zoe zij hem hebben ende waer zij hem vynden zullen“.

De Schutterij

Er kwamen aanvankelijk vier - later acht - vendels van elk 200 der beste en geschiktste burgers van de stad in de leeftijd van 18 tot 60 jaar. Om een vlotte organisatie te waarborgen, werd de stad op 12 augustus 1572 nog in vier kwartieren verdeeld die elk twee vendels telden. Deze kwartieren ontvingen (met de vendels) namen, die voor een deel herinneren aan de tijd van de aansluiting bij de opstand tegen Spanje. De vendels groeiden uit tot een

keurkorps. In 1702 waren alle mannen van een bepaalde leeftijd schutterplichtig. Velen kochten zich uit.

Op de „Drilweide“, nabij de oude gasfabriek, oefenden de schutters onder leiding van de drillmeester. Jaarlijks werd een wapenschouw gegeven. In de jaren zestig van de 18e eeuw raakten deze parades in onbruik.

Een periode van grotere betekenis dan die rond de Franse tijd is er niet meer geweest. In 1869 bood koning Willem II de Utrechtse schutterij een vendel aan, dat tot het einde van het bestaan (31 juli 1907) steeds werd meegedragen. Het was dit vaandel, dat in 1907 op de Stadhuisbrug door de commandant van de dienstdoende schutterij, lt.-kolonel mr. A. J. N. Bake, aan burgemeester dr. B. Reiger werd overgedragen.

Men zou verwachten, dat dit lantaarnvoetstuk zou zijn geplaatst in de directe omgeving van de Doelen. Dat is niet gebeurd. Men kan dit fraaie werk van beeldhouwer Esenbrink bewonderen onder Oudegracht 124.

Beeldhouwer:
J. Esenbrink
Geplaatst:
Oudegracht 124
Foto:
A. G. Ubaghs

Lijst van schrijvers

- Bardet, C. J. Restauraties in de provincie in 1974 20-21
- Belderbos, D. A. Zomaar een foto van zomaar een boom 14-15
- Financieel jaarverslag 1974 17-19
- Boon, J. G. M. In Vreeswijk „600 jaar Oude Sluis” 60
- Bos, Chr. De Dom-beiaard, een unieke reconstructie 33-34
- Brinkhuis, G. Utrechtse klokkenmakers 1-3, 12-13
- Cocural, A. en L. Zwaaf jr. Het vliegtuig op de Wittevrouwen 41-43, 56-59, 65-67
- Dam, H. Het Bouwplan 49-54*
- Damsté, P. H. Vreemde straatnamen in De Bilt (3) 6-7
- Een elitair ziekenfonds anno 1621 82-85
- Gevelteken (mededeling) 51
- Defoer, H. L. M. Het Rijksmuseum het Catharijneconvent 55-62*
- Dirkse, P. Van Passantenhuis tot Rijksmuseum 30-38*
- Fischer, L. Petite histoire 64
- Graafhuis, A. Utrecht en het Europese monumentenjaar 50
- Oproep voor oude foto's 51
- Greven, P. E. Monumentenwacht (afd. Utrecht) 29-30
- Groen, F. A. Historisch boerderijonderzoek 25-27
- Haakma Wagenaar, Th. Honderd jaar geleden werd „baas Flentge” geboren 4-5
- Haneveld, G. T. Het Gasthuis 15-21*
- Harzing, W. Het Kerkplein te Rijsenburg, naschrift 44-45
- Hoekstra, T. J. Het Catharijneconvent 22-23
- Het Catharijneconvent, aspecten van een onderzoek 39-48*
- Hoogezand, A. H. R. Nieuwe statuten aangenomen 19
- Hulzen, A. v. De eerste automobiel te Utrecht 69
- De eerste paardentram te Utrecht 77-78
- Janmaat, H. Gevelteken (mededeling) 55
- Jordens, A. Oude gracht in de bocht (tentoonstelling) 61-62
- Kipp, F. Geveltekenfonds 81
- Het Catharijneconvent staat niet alleen 63-68*
- Kits Nieuwenkamp, J. F. K. Woontoren Den Ham gerestaureerd 46-49, 53-55
- Koch, J. A. M. De Driekoningenkapel a. d. Brigit-tenstraat (reactie) 15
- Lubbers, H. Bisschop Liudger te Maarsen geboren? 28
- Maris, A. J. Maarten Maartenshuis en Zuylestein 86
- Meer, J. G. v. d. Wie weet waar? Oplossing 74-75
- Röhner, G. J. Monumentenjaar 1975 (tentoonstelling) 27
- „De stad onder de straat” (tentoonstelling) 35
- Adoptie monument (geveltekens) 38-39
- Geveltekenfonds 50
- Nogmaals het kerkplein van Rijsenburg, 60, 71
- Endelhoven 71
- Blauwkapel 71
- M '75 70, 71, 79
- Schaverbeke, W. F. van. Utrechts onbestorven ver- leden, VII Ruteck's restaurant 13
- VIII De raadselder 79
- Sneijder, H. Utrechts lantaarnconsoles 8, 16, 24, 32, 40, 52, 63, 72, 80, 88
- Snoep, D. P. Honderd jaar Utrechtse orgelbouwers (tentoonstelling) 73-74
- Johanniters in het Convent 7-14*
- Staal, C. Anderhalve eeuw uit de geschiedenis van de Utrechtse Sint-Catharijnekirk 22-29*
- Kastelenboek provincie Utrecht (J. D. M. Bardet), bespreking 85-86
- Temminck Groll, C. L. „We zijn nog steeds bezig met de Dom” 9-11
- In memoriam Ir. J. D. M. Bardet 29
- Het kerkplein van Rijsenburg 44
- Thoomes, W. Restauratie Dorstige Hartsteeg 21
- 36-38
- Tongerloo, L. van. Bij de voorplaat 1
- Historische reeks in oprichting 5-6
- Pomp op de Mariaplaats 1, 23, 39
- ... en nog meer over monumenten 39
- Utrechtse Molenstichting 39
- Wat betekent de naam Voordaan? 51
- Historische vereniging in Baarn 63-64
- Voor prentbriefkaartverzamelaars 85
- Protestantse vroomheid 87
- Boekbesprekingen, zie rubriek hierna
- Zwaaf jr., L. Zie: A. Cocural.

Lijst van artikelen

Algemeen

Historisch boerderijonderzoek (F. A. Groen)	25-27
Twee jaar Drentse genealogische vereniging	31
Het Rijksmuseum het Catharijneconvent (H. L. M. Dufoer)	55-62*
Petite histoire	23, 31, 64, 79, 87
Voor prentbriefkaartverzamelaars (L. v. Tongerloo)	85
Protestantse vroomheid (L. v. Tongerloo)	87
Ruilbeurs	5, 19, 31, 43, 55, 86
Wie weet waar? Oplossing van een oud raadsel (J. G. v. d. Meer)	74-75

M 75

Historisch boerderijonderzoek (F. A. Groen)	25-27
Provinciale monumenttentoonstelling M 75	27, 39
Monumentenjaar 1975 (G. J. Röhrner)	27
VVV tochten	27
Kasteelhuisjes Renswoude provinciaal restauratie-object	30
Zomerzegels	31
Geveltekenfonds (adoptie monument)	38-39, 50, 81
Geveltekens (mededelingen)	51, 55
Utrecht en het Europese monumentenjaar (A. Graafhuis)	50
Het Catharijneconvent, monument met toekomst	1-71*
Boek en blad over monumenten (L. v. Tongerloo, bespreking)	75-77

Utrecht-stad

Het eerste automobiel in Utrecht (A. v. Hulzen)	69
Het Catharijneconvent (T. J. Hoekstra)	22-23
Het Catharijneconvent, monument met toekomst	1-71*
„Wij zijn nog steeds bezig met de Dom“	
C. L. Temminck Groll	9-11
De Dom-beiaard, een unieke reconstructie (Chr. Bos)	33-34
Boekje open over Domorgel (boekbespreking L. v. Tongerloo)	45-46
De Driekoningenkapel aan de Brigittenstraat,	

(reactie J. A. M. Koch)	15
Zomaar een foto van zomaar een boom (D. A. Belderbos)	14-15
Oproep voor oude foto's (A. Graafhuis)	51
Herinneringen uit het eind van de 18e eeuw (boekbespreking L. v. Tongerloo)	59
Honderd jaar Utrechtse orgelbouw (D. Snoep)	73-74
Munten (tentoonstelling)	3
Oude Gracht in de bocht (A. Jordens)	61-62
De eerste paardentram in Utrecht (A. v. Hulzen)	77-78
Pomp op de Mariaplaats (L. v. Tongerloo)	1, 23, 39
Het Utrechts Psalter (lezing)	71
Restauraties in 1974 in de stad	21-22
Restauratie Dorstige Hartsteeg 21 (W. Thoomes)	36-38
De stad onder de straat (G. J. Röhrner)	35
Utrechtse klokkenmakers (G. Brinkhuis)	1-3, 12-13
Utrechts lantaarnconsoles (H. Sneijder)	8, 16, 24, 32, 40, 52, 63, 72, 80, 88
Utrechts onbestorven verleden (W. F. van Schaverbeke) VII: Ruteck's restaurant	13
VIII: De raadskelder	79
Van Gasthuisbed tot bejaardenflat (tentoonstelling)	11-12
Het vliegtuig op de Wittevrouwen (A. Cocural en L. Zwaaf jr.)	41-43, 56-59, 65-67
Zeven steegjes (L. v. Tongerloo, bespreking)	15
Een elitair ziekenfonds anno 1621 (P. H. Damsté)	82-85

Utrecht-provincie

De historische vereniging in Baarn (L. v. Tongerloo)	63-64
Vreemde straatnamen in De Bilt (3): Laantje van Toon van Scherpenzeel (P. H. Damsté)	6-7
Blauwkapel	51, 71
Dorestad (L. v. Tongerloo, bespreking)	15
Historische verenigingen	70
Meer oude Maarssenaars (L. v. Tongerloo, bespr.)	28
Monumentenwacht (P. E. Greven)	29-30
Oudewater in 1575	49

Provinciale monumenttentoonstelling M 75	27, 39
Kasteelhuysjes Renswoude provinciaal restauratie-object M 75	30
Restauraties in de provincie in 1974 (C. J. Bardet)	20-21
Het kerkplein van Rijsenburg (C. L. Temminck Groll, met naschrift van W. Harzing)	44-45
Het kerkplein van Rijsenburg, nogmaals (G. J. Röhner)	60, 71
Utrechts kastelenboek (C. Staal, bespreking)	85-86
Utrechtse Molenstichting (L. v. Tongerloo)	39
In Vreeswijk „600 jaar Oude Sluis“ (J. G. M. Boon)	60
De Oude Kerk te Zeist (L. v. Tongerloo, bespr.)	71

Huizen-kastelen

Endelhoven (G. J. Röhner)	71
Woonstoren Den Ham gerestaureerd (J. F. Kits Nieuwenkamp)	46-49, 53-55
Maarten Maartenshuis en Zuylestein (A. J. Maris)	86
Kasteelhuysjes Renswoude	30
Wat betekent de naam Voordaan? (L. v. Tongerloo)	51

Personen

In memoriam ir. J. D. M. Bardet (C. L. Temminck Groll)	29
Johannes Flentge: Honderd jaar geleden werd „baas Flentge“ geboren (Th. Haakma Wagenaar)	4-5
Bisschop Liudger te Maarsen geboren? (H. Lubbers)	28

Oud-Utrecht

In memoriam ir. J. D. M. Bardet (C. L. Temminck Groll)	29
Algemene ledenvergadering	19, 67
Bestuursmededelingen	3
Excursies	5, 10, 17, 25, 35, 41, 53, 62, 67
Financieel verslag en ontwerp begroting	17-19, 34, 68

Historische reeks in oprichting	5-6
Jaarboek	5, 7, 71
Maandblad	70
M '75: Geveltekenfonds	38-39, 50, 81
Prentbriefkaarten (en litho's)	78
Redactie	3
Statuten	19, 70
Voorplaat	1

Boekbesprekingen:

door L. van Tongerloo, tenzij anders vermeld:	
Die neuen Dorestad-Grabungen 1967-1972 (W. A. van Es)	15
Gewoon maar dood; verhalen uit de Zeven Steegjes (Jan de Kleijn)	15
De inscripties in de oude kerk van Maarssen (J. A. Huisman)	28
Orgels en organisten van de Dom te Utrecht van de 14e eeuw tot heden (M. A. Vente)	45-46
Woelige tijden uit de bisschopsstad, herdr. (C. J. Nagtglas, inl. A. v. Hulzen)	59
Unitas Fratrum	70-71
De Oude Kerk te Zeist, deel 2 (H. J. van Eekeren)	71
Nederlandse monumenten in beeld: Overijssel, Gelderland, Utrecht (A. G. Schulte)	75
Langs de oude Utrechtse kerken (M. A. Prins Schimmel en G. C. van Leersum)	76
Monumentenkaart van Nederland	76
Holland op zijn smalst; heruitg. (Victor de Stuers)	76
Hollands Monumentenspel	77
Kastelenboek provincie Utrecht, 5e dr. (J. D. M. Bardet), door C. Staal	85-86

*) De met * aangeduide artikelen verschenen in: Het Catharijneconvent, monument met toekomst, dat als afzonderlijke publikatie bij het september-nummer van het maandblad verscheen.